

Svensk elitidrott vid ett vägskäl

En analys av framtiden för det svenska elitidrottssystemet

Svensk elitidrott vid ett vägskäl

En analys av framtiden för
det svenska elitidrottssystemet

Centrum för idrottsforskning är statens sektorsorgan för idrottsforskning med uppgift att initiera, samordna, stödja och informera om forskning inom idrottens område samt att ansvara för uppföljning av statens stöd till idrotten.

Svensk elitidrott vid ett vägskäl är en del av 2023 års uppföljning av statens stöd till idrotten.

Rapporten finns att ladda ner som pdf på www.centrumforidrottsforskning.se

© **Centrum för idrottsforskning 2024:2**

Redaktion och projektledning: Johan R Norberg, Christine Dartsch Nilsson, Lina Wahlgren & Johan Pihlblad

Språkgranskning: Nathalie Carrera, fix my wOrd

Formgivning omslag: Camilla Atterby, www.laghammar.se

Foto: Bildbyrån

Tryck: Elanders Sverige AB

ISBN: 978-91-988551-4-2

Förord

Under 2023 har Centrum för idrottsforskning haft i uppdrag av regeringen att genomföra en fördjupad analys av idrottsrörelsens villkor och förutsättningar för att bedriva en konkurrenskraftig och hållbar elitidrottsverksamhet.

I denna antologi ger forskare och experter kunskap och perspektiv på svensk elitidrott och idrottsrörelsens utmaningar. Rapporten inleds med en sammanfattande analys och slutsatser.

Centrum för idrottsforskning visar att Sverige har ett elitidrottssystem som skiljer sig på väsentliga punkter från andra jämförbara länder. Samtidigt befinner sig svensk elitidrott i en värld präglad av global idrottslig kapprustning. Detta ställer svensk idrott vid ett vägskepp.

Centrum för idrottsforskning har sedan 2009 regeringens uppdrag att genomföra en regelbunden och långsiktig uppföljning av statens stöd till idrotten. Den här antologin är en del av 2023 års uppföljning. Huvudrapporten *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2023* finns att läsa på vår webbplats.

Se även rapporten *För framtids segrar*, Centrum för idrottsforskningens analys av det svenska elitidrottssystemet från 2012.

Trevlig läsning

Björn O. Nilsson
Ordförande,
Centrum för idrottsforskning

Christine Dartsch Nilsson
Föreståndare,
Centrum för idrottsforskning

Innehåll

Svensk elitidrott vid ett vägskäl

- Centrum för idrottsforsknings analys och slutsatser **7**
Johan R Norberg, Centrum för idrottsforskning

Successful elite sport policies

- The development of international elite sports **47**
Veerle De Bosscher, Vrije Universiteit Brussel & Simon Shibli, Sheffield Hallam University

Vägarna till eliten

- Utvecklingsresor med möjligheter och utmaningar **79**
PG Fahström, Per Gerrevall, Mats Glemne & Susanne Linnér, Linnéuniversitetet

Världsklassidrottarens syn på det svenska elitidrottssystemet..... 111

- Astrid Schubring, Göteborgs universitet och Tyska idrottshögskolan Köln*
Suzanne Lundvall & Karin Grahn, Göteborgs universitet

Regel- och skattesystem som påverkar elitidrotten133

- Mikael Lindman, skattejurist och tidigare idrottspolitisk handläggare vid Regeringskansliet*

Projekt Elitidrott2030

- Om idrottsrörelsens vägval för framtidens elitidrott **155**
Peter Mattsson, Riksidrottsförbundet

Svensk elitidrott vid ett vägskäl

– Centrum för idrottsforsknings analys och slutsatser

En framgångsrik idrottsnation ...

Sverige är en nation med stora framgångar på den internationella idrottsarenan, både historiskt och i modern tid. Under 1900-talets första hälft – i en tid då den moderna tävlingsidrotten alltjämt befann sig i ett uppbyggnadsskede på global nivå – var vi en regelrätt idrottslig stormakt. Här talar den olympiska statistiken sitt tydliga språk. Vid OS i Stockholm 1912 blev Sverige bästa nation i den samlade poängberäkningen. Därefter följde en andraplats i Antwerpen 1920. Sverige fortsatte sedan att placera sig bland de bästa åtta nationerna ända fram till sommarspelen i Melbourne 1956.

Sedan mitten av 1900-talet har den internationella kampen om segrar och idrottsprestationer ökat. Sverige har tvingats acceptera en position som ett relativt litet land i en stor och globaliserad idrottsvärld. Men trots ökad konkurrens har svenska elitidrottare fortsatt att skörda stora framgångar i en lång rad idrotter, inte minst ishockey, skidåkning, tennis, golf, bordtennis och simning.

Även i dag presterar svenska elitidrottare goda resultat på högsta internationella nivå. I fråga om vinteridrotter tog Sverige hela 18 medaljer i de olympiska vinter spelen i Peking 2022: totalt åtta guld, fem silver, fem brons (och ytterligare 22 placeringar bland de åtta främsta). Skridskoåkaren Nils van der Poel tog inte bara guldmedaljer – utan satte samtidigt nytt världsrekord på distansen 10 000 meter. Detta är vårt bästa resultat någonsin i vinterolympiska sammanhang.

För Svenska Skidförbundet blev säsongen 2022/2023 den bästa sedan världsmästerskap introducerades 1927. Förbundet kammade även det hem 18 medaljer i VM i Planica (Slovenien), varav sju guld. Flest medaljer togs i längdåkning, men segrar gjordes även i freestyleåkning och alpint. Ebba Andersson utmärkte sig med fyra medaljer, varav guld på både 15 km och på den avslutande tremilen.

Bland sommaridrotter kan nämnas att damlandslaget i fotboll erövrade en bronsmedalj i VM 2023. I friidrotts-VM i Budapest samma år slutade Sverige på en tiondeplats, med två guld och en silvermedalj. Daniel Ståhls avslutande kast i diskus innebar nytt mästerskapsrekord, att han blev världsmästare för andra gången samt att han även tilldelades Svenska Dagbladets guldmedalj ("bragd guldet"). För stav-

hopparen Armand Duplantis resulterade 2023 i ett VM-guld, två nya världsrekord och att han för tredje gången utsågs av Internationella Friidrottsförbundet till världens bästa manliga friidrottare.

Många svenska segrar i internationella mästerskap får stor medial uppmärksamhet. Andra går mer obemärkt förbi. Inte alla känner exempelvis till att Svenska Budo- & Kampsportförbundet bärgade hela 55 VM-medaljer under 2022, i bland annat idrotter som armbrytning, jujutsu och muay thai. Andra exempel på idrotter med stora svenska framgångar är casting, orientering och styrkelyft. För en totalbild kan nämnas att statistik från Riksidrottsförbundet visar att 153 landslagstrupper deltog i ett världsmästerskap eller motsvarande under 2022. Resultatet blev 189 medaljer, varav 82 guld, 50 silver och 57 brons.

Ett ytterligare mått på svenska idrottsprestationer är att den internationella statistiksajten Greatest Sporting Nation (<https://greatestsportingnation.com>) rankade Sverige på tolfte plats i sitt globala rankingssystem 2023. Om hänsyn tas till länders olika folkmängd placerade vi oss på en hedrande femteplats.

... men med oro för framtiden

Trots goda svenska idrottsprestationer, har den idrottspolitiska debatten under senare år präglats av en stark oro inom idrottsrörelsen över elitidrottens existensvillkor och framtidsutsikter. Budskapet är att vår elitidrott har svårt att konkurrera i en alltmer professionaliserad och kommersialiserad idrottsvärld. Inom den internationella toppidrotten pågår sedan länge en global idrottslig kapprustning, där allt fler länder väljer att investera allt större resurser i jakten på medaljer, segrar och idrottsresultat. Sverige har inte följt med i denna utveckling. Medan andra länder gått på offensiven har den ekonomiska situationen för svensk elitidrott i stället blivit mer och mer bekymmersam. Enligt Riksidrottsförbundet uppger många specialidrottsförbund att de i dag saknar resurser för att bedriva landslagsverksamhet i rimlig omfattning. Samtidigt visar studier att många elitidrottare genomför sina satsningar under svåra ekonomiska omständigheter och med begränsat socialt skyddsnät. Dagens nivå på svenska idrottsliga framgångar kan därmed inte tas för givna. Om inget görs, är risken stor att Sverige kommer att tappa positioner på de internationella rankinglistorna.

Oron för elitidrottens framtid har även fått idrottsrörelsens parter att kraftsamla. Efter år präglade av motsättningar och revirstridigheter beslutade idrottsrörelsens tre centrala stödorganisationer – Riksidrottsförbundet, Sveriges Olympiska Kommitté (SOK) samt Svenska Parasportförbundet och Sveriges Paralympiska

Kommitté (Parasport Sverige) – att förnya sina försök att samordna sina respektive elitidrottsstöd. Detta arbete inleddes 2017 och utmynnade 2021 i ett offensivt strategiprogram benämnt #elitidrott2030. Med den övergripande ambitionen att stärka svensk idrotts internationella konkurrenskraft, har stödorganisationerna enats om en rad nödvändiga reformer. Förutom behovet av ökade resurser till specialidrottsförbund och landslag finns förslag om att utveckla det centrala stöd-systemet, insatser för att förbättra elitidrottarens livsvillkor och sociala trygghet samt kompetenshöjande satsningar i form av tränar- och ledarutbildningar, liksom förbättrat samarbete med idrottsforskningen. Stora delar av strategiprogrammet har fått starkt stöd hos idrottsrörelsens specialidrottsförbund. Förslag om att begränsa antalet förbund som ska tilldelas elitidrottsstöd har dock väckt debatt och missnöje, särskilt hos de förbund som skulle drabbas ekonomiskt av nya fördelningsprinciper.

Även en pågående lågkonjunktur och efterdyningarna av coronapandemin har satt spår på elitidrottens område. Under pandemiåren 2020–2021 tog staten ett stort ansvar för att stödja idrottsrörelsen, inte minst genom att ekonomiskt kompensera förbund och elitklubbar för förlorade kommersiella intäkter. Även efter pandemin beviljades idrottsrörelsen betydande belopp för att återstarta sin verksamhet. Dessa särskilda bidrag har nu upphört. Samtidigt befinner sig svenska hushåll och företag i ett svårt ekonomiskt läge, vilket inverkar negativt på idrottsrörelsens kommersiella intäkter. Effekten kan utläsas i medierapporter om elitklubbar i ekonomisk kris till följd av vikande publikintäkter och förlorade sponsringsavtal.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att frågor om elitidrottens förutsättningar, konkurrenskraft och framtidsutsikter fått en framträdande plats i svensk idrottspolitik under senare år. Denna diskussion utgör en kontext och bakgrund till föreliggande studie, som Centrum för idrottsforskning under 2023 genomfört på uppdrag av regeringen.

Uppdraget till Centrum för idrottsforskning

Under 2023 har Centrum för idrottsforskning haft i uppdrag av regeringen att genomföra en fördjupad analys av den samlade idrottsrörelsens villkor och förutsättningar för att bedriva en konkurrenskraftig och hållbar elitidrottsverksamhet. Enligt uppdragsbeskrivningen ska analysen bland annat baseras på det arbete som bedrivs av Riksidrottsförbundet, SOK, Parasport Sverige samt ett urval olika specialidrottsförbund. Vidare ska analysen särskilt beröra enskilda elitidrottarens olika livssituation, och förutsättningar för sina elitsatsningar. Tonvikt ska läggas vid styrkor och möjligheter för svenska elitidrottare. Slutligen ska undersökningen

även innehålla en internationell utblick, där skillnader mellan olika länders idrotts-system samt deras effekter på elitidrottens bedrivande ska belysas.

I motiveringen till uppdraget markerar regeringen sin syn på elitidrottens roll och ställning i svensk idrottspolitik. Här konstateras inledningsvis att den svenska idrottsmodellen bygger på en självständig idrottsrörelse ”där bredd och elit sam-existerar med barn- och ungdomsidrott som genom växelverkan stärker varandra”. En bred och välkomnande barn- och ungdomsverksamhet utgör dock grunden för alla former av vuxenidrott. Regeringen menar vidare att det samlade stödet till elitidrotten har potential att stärka idrottsutövares internationella konkurrenskraft. Det finns emellertid utmaningar i arbetet för att skapa en mer effektiv och hållbar elitidrott. Dessa utmaningar kan ligga i idrottsrörelsens egen organisation och styrning, men även vara ett resultat av ”de offentliga systemen för bland annat utbildning, skatter och social trygghet”. Även det offentliga ekonomiska stödet till elitidrotten kan innehålla utmaningar värda att analysera och belysa.

Hur har vi tolkat uppdraget?

De årliga fördjupningsuppdrag som regeringen ger Centrum för idrottsforskning måste alltid tolkas, preciseras och avgränsas. I årets uppdragsbeskrivning har flera centrala begrepp varit vägledande för hur vi lagt upp vårt arbete.

Ett första begrepp är givetvis ”elitidrott”. Även om detta begrepp kan framstå som intuitivt självklart och oproblematiskt är det i praktiken förknippat med stora svårigheter. Varken i svenska ordböcker eller inom idrottsrörelsen finns en entydig och allmänt vedertagen definition för hur ”de bästa” inom idrotten ska urskiljas. En bidragande förklaring är att svensk idrottsrörelse består av en synnerligen brokig flora av idrotter med skilda tävlingssystem, traditioner och sätt att organisera sig. Att formulera en definition av ”elitidrott” som är tillämpbar på samtliga idrotter är knappast möjligt.

Med denna begreppsliga reservation har vi i årets fördjupade analys valt att lägga fokus på att undersöka svenska idrottares förutsättningar att tävla på internationell nivå. Det är således seniora idrottare på landslagsnivå som utgjort det primära studieobjektet. Under vilka förutsättningar bedriver egentligen denna kategori av elitidrottare sin idrottsverksamhet? Och hur ser vägarna ut för de unga talanger som vill nå högsta internationell nivå i sin idrott?

Regeringens formulering om ”den samlade” idrottsrörelsen har vi tolkat som att alla idrotter inom Riksidrottsförbundet som deltar i internationella mästerskap ska vara inkluderade i analysen. Detta är givetvis viktigt. En analys av det svenska

elitidrottssystemet måste rimligtvis inkludera alla de specialidrottsförbund som bedriver landslagsverksamhet. Att identifiera skillnader mellan olika idrotters förutsättningar utgör en viktig del av analysen. Samtidigt är det omöjligt att inkludera samtliga förbund och landslag i alla analyser. Flera av årets delstudier baseras därför på intervjuer och enkäter riktade till ett urval av idrotter och elitidrottare. I vår årliga statistikredovisning ges dock kompletterande information om hela den samlade idrottsrörelsens elitverksamhet samt dess resultat, omfattning och finansiering.

Enligt regeringen ska vår analys även fokusera på idrottsrörelsens förutsättningar för att bedriva en ”konkurrenskraftig och hållbar” elitidrottsverksamhet. Formuleringen ”konkurrenskraftig” riktar fokus på det svenska elitidrottssystemets styrkor och svagheter i förhållande till andra länders motsvarigheter. Har den svenska elitidrotten en strategiskt utformad och effektiv organisering? Finns det styrkor och svagheter i förhållande till andra länder? Formuleringen ”hållbar” refererar på motsvarande sätt till elitidrottssystemets stabilitet över tid samt dess etiska, sociala, miljömässiga och ekonomiska aspekter. Överfört till elitidrottarens situation aktualiseras frågor om individers ekonomiska och andra förutsättningar att tävla på internationell nivå, liksom huruvida svensk talangutveckling bedrivs i former som säkerställer elitidrottarens fysiska och psykiska välbefinnande.

Det ska avslutningsvis tilläggas att elitidrott är ett mångfacetterat område som kan analyseras från en mängd perspektiv. Även om vår ambition är att ge en bred och perspektivrik bild av det svenska elitidrottssystemet, finns det oundvikligen aspekter och områden som vi saknat möjlighet att inkludera i just detta uppdrag. Ett första exempel är skador kopplade till elitidrott och talangutveckling. Detta är ett stort och viktigt problemområde där idrottsforskning kan bidra med värdefull kunskap. Ett andra exempel är elitidrottens ”mörka sidor” i form av osunda träningsmiljöer och förekomsten av selektion och utslagning i barn- och ungdomsidrotten. I denna kategori ingår även elitidrottens kopplingar till kriminalitet, dopning, uppgjorda matcher och otillåten påverkan. För dessa frågor vill vi hänvisa till tidigare rapporter från Centrum för idrottsforskning, inte minst antologin *Idrottens riskzoner: Om vägar till trygghet och trovärdig idrott* (2021).

Medverkande i årets fördjupade analys

I likhet med för tidigare uppföljningsstudier har vår ambition varit att genomföra en fördjupad analys som både redovisar ett befintligt forskningsläge och samtidigt bidrar med ny kunskap. Resultatet har vi sammanställt dels i denna antologi, dels en separat rapport med titeln *Swedish Elite Sport – External Evaluation*.

Två bidrag i årets elitidrottsstudie ger en internationell utblick. Det första har titeln *Successful elite sport policies: The development of international elite sports* och är skrivet av Veerle De Bosscher (Vrije Universiteit, Belgien) och Simon Shibli (Sheffield Hallam University, England). Båda har framträdande positioner i den internationella elitidrottsforskningen, inte minst som grundare av det omfattande forskarsamarbetet Sports Policy factors Leading to International Sporting Success (SPLISS). Inom ramen för SPLISS har forskare i över 20 år genomfört systematiska jämförelser av elitidrottens utformning i olika länder, för att därigenom försöka utröna vilka faktorer som leder till framgång och medaljer på den internationella elitidrottsarenan. SPLISS har genererat en stor mängd vetenskapliga rapporter och resultat. I bidraget till vår antologi ger De Bosscher och Shibli en översiktlig bild av SPLISS-projektets utformning och viktigaste resultat. Redogörelsen inkluderar återkommande kommentarer om svensk idrott och svenska prestationer. Forskarna avslutar sin redogörelse med att peka på viktiga elitidrottspolitiska lärdomar av SPLISS-projektet. Hur bör egentligen en nation agera för att vara framgångsrik på den internationella idrottsarenan?

Det andra bidraget, den separata rapporten *Swedish elite sport: External evaluation* (se www.centrumforidrottsforskning.se), är författad av Rasmus K. Storm, Troels Kollerup Jensen och Klaus Nielsen, samtliga verksamma vid danska Idrættens Analyseinstitut (Idan). Storm och Nielsen har under många år kartlagt och följt upp utvecklingen i dansk elitidrott, ofta med ingående jämförelser mellan de nordiska grannländerna. I juni 2022 publicerade de dessutom en omfattande och systematisk undersökning av det finska elitidrottssystemet. Mot denna bakgrund blev det naturligt för Centrum för idrottsforsknings kansli att beställa en motsvarande analys av det svenska. I uppdraget ingick att både ge en karakteristik av det svenska elitidrottssystemet, och att peka på skillnader gentemot motsvarande system i Danmark, Norge och Finland.

Studien genomfördes under hösten 2023 och bestod av bland annat intervjuer, studiebesök och genomgång av forskningsrapporter. Undersökningen strukturerades dessutom i enlighet med den analysram som utformats av SPLISS. Därmed skapades goda möjligheter för Storm, Jensen och Nielsen att jämföra det svenska elitidrottssystemet med motsvarande system i andra länder.

I regeringens uppdrag till Centrum för idrottsforskning ingick att särskilt belysa enskilda elitidrottarens olika livssituation och förutsättningar. I antologin bidrar två forskargrupper med värdefull kunskap på detta område. Den första texten bär titeln *Vägarna till eliten: Utvecklingsresor med möjligheter och utmaningar* och har för-

fattats av PG Fahlström, Per Gerrevall, Mats Glemne och Susanne Linnér, samtliga verksamma vid Linnéuniversitetet. Forskargruppen har länge intresserat sig för de samhälleliga, ekonomiska och andra villkor som möjliggör och begränsar unga idrottares utveckling från talang till elit. De har bland annat genomfört stora enkätstudier av svenska landslagsutövare, analyserat framgångsrika träningsmiljöer och undersökt situationen på svenska idrottsgymnasier. Här sammanfattar de sina forskningsresultat, och pekar på utmaningar för den svenska elitidrottens framtid.

Det andra bidraget har titeln *Världsklassidrottarens syn på det svenska elitidrottsystemet* och är skrivet av Astrid Schubring, Suzanne Lundvall och Karin Grahn, forskare verksamma vid Göteborgs universitet och Tyska idrottshögskolan Köln (Tyskland). Texten baseras på resultat från forskningsprojektet *Vägar till världstopp*, där forskare på uppdrag av Riksidrottsförbundet genomfört djupintervjuer med sammanlagt 18 idrottare som har eller har haft en karriär i världsklass inom sina respektive idrotter. Medan forskargruppen vid Linnéuniversitetet således fokuserat på de vägar som leder fram till elitnivå, är detta ett kapitel där elitidrottare själva får komma till tals. Vilka är deras synpunkter om, och erfarenheter av, det svenska elitidrottsystemets kännetecken, styrkor och svagheter?

Det offentliga stödet till svensk idrott består inte bara av ekonomiska bidrag till förbund, föreningar och kommunalt finansierade idrottsanläggningar. Idrottsrörelsen stöds också genom förmånlig behandling i olika offentliga regelverk, framför allt i fråga om beskattning. Detta är en viktig men ibland förbisedd del av det samlade offentliga stödet till idrottsrörelsen. Det är dessutom ett viktigt resurstillskott till svensk elitidrott. Antologin har därför kompletterats med en analys av offentliga regel- och skattesystem av betydelse för svensk elitidrotts internationella konkurrenskraft. Kapitlet, med titeln *Regel- och skattesystem som påverkar elitidrotten*, är författat av Mikael Lindman, skattejurist och tidigare idrottspolitisk handläggare vid Regeringskansliet. Lindmans redogörelse inleds med en analys av skattereglars betydelse och effekter på elitidrottens kommersiella intäkter, framför allt i form av sponsring och avtal med spelbolag. Därefter behandlas de olika skattemässiga villkoren för elitidrottare och idrottsföreningar. Slutligen diskuterar Lindman om EU-rättens aktuella och framtida inverkan på den europeiska idrottsmodellen.

Enligt regeringen ska även det arbete som bedrivs av Riksidrottsförbundet, SOK och Parasport Sverige ingå i Centrum för idrottsforsknings analys. Formuleringen syftar som inledningsvis nämnt på att de tre organisationerna fördjupat sitt samarbete, och dessutom enats om en kraftsamling i svensk elitidrott i enlighet med ett

strategiprogram benämnt #elitidrott2030. Detta är ny satsning som ännu inte granskats av forskare. Vi erbjöd därför idrottens tre centrala stödorganisationer att själva berätta om det nya strategiprogrammets tillkomst, och deras syn på elitidrottens villkor och utmaningar. Resultatet blev en text författad av Peter Mattsson, tidigare elitidrottschef på Riksidrottsförbundet och en av de som utformat den nya elitidrottsstrategin. Bidraget har skrivits i samråd med SOK och Paraspport Sverige.

Slutligen ska det tilläggas att Centrum för idrottsforskning kontinuerligt redovisar indikatorer om den svenska idrottens internationella konkurrenskraft. I årets uppföljning (avseende 2022), har vi fördjupat flera av analyserna under målområde 5. Även detta är en del av årets fördjupade analys. Indikatorerna redovisas i rapporten *Statens stöd till idrotten: uppföljning 2023*.

Vad visar årets fördjupade analys?

Nycklar till framgång på den internationella idrottsarenan

Det internationella forskarnätverket SPLISS har under två decennier analyserat och spridit kunskap om olika länders elitidrottsliga strategier. De söker svar på frågor som: Vad krävs för att bli framgångsrik på internationell nivå? Hur agerar olika länder för att optimera sina chanser? Är vissa strategier mer effektiva än andra? Vad kan nationer lära av varandras succéer och misslyckanden? Under senare år har man även intresserat sig för elitidrottens eventuella samhällseffekter. Är det samhällsekonomiskt försvarbart för länder att investera stora belopp av skattemedel i jakten på idrottsliga medaljer och resultat? Hur kan värdet av elitidrottsliga prestationer beskrivas och värderas?

SPLISS började i begränsad skala. År 2008 publicerades rapporten *The global sporting arms race*, bestående av en jämförelse mellan sex länders elitidrottspolitiska system och strategier (Belgien, Kanada, Italien, Holland, Norge och Storbritannien). Denna första studie hade framför allt en metodutvecklande ansats. Målet var att kombinera olika samhällsvetenskapliga metoder och forsknings-traditioner för att finna ett sätt att systematiskt jämföra olika länders elitidrottsliga system – och deras idrottsliga resultat. Den modell som slutligen lanserades bestod av hela 96 kritiska framgångsfaktorer, fördelade över nio så kallade ”pelare”, Pillars. Analysmodellen inkluderade både bedömningar av övergripande samhällsliga förhållanden såsom olika länders ekonomiska, demografiska, geografiska och politiska förutsättningar, samt analyser av respektive elitidrotts förutsättningar avseende organisation, ekonomi, tillgång på ändamålsenliga anläggningar, utbildade tränare,

talangidentifikation, forskning och system för att stötta elitidrottare efter avslutad idrottskarriär.

Steg två blev att tillämpa analysmodellen. I forskargruppens hittills mest omfattande studie från 2015 ingick data från hela femton länder: över 3 000 elitidrottare, drygt 1 300 tränare och 241 sportchefer bidrog med information. Även därefter har nya analyser genomförts och nya publikationer tillkommit. Forskarna i SPLISS har således både lång erfarenhet av forskning om – och stor kunskap i – frågor om den internationella elitidrottens existensvillkor, samt om effektiviteten av olika elitidrottspolitiska strategier.

Styrkorna i SPLISS är framför allt den breda ansatsen i analysmetoden, liksom den stora mängden av insamlade elitidrottsdata från många och vitt skilda länder. Men det finns även begränsningar. En viktig sådan är att projektet endast inkluderar olympiska idrotter. Denna avgränsning ska främst förstås som en praktisk nödvändighet med syfte att möjliggöra jämförelser mellan olika länders idrottsliga prestationer. Samtidigt innebär den att analysen av den internationella elitidrotten inriktas på ett begränsat antal idrotter, med specifika förutsättningar och existensvillkor.

Forskarna Veerle De Bosscher och Simon Shibli har tillhört SPLISS sedan starten. Deras bidrag i årets antologi ger både en redogörelse för forskningsprojektet och en beskrivning av aktuella trender i den internationella elitidrotten. De visar tydligt hur kampen om olympiska medaljer successivt hårdnat sedan mitten av 1900-talet, genom att nya idrottsgrenar lagts till det olympiska programmet och antalet deltagande länder ökat. Med utgångspunkt i deras stora jämförande studie från 2015 ger de även exempel på länder som varit särskilt framgångsrika i olympiska spel. Bidraget avslutas med en diskussion om SPLISS-projektets viktigaste lärdomar. Resonemanget ger viktiga tankeställare för nationer som vill uppnå framgångar på den internationella idrottsarenan.

Ingen enskild lösning passar alla

Ett första resultat i SPLISS-projektet var att länder med höga poäng i deras analysmodell av framgångsfaktorer även placerade sig högt i de olympiska rankinglistorna. Men analysen visade också att höga poäng kunde uppnås på många och olika sätt. Man fann följaktligen ingen specifik kombination av framgångsfaktorer som var särskilt effektiv och som kunde överföras från ett land till ett annat. I kampen om medaljer finns det helt enkelt inte en elitidrottsstrategi som passar alla. En första rekommendation till politiska beslutsfattare på elitidrottens område blev

därför att ta lärdom av andra länders strategier – men att inte kopiera dem slaviskt. Vägen till framgång är att utgå från det egna landets specifika förutsättningar och utforma en egen mix av prioriterade framgångsfaktorer.

Pengar är viktigt men ingen garanti för medaljer

Ett andra resultat handlar om ekonomi. En viktig fråga i elitidrottsliga sammanhang är givetvis om medaljer kan köpas, det vill säga om framgångar på den internationella idrottsarenan ytterst är en fråga om nivån på nationers ekonomiska investeringar. De Bosscher och Shibli ger inget entydigt svar. Å ena är ekonomiskt stöd viktigt; de länder i SPLISS-projektet som investerade mest i absoluta tal på sitt elitidrottsstöd – Korea, Japan, Frankrike, Australien och Kanada – var även de länder som uppvisade störst framgångar i olympiska spel. Å andra sidan tillägger forskarna att ökat ekonomiskt stöd är otillräckligt. Resurser kan alltid utnyttjas mer eller mindre effektivt. Målet för länder som vill förbättra sina idrottsliga positioner måste vara att finna strategier som maximerar antalet medaljer man vinner, givet de resurser som finns till förfogande. Elitstödet måste användas effektivt.

Följdfrågan blir givetvis: vad kan ett land göra för att bli så effektivt som möjligt? Enligt De Bosscher och Shibli finns det en sak länder med effektiva elitidrottssystem har gemensamt: de har en genomtänkt organisering av sitt elitidrottsstöd. Kännetecknande för de länder som lyckats bäst enligt SPLISS-modellen är att de har en strategisk samordning och klara beslutsprocesser i det nationella elitidrottssystemet. De har tydliga elitidrottsliga mål, långsiktiga strategier och professionalism i form av heltidsanställd personal. Utmärkande är vidare att både elitidrottarna själva och deras tränare har ett inflytande i stödsystemets utformning. Slutligen kännetecknas dessa länder av att det offentliga elitidrottsstödet avgränsats till ett färre antal idrotter, vilka bedöms ha reella möjligheter att lyckas på högsta internationella nivå.

Stor bredd är ingen förutsättning för en framgångsrik elit

I den idrottspolitiska debatten hörs ofta argumentet att ett brett idrottsdeltagande bland barn och ungdom är nödvändigt för en nations framgångar på elitnivå. Resultaten från SPLISS stödjer inte detta. Visserligen är det självklart att alla länder med elitidrottsliga ambitioner behöver en aktiv barn- och ungdomsverksamhet, och system för att identifiera och utveckla framtida talanger. Däremot är en stor breddidrott ingen nödvändighet för en framgångsrik elit. Tvärtom har SPLISS visat att de länder som varit mest framgångsrika på elitidrottens område inte ingick i den grupp som investerat mest i breddidrott. Kopplingen mellan bredd- och elitidrott är helt enkelt svag. De båda bör uppfattas som parallella system med egna driv-

krafter. Budskapet till politiska beslutsfattare är därmed att riktade satsningar på breddidrott är en ineffektiv strategi för länder som – åtminstone på kort sikt – vill stärka sin elitidrottsverksamhet.

Det svenska elitidrottssystemet från ett internationellt perspektiv

Rapporten *Swedish elite sport* av Rasmus K. Storm med flera vid danska Idan är omfattande och perspektivrik. Studien baseras på en stor mängd samtal och möten med centrala personer i den svenska elitidrottens ledning. Datasamlingen har dessutom genomförts under hösten 2023, med följderna att rapporten ger en synnerligen aktuell bild av den svenska elitidrottens förutsättningar och utmaningar. Till detta kommer att systematiska nordiska jämförelser bidrar till att ytterligare synliggöra det svenska elitidrottssystemets specifika kännetecken. Det är en text som bör läsas och diskuteras av alla som är intresserade av den svenska elitidrottens roll och förutsättningar i det svenska samhället. I det följande presenteras några av rapportens viktigaste resultat.

Elitidrottens (svaga) ställning och legitimitet i det svenska samhället

Rapporten inleds med en övergripande beskrivning av den svenska idrottens organisation, med särskilt fokus på elitidrottens roll och utformning. Den bild som framträder är att elitidrottsfrågor både historiskt och än i dag har en relativt tillbakaträngd position såväl inom idrottsrörelsen som i det svenska samhället.

Elitidrottens svaga ställning har flera orsaker. Till viss del kan den kopplas till en stark decentralism i svensk idrott. I den svenska idrottsmodellen har ansvaret för elitidrott och talangutveckling alltid legat hos specialidrottsförbunden, och ute i de lokala idrottsföreningarna. Förbundsövergripande satsningar har varit sällsynta. Först kring millennieskiftet, efter svaga svenska insatser i de olympiska vinter spelen i Lillehammer (1994) och Nagano (1998), började ett övergripande talangstöd att utvecklas i SOK:s regi. Verksamheten möjliggjordes med ekonomiskt stöd från staten och näringslivet. Nästa steg mot en större elitsatsning togs 2009–2012, genom att regeringen temporärt beviljade elitidrotten särskilda medel via statens överskott på spelmarknaden. Satsningen fick emellertid begränsade effekter, delvis på grund av samarbetsvårigheter mellan Riksidrottsförbundet och SOK. Den samordning i elitidrottsfrågor som under senare år utvecklats mellan Riksidrottsförbundet, SOK och Paraspport Sverige inom projektet *#elitidrott2030* är mot denna bakgrund att betrakta som ett trendbrott.

Forskarna menar dock att elitidrottens svaga position i svensk idrott också sammanhänger med övergripande kulturella normer, traditioner och synsätt i det svenska samhället. Utmärkande för Sverige är nämligen att vår syn på idrott som kulturfenomen är intimt sammankopplad med svenska välfärdspolitiska traditioner, och principer om jämlikhet och universalism. Idrottens roll i samhället är sällan kopplad till medaljer och prestationer – den består i en förmåga att aktivera och engagera stora delar av den svenska befolkningen i en ideell och demokratiskt uppbyggd folkrörelse. Samma välfärdspolitiska ideal är även centrala i det offentliga stödet till idrotten. I den förordning som reglerar statens stöd till idrottsrörelsen saknas explicita mål på elitidrottsområdet. Syftena bakom statens stöd är i stället att uppmuntra en fri folkrörelse, främja folkhälsa i befolkningen liksom erbjuda barn och unga en meningsfull och fysiskt aktiv fritid.

De tre forskarna menar att elitidrottens svaga samhällslegitimitet även kan knytas till svensk mentalitet, och en utbredd ambivalens till nationalism och elitprestationer. Denna ambivalens fångas i typiska svenska begrepp som ”lagom” och ”jantelagen”. Poängen är att svenskar visserligen blir mycket entusiastiska när landets elitidrottare tar medaljer i internationella mästerskap, men att vi samtidigt inte uppfattar elitidrottsliga prestationer som viktiga i en mer samhällelig eller politisk mening, åtminstone i jämförelse med andra länder.

”The consequence of this ‘lagom nationalism’ is that Swedes put less political and cultural focus on achieving international sporting success than seen in other nations. It is not that important, and in some sense, it is un-Swedish to do so.”

Styrkor och svagheter i det svenska elitidrottssystemet

En stor del av rapporten *Swedish elite sport* ägnas åt att kartlägga och beskriva det svenska elitidrottssystemets styrkor och svagheter. Bedömningen görs med utgångspunkt i den analysmodell som utvecklats av SPLISS. Samtliga nio ”pelare” av kritiska framgångsfaktorer ingår: från elitidrottens organisation och finansiering till faktorer som talangutveckling, tillgången på kompetenta tränare, anläggningsbestånd och förekomsten av elitidrottsforskning. På vilka områden presterar Sverige väl, och på vilka områden gör man det inte?

Genomgången visar på både styrkor och svagheter i det svenska elitidrottssystemet.

I fråga om styrkor påpekas inledningsvis att Sverige utmärker sig genom goda idrotts- och motionsvanor bland medborgarna. En stor del av den svenska befolkningen är fysiskt aktiv på sin fritid. Många barn och unga är medlemmar i en idrottsförening.

Trots att det finns oroande tecken på sjunkande aktivitetsnivåer inom idrottsrörelsen och ett ökat stillasittande i befolkningen, är den svenska breddidrotten att betrakta som en styrka och tillgång för det svenska elitidrottssystemet.

En styrka därutöver är att svensk idrott har välfungerande system för att identifiera och utveckla talanger. De allra flesta barn och unga idrottar i en förening, och det finns goda möjligheter för unga att pröva på olika idrotter och därmed upptäcka sina talanger. Det finns också stor kompetens och duktiga tränare i idrottsrörelsens lokala föreningar. För de unga som väljer att satsa på sin idrott finns ett förhållandevis väl utvecklat system att kombinera elitidrott med studier. Sverige har dessutom idrottsanläggningar av god kvalitet, även om man saknar den form av nationella elitidrottscenter som exempelvis finns i Norge. Sammantaget finns det således många inslag i den traditionella svenska föreningsidrotten som skapar goda förutsättningar att utveckla och bedriva en framgångsrik elitidrott.

Men det finns områden där det svenska elitidrottssystemet är svagt. Ett första exempel är ekonomiska resurser. Storm, Kollerup Jensen och Nielsen konstaterar att de direkta offentliga investeringarna i elitidrott är låga i Sverige, inte minst i jämförelse med de nordiska grannländerna. Kommersiella intäkter finns, men är i huvudsak begränsade till en mindre grupp idrotter. De påpekar att det statliga elitidrottsstödet visserligen ökat något under senare år, men landar ändå i slutsatsen att Sverige är ett rikt och utvecklat land som valt att allokerat relativt små ekonomiska resurser till att utveckla och bedriva elitidrott.

En andra svaghet är elitidrottssystemets styrning och organisering. Forskarna lyfter att det centrala ansvaret för elitidrottsfrågor i Sverige är delat mellan Riksidrottsförbundet, SOK samt Parasport Sverige. Skilda ideologiska utgångspunkter, oklara ansvarsområden och rena revirstridigheter – framför allt i relationen mellan Riksidrottsförbundet och SOK – har utmynnat i dubbla kommandon, oklarheter och effektivitetsförluster för både specialidrottsförbunden och de elitaktiva. Grundproblemet beskrivs som både ideologiskt och organisatoriskt: Riksidrottsförbundet representerar hela den organiserade idrottsrörelsen, och har som ambition att skapa goda förutsättningar för alla idrottsförbund. SOK företräder olympiska idrotter, och förordar ett behovsprövat och riktat stöd till de elitidrottare med bäst potential att nå högsta internationella nivå.

Forskarna konstaterar att samordningen under senare år ökat inom ramen för projektet *#elitidrott2030*. Denna utveckling har välkomnats av många specialidrottsförbund, men det finns också kritiker som menar att konflikter har bestått i relat-

ionen mellan Riksidrottsförbundet och SOK, vilket försvårar en effektiv hantering av det ekonomiska elitstödet.

Ytterligare svagheter i det svenska elitidrottssystemet handlar om utbildning och kunskap. Storm, Kollerup Jensen och Nielsen bedömer att kompetensen bland elittränare i Sverige har brister, vilket sammanhänger med att Sverige saknar ett utvecklat elittränarutbildningssystem. De anser vidare att forskningen på elitidrottsområdet är eftersatt, likaså samarbetet mellan idrottsrörelsen och forskarsamhället.

”There is widespread agreement that Sweden is lacking in scientific research, sport science support, and innovation in elite sport, not only compared to big countries but also to the other Nordic countries.”

Är Sverige en framgångsrik idrottsnation?

Att bedöma och jämföra länders idrottsliga prestationer är förenat med många svårigheter. Ett första problem är att avgöra vilka idrotter eller mästerskap som bör ingå i en bedömning. Ju smalare urval, desto större risk att resultatet blir skevt eller vinklat. Ett andra problem är att avgöra om analysen endast ska inkludera antalet faktiska medaljer som erhållits, eller om andra topprestationer ska få ingå. Och vad är det egentligen som ska bedömas? Om målet är att undersöka ett lands utveckling över tid uppstår omedelbart frågan huruvida det är rimligt att jämföra idrottsprestationer från olika tidsepoker. Om målet är att jämföra hur nationer presterar i förhållande till andra, blir frågan om det är rimligt att jämföra nationer med ofta vitt skilda demografiska, geografiska eller andra förutsättningar. Frågan om Sverige är en framgångsrik idrottsnation är följaktligen lätt att ställa, men svår att besvara.

Våra tre danska forskare är väl medvetna om dessa avvägningsfrågor. Samtidigt är ett lands konkreta idrottsliga prestationer ett självklart tema i en analys av ett nationellt elitidrottssystem. Deras tillvägagångssätt blev att avgränsa analysen till svenska resultat i olympiska och paralympiska spel, kompletterade med ett urval av särskilt populära idrotter i Sverige, däribland fotboll, golf, tennis och bandy. Som jämförelseobjekt föll valet därefter på ett antal länder med ungefär samma storlek och liknande ekonomisk, social och kulturell utveckling: förutom de nordiska grannländerna Norge, Danmark och Finland selekterades Nya Zeeland och Nederländerna.

Bedömningen av den svenska elitidrottens internationella konkurrenskraft upptar en stor del av rapporten *Swedish elite sport*. Forskarna har använt många och olika mätmetoder. Statistik om vunna medaljer och rankingpositioner kombineras med

analyser av antalet topp 8-placeringar, liksom bedömningar av nationers förväntade prestationer med hänsyn tagen till faktorer som demografi och inkomstnivå. Redogörelsen domineras av svenska resultat i olympiska och paralympiska spel, men kompletteras med analyser av enskilda idrotters utveckling samt Sveriges ranking på den internationella statistiksajten Greatest Sporting Nation.

Vad blir svaret – är Sverige en framgångsrik idrottsnation? Ja och nej. Storm, Kollerup Jensen och Nielsen understryker att Sverige inte längre når upp till de idrottsliga glansdagar som kännetecknade 1900-talets första hälft, men att vi fortfarande har kapacitet att producera medaljer i ett stort antal idrotter. Vi har måhända backat rejält på de internationella rankinglistorna i idrotter som tennis och golf, men fortsätter att imponera i exempelvis friidrott. I de olympiska sommarspelen tar Sverige för närvarande cirka tio medaljer per mästerskap. I vinterspelen har vi haft en positiv utveckling. I stora lagidrotter som fotboll, handboll och ishockey har Sverige däremot tappat positioner över tid – och till viss del blivit överträffade av sina nordiska grannländer. I parasport är vi visserligen det mest framgångsrika landet i Norden, men forskarna ser samtidigt en stor utvecklingspotential inom parasporten för samtliga nordiska länder. Forskarna konstaterar vidare att kvinnliga svenska elitidrottare generellt sett presterar bättre än manliga. Bland lagidrotter är fotboll ett tydligt exempel. I individuella idrotter är kvinnor mer internationellt konkurrenskraftiga i exempelvis längdskidåkning och simning.

I sin samlade analys påpekar Storm med flera att Sverige presterar bra på den internationella idrottsarenan, men att det finns indikatorer på en tillbakagång i många sporter. Man tillägger att det svenska elitidrottssystemet kommer att få svårt att möta den ökade konkurrens som präglar den internationella idrotten.

Skilda vägval i det nordiska elitidrottsstödet

De nordiska länderna Sverige, Norge, Danmark och Finland har mycket gemensamt. På övergripande samhällsnivå har de liknande värderingar, kultur och välfärdspolitiska system. De har även snarlika idrottsliga traditioner och system. I samtliga fyra länder har idrotten sin organisatoriska bas i lokala och ideella föreningar. Det offentliga idrottsstödet är omfattande och integrerat i välfärdspolitiken. Tillgången på kommunalt finansierade idrottsanläggningar är god. I samtliga länder har också elitidrotten som samhällsföreteelse historiskt sett utgjort en integrerad del av den breda folkrörelseidrotten.

På ett övergripande plan menar Storm, Kollerup Jensen och Nielsen att idrotten i samtliga nordiska länder färgats av de jämlikhetsideal som utgör grunden för våra

välfärdspolitiska samhällssystem. Detta har både varit en styrka och ett hinder för elitidrottens utveckling. Styrkan ligger i att vår nordiska breda folkrörelseidrott främjat stort idrottsligt deltagande, samt genererat likvärdiga förutsättningar för idrottare att utvecklas och bli framgångsrika. Hindret är att jämlikhetsidealen samtidigt stärkt breddidrottens samhällslegitimitet på elitidrottens bekostnad.

”In all Nordic countries, the ideal of egalitarianism has an important although weakening impact on the respective elite sport systems. The ideal is central in the social democratic, universal welfare state. It has historically led to the absolute predominance of mass sport and inherent scepticism towards elite sports. It created a solid foundation for elite sports success through mass participation, availability of facilities and the ideal of providing equal opportunities to excel in elite sport. However, it hindered, postponed, or weakened the adoption of other means of competing successfully in elite sports.”

Trots dessa likheter betonar de danska forskarna att en klar tudelning uppstått under senare decennier, framför allt i fråga om ländernas styrning och organisering av sitt elitidrottsstöd. I Norge och Danmark har tydliga insatser gjorts för att stärka elitidrottens förutsättningar och internationella konkurrenskraft. På nationell nivå har makten och beslutsfattandet centraliserats. Frågor om elitidrottens förutsättningar har fått ökad idrottspolitisk prioritet, liksom förväntningarna på konkreta idrottsliga resultat. I fördelningen av resurser har stöd medvetet prioriterats till sådana idrotter och elitidrottare som bedömts ha störst medaljkapacitet. Utmärkande för Norge och Danmark är också att det ekonomiska stödet till elitidrotten jämförelsevis är högre än i Sverige och Finland, både avseende riktade statsbidrag och i form av sponsring via näringslivet.

I Sverige och Finland har det nationella elitidrottsstödet motsatt förblivit mer decentraliserat och baserat på traditionella jämlikhetsprinciper. Frågor om elitidrottens förutsättningar har jämförelsevis lägre prioritet, även om intresset ökat något under senare år. Riktade resurser från stat och näringsliv är begränsade. Därtill har elitidrotten som kulturföreteelse en svagare samhällslegitimitet i Sverige och Finland än i Norge och Danmark.

Vad bör göras?

Forskarna Storm, Kollerup Jensen och Nielsen nöjer sig inte med att kartlägga och analysera det svenska elitidrottssystemet. De avslutar sin rapport med att föreslå reformer som de anser att Sverige bör genomföra, om målet är att långsiktigt stärka den svenska idrottens internationella konkurrenskraft. Förslagen kommer – om de

genomförs – att få stora effekter på svensk idrottspolitik och på idrottsrörelsens organisationsstruktur.

Ökad styrning

I enlighet med forskningsresultaten från SPLISS fastslår de danska forskarna att framgång inte främst handlar om ökade resurser. Även om pengar är av betydelse, saknas en automatisk koppling mellan ekonomi och resultat. Flera länder, inte minst Norge och Danmark, har dessutom visat att det går att förbättra ett lands idrottsliga prestationer med relativt små resurstillskott. Det viktigaste är i stället att en nations elitsstödsystem har en styrning och organisation som är ändamålsenlig och effektiv. Just på detta område har det svenska elitidrottsstödet emellertid vissa brister. Modellen med ett delat ansvar mellan Riksidrottsförbundet, SOK och Sveriges Paralympiska Kommitté (SPK) är principiellt problematisk. Därtill har de tre stödorganisationerna konkret visat problem med att samarbeta och samordna sina aktiviteter. Den svenska styrningen är med detta inte tillräckligt effektiv.

Forskarnas slutsats är att ledningen av det svenska elitidrottsstödet behöver centraliseras. De rekommenderar skapandet av en fristående elitidrottsorganisation, med tydligt mandat att både utveckla och implementera kriterier för det svenska elitidrottsstödet. En sådan organisation kan komma till stånd genom statliga beslut och ny lagstiftning, såsom skett i Danmark, eller inrättas genom samarbete mellan idrottsrörelsens egna parter, såsom i Norge, Nya Zeeland och Nederländerna. Det viktiga är dock inte var organisationen placeras – utan att den har mandat att självständigt leda elitverksamheten och fatta de beslut som måste tas.

”If a collaborative, coordinated model is preferred in Sweden, the operational professionalism of the elite sport organisation must be secured, as well as a well-functioning collaborative structure, for instance by means of a monitoring board with overall responsibility. It may strengthen the legitimacy of the elite sport organisation if the stakeholders in Swedish elite sport have an overall say in the organisation. In addition to representatives from the sports organisations, the board could also include representatives from relevant NGOs and perhaps also a representative from the ministry responsible for sports, linked to possible dedicated new funding for elite sport.”

Ökad prioritering

Storm med flera menar fortsatt att det ekonomiska stödet till svensk elitidrott måste reformeras. Av rättviseskäl bör det vid fördelningen vägas in att idrotter skiljer sig åt både i fråga om den internationella konkurrensnivån och möjligheten till kom-

mersiella intäkter. I klarspråk är förslaget att olympiska idrotter bör prioriteras. Utmärkande för dessa är nämligen just hög internationell konkurrensnivå (och följaktligen stora omkostnader för att kunna konkurrera på denna), förenat med begränsade möjligheter till egenfinansiering via marknadsintäkter. Dessa idrotter har således ett större behov av ekonomiskt stöd i Sverige, än exempelvis stora och kommersiellt starka lagidrotter som fotboll och ishockey. Även om fokus bör läggas på olympiska idrotter med begränsad kommersiell potential, bör det dock vara möjligt att stödja specialidrottsförbund och elitidrottare i icke-olympiska idrotter.

Ökad finansiering

Också resursförstärkningar från såväl stat som näringsliv är nödvändiga, om Sverige ska kunna behålla eller förbättra sin elitidrottsliga konkurrenskraft. Rörande marknadsintäkter framhåller forskarna att internationella jämförelser visar på outnyttjade kommersiella möjligheter för ökad idrottssponsring i vid mening genom effektiva mediestrategier i Sverige. När det gäller offentligt stöd är rådet att kombinera äskanden om ökade statliga medel med förslag på motprestationer i form av elitidrottsliga reformer inom idrottsrörelsen och omprioritering av befintliga medel. Sänkta anslag till breddidrott bör undvikas.

Ökat stöd till elitidrottare och elitidrottstränare

Det är viktigt att använda delar av det ökade elitidrottsstödet för att förbättra elitidrottarens socioekonomiska situation och välbefinnande. Majoriteten av svenska elitidrottare befinner sig i en föga avundsvärd tillvaro med låga och osäkra inkomster. Den största utmaningen ligger i den känsliga perioden från att de slutar gymnasiet och fram till att de etablerat sig på internationell nivå.

Även elitidrottstränarnas situation behöver förbättras. Det grundläggande problemet är att en tillvaro som elitidrottstränare är osäker. Tydliga karriärvägar finns sällan, och de socioekonomiska villkoren är begränsade. Samtidigt som det behövs fler tränare på elitidrottsnivå, saknas därmed de nödvändiga incitamenten för rätt personer att satsa på en sådan karriär.

Satsning på elittränarutbildning och idrottsforskning

Sverige har många välmeriterade tränare på lokal föreningsnivå och på landets idrottsgymnasier. Det finns däremot för få kvalificerade elitidrottstränare. Många saknar en gedigen utbildningsbakgrund och kunskaper i idrottsvetenskap. Elittränarutbildningarna måste följaktligen stärkas och kvalitetssäkras.

Parallellt måste idrottsrörelsens samarbete med idrottsforskningen stärkas. Till skillnad från många andra länder saknas nationella elitidrottscentrum som kombinerar elitidrottsverksamhet med forskning. Ett undantag är vintersportcentret i Östersund. En förklaring till dagens otillfredsställande situation är att specialidrottsförbunden inte tillräckligt prioriterar att finansiera praktiskt tillämpad idrottsvetenskap. Till det kommer ett visst motstånd på landets lärosäten mot att engagera sig i elitidrottsutveckling, delvis på grund av att universitetens befordringssystem bygger på publicering i internationella tidskrifter, och inte på samarbeten med idrottsrörelsen.

Den ojämlika vägen till elitnivå

Hur ser egentligen vägarna ut för unga i Sverige att ta steget från lovande talanger till elitidrottare i världsklass? Vad kännetecknar de idrottare som gör en sådan resa? Forskarna PG Fahlström, Per Gerrevall, Mats Glemne och Susanne Linnér, samtliga vid Linnéuniversitetet, har länge forskat om unga idrottares utveckling från lovande talang till framgångsrik elitidrottare. I bidraget till Centrum för idrottsforskning lyfter de fram tre faktorer.

Socioekonomi och familjebakgrundens betydelse

År 2015 genomförde forskarna vid Linnéuniversitetet en kvantitativ studie om elitidrottares väg till landslagsnivå. Underlaget var en enkät besvarad av 328 landslagsutövare från 51 skilda idrotter. När forskarna ställde frågor om utövarnas bakgrund framkom ett mycket bekymmersamt sociodemografiskt mönster: nästan samtliga i undersökningsgruppen (hela 97 procent) var födda i Sverige. De kom dessutom företrädesvis från traditionella kärnfamiljer, med goda socioekonomiska villkor. För en dryg tredjedel hade båda föräldrar en akademisk utbildning. Cirka två tredjedelar av de elitaktiva berättade även att deras föräldrar stöttat dem ekonomiskt.

Denna studie är endast en i raden av undersökningar som visat att socioekonomi och familjebakgrund starkt påverkar vilka unga som når högsta elitnivå i sina idrotter. Möjligheten till konkret ekonomiskt stöd är självklart viktigt. Till detta kommer det psykologiska stöd och den uppmuntran som följer, när föräldrar visar intresse och engagemang för sina barns idrottande. Många föräldrar hade dessutom varit engagerade i den aktivas förening – och ofta själva i samma idrott.

”Fram växer en bild av att ett stöd i familjebakgrunden tycks vara en nödvändighet för att en ung individ ska kunna göra en idrottskarriär. Föräldrarna ska tycka att barnens idrottande och så småningom deras elitsatsning är viktig, men de ska också ha faktisk möjlighet att stödja dem ekonomiskt och tidsmässigt etcetera.”

Elitidrott och utbildning under ungdomstiden

I Sverige finns möjligheter för unga med elitambitioner att kombinera idrott och studier. Redan på grundskolenivå finns skolor med särskilda idrottsprofiler, där unga kan utöva sin idrott under skoltid. På gymnasienivå finns riks-idrotts-gymnasier (RIG) med nationell intagning samt nationellt godkända idrotts-utbildningar (NIU) med lokal antagning. I dessa gymnasieutbildningar kan elever läsa upp till 700 poäng i skolämnet specialidrott, vilket motsvarar nästan en fjärdedel av hela utbildningen. På högskolenivå finns slutligen riks-idrottsuniversitet (RIU) och elitidrottsvänliga lärosäten (EVL), det vill säga universitet och högskolor som erbjuder stöd för elitsatsande utövare i att kombinera sitt idrottande med högskolestudier.

Forskarna vid Linnéuniversitetet understryker vikten av att unga med elitambitioner får möjlighet att kombinera sin idrott och studier, inte minst på gymnasienivå. Tyvärr finns det även i denna undersökning tecken på ojämlika förutsättningar. Trots att antagningsprocedurerna är tänkta att ge alla sökande likvärdiga möjligheter – och de ansvariga vanligtvis lägger ned ett stort arbete på att bedöma kandidaterna – visar forskning ett tydligt samband mellan socioekonomisk bakgrund och vilka unga som slutligen antas.

Den goda idrottsliga utvecklingsmiljön

En tredje viktig framgångsfaktor handlar om den utvecklingsmiljö som den elitaktiva befinner sig i. Under senare år har intresset för den idrottsliga utvecklingsmiljöns betydelse ökat inom idrottsforskningen. Studier har visat att talanger utvecklas bäst i miljöer där verksamheten drivs med långsiktiga mål, individanpassade metoder och fokus på utveckling, snarare än tidiga resultat. Utmärkande för framgångsrika idrottsmiljöer är också att verksamheten präglas av en öppen kultur, och ett nära samarbete mellan coacher och träningsgrupper. Positivt är även om miljön omfattar en stor grupp ambitiösa idrottare på olika nivåer, med följden att de mer rutinerade kan dela med sig av sina erfarenheter och samtidigt fungera som inspirerande förebilder. Slutligen har tränarnas kompetens en avgörande betydelse. Enligt forskarna från Linnéuniversitetet måste tränarna i goda utvecklingsmiljöer både ha kunskaper i sådant som rör idrotten (alltifrån fysisk träning/utveckling, teknik/utövande och taktik, till idrottspsykologi), och pedagogisk förmåga att organisera träningspass i en social och utvecklande miljö präglad av ”tilltro till att kunna lyckas och utvecklas”.

”De goda utvecklingsmiljöerna präglas av en helhetssyn. Det är viktigt att idrottarna inte blir sedda som elitsatsande individer som bara ska leverera resultat. I stället bör de betraktas som vanliga ungdomar som befinner sig i en idrottskarriär – och olika personer som finns i miljön bör agera därefter. Men helhetsperspektivet gäller också den samlade miljön. Det innebär att man inte enbart ska se till det idrottsliga, utan även ta hänsyn till idrottarnas övriga livssituation med skola, familj och vänner. Ett helhetsperspektiv bidrar till att de aktiva kan finna en balans i sin idrottsliga satsning.”

Oro för framtiden

I ett avslutande resonemang pekar Fahlström, Gerrevall, Glemne och Linnér på centrala utmaningar i den svenska idrottsmodellens möjlighet att fostra framtida elitidrottare. Ett övergripande problem är återväxten. Forskning visar att talangidentifikation och talangutveckling gynnas när unga har möjlighet att pröva på och bedriva flera olika idrotter. I praktiken går utvecklingen emellertid i rakt motsatt riktning.

En första förklaring är att kostnaderna för att idrotta ökat under senare år. Många familjer saknar i dag ekonomiska möjligheter att låta sina barn utöva flera idrotter. Därtill kommer att många idrotter erbjuder allt fler träningspass per vecka till allt yngre åldrar. Inte sällan har dessutom den traditionella säsongsträningen ersatts av året runt-träning. Effekten blir att föreningarna ockuperar barns fritid redan i unga år. Den ökade träningsmängden leder måhända till idrottsliga prestationer på kort sikt, men ökar också risken för överbelastningsskador, uttröttnings- och avhopp. Slutligen tillkommer professionaliserings- och kommersialiseringsprocesser i barn- och ungdomsidrotten, som oundvikligen gynnar familjer med god ekonomi. Detta förstärker en redan utbredd socioekonomisk ojämlikhet i ungas möjlighet att satsa mot elit.

Forskarnas råd ”till ansvariga på olika nivåer” blir att unga måste ges bättre möjligheter att ägna sig åt flera idrotter längre upp i åldrarna. Riksidrottsförbundet och dess specialidrottsförbund bör därför överväga att införa restriktioner för antalet tävlingar i särskilt ”tävlingsfrekventa” idrotter. Vidare menar de att träningsverksamhet i barn- och ungdomsåren måste präglas av stor flexibilitet. Ungar måste ges möjlighet att träna olika antal tillfällen per vecka, utan att någon därmed förlorar sin plats i en träningsgrupp. Selektioner och toppningar bör inte heller förekomma före det att unga nått långt i sin utveckling. I fördelningen av elitidrottsstöd bör prioritet ges till goda utvecklingsmiljöer. Och slutligen:

”Kom ihåg att en viktig gemensam nämnare för alla landslagsidrottare är att de inte slutat – de har fortsatt med sin idrott. Att behålla så många aktiva som möjligt är således inte enbart fördelaktigt ur folkhälso-synpunkt, utan också angeläget ur ett elitutvecklingsperspektiv.”

När elitidrottarna själva får komma till tals

I en analys av det svenska elitidrottssystemet måste de aktiva själva få komma till tals. Hur beskriver de sina erfarenheter och sina karriärvägar? Vad är deras uppfattning om det svenska elitidrottssystemets styrkor och svagheter? Kort sagt: Hur beskrivs och uppfattas det svenska elitidrottssystemet av de personer som befinner sig på insidan?

Frågorna ovan är utgångspunkt för kapitlet *Det svenska elitidrottssystemet ur de aktivas perspektiv*. Texten är författad av Astrid Schubring, Suzanne Lundvall och Karin Grahn, forskare verksamma vid Göteborgs universitet och den tyska idrotts-högskolan i Köln. Till grund för artikeln ligger forskningsprojektet *Vägar till världstoppen*, där forskarna genomfört intervjuer med 18 idrottare som alla varit – och till stor del fortfarande är – med i svenska landslag, och som alla haft en karriär i världsklass inom sina respektive idrotter. De intervjuade representerar både lag- och individuella idrotter, samt vinter- och sommaridrotter. Idrottarna var dessutom synnerligen framgångsrika. Fem av dem var flerfaldiga olympiska eller paralympiska mästare. I sin helhet hade gruppen vunnit mer än 70 VM-medaljer, flera Champions League- eller världscuptitlar och mer än 30 olympiska/paralympiska medaljer.

Många och skilda vägar till världstoppen

Intervjuerna av elitidrottarna visade att vägarna till världstoppen kan vara många och varierade. Alla idrotter har sina specifika kontexter och förutsättningar, likaså de unga som väljer att satsa på en elitidrottskarriär. Med denna reservation kunde forskarna urskilja både gemensamma och särskiljande drag.

Ett första gemensamt drag fångas i begreppen ”karriärfaser” och ”vändpunkter”. Att tidigt bli sedd och bekräftad som talangfull är självfallet viktigt, så även att uppnå resultatmässig framgång. Sådana händelser kan bli betydelsefulla vändpunkter som öppnar dörrar för nya möjligheter, exempelvis en plats i landslaget. På ett mentalt plan kan vändpunkter bestå av aha-upplevelser och lärande. Det kan vara en insikt om att en framtida elitidrottskarriär är möjlig, eller en ökad medvetenhet om vad som krävs för att nå hela vägen till världsklass.

Ett andra exempel på gemensamma drag handlar om goda utvecklingsmöjligheter. Forskarna skriver:

”Att inkluderas i en miljö där det finns tillgång till andra elitidrottare, samt professionella tränare och ett supportteam runt omkring, är en faktor som har stor betydelse för att kunna ta nästa steg i karriären. I detta omfattas såväl träningsmässiga, sociala och ekonomiska som konkurrensmässiga aspekter. Forskningsstudier kring elitaktiva betonar alltmer miljöns betydelse för utveckling och prestation. Elitidrottare beskrivs inte längre som superhjältar som klarar allt på egen hand. I stället betonas att resan mot världsklass sker med hjälp av goda miljöer, där både prestation och välbefinnande sammantagna skapar framgång.”

Vissa elitaktiva hade fått sitt stöd i form av anställd personal i den egna föreningen. Detta var vanligt i kommersiellt starka lagidrotter med professionella ligor. För andra skapades ”rätt team” i stället i förbundens landslagsverksamhet, eller i form av kompetensstöd via Riksidrottsförbundet, SOK eller SPK. Ett allmänt mönster var att behovet av ett strukturerat stöd ökade, ju längre en idrottare kommit på sin karriärväg.

Ett viktigt särskiljande drag handlade om ekonomi, och möjligheten att leva på sin idrott. Här spelade graden av professionalisering i den specifika idrotten en avgörande roll. I kommersiellt starka lagidrotter fanns elitidrottare som tidigt blivit professionella, exempelvis genom att man upptäckts och rekryterats till klubbar i internationella ligor. För andra hade möjligheten att leva på sin elitsatsning först uppstått när tävlingsverksamheten nått en sådan nivå att det fanns prispengar att tala om, och ett intresse hos sponsorer. Ytterligare andra elitidrottare berättade om ekonomiskt stöd av familj eller närstående, eller att de finansierat sin tillvaro genom deltidsarbete eller studier. För de elitaktiva som fått del av SOK:s topp- och talangprogram var dessa bidrag av avgörande betydelse.

Även i denna studie framkom flera exempel på ojämlikhet i ungas förutsättningar att ta steget från lovande till elit. Forskarna konstaterar att de intervjuade elitidrottarna till övervägande del hade svensk bakgrund, det vill säga att de var födda och uppvuxna i Sverige med minst en svenskfödd förälder. Flertalet hade även svensktalande föräldrar. I fråga om ekonomi noterades att kvinnliga elitidrottare samt paraidrottare hade sämre möjlighet än manliga elitidrottare att fullt ut satsa på sin idrott. För kvinnor var det dessutom svårt – enligt vissa helt otänkbart – att kombinera en elitsatsning med föräldraskap. För parasportare var en elitsatsning i stället förknippad med en större personlig risk, på grund av den begränsade tillgången på ett långsiktigt strukturerat stöd.

Världsklassidrottarnas egna rekommendationer

I studien ombads de elitaktiva att dela med sig av sina erfarenheter av det svenska elitidrottssystemet. Deras synpunkter kan sammanfattas i fem övergripande råd, riktade till alla de som ansvarar för att stödja och utveckla svensk elitidrott.

Förbättra koordineringen mellan stödsystem

Idrottsrörelsens olika parter – Riksidrottsförbundet, SOK, Parasport Sverige och specialidrottsförbunden måste lägga prestigen åt sidan och samarbeta mer. Det är framför allt det individuella stödet som behöver utvecklas, exempelvis i form av tillgång för elitaktiva till en person som kan agera ”spindeln i nätet” rörande logistik, kontakt med medicinsk stödsupport och träningsanläggningar med mera.

Erbjud ett mer differentierat stöd

Resurser måste fördelas så effektivt som möjligt. Stöd som är värdefullt för unga talanger är inte nödvändigtvis viktigt för väletablerade elitidrottare. Personer med lång väg till världstoppen kan behöva annorlunda stöd än de med kort karriärväg. Stödet måste även vara brett upplagt och omfatta kunskap i alltifrån kost, träningsplanering och prestationsutveckling till råd om karriärutveckling inom och efter att elitsatsningen avslutats.

Säkerställ tillgång till rätt typ av supportteam

Elitidrottare behöver ett professionellt team av kompetenta tränare omkring sig. Specialidrottsförbunden har därför ett viktigt ansvar att säkerställa att tränare har den kompetens och utbildning som krävs för att verka på yppersta elitnivå. Tyvärr är skillnaderna stora mellan elitidrottarens förutsättningar. Medan vissa idrottare exempelvis har tillgång till god medicinsk support kopplad till föreningen eller landslaget, tvingas andra att söka lämplig vård själva vid skada eller för rehabilitering.

Förbättra möjligheten till flexibilitet och individuell anpassning

Dagens organisatoriska och strukturella stöd till elitidrottare brister i flexibilitet och individuell anpassning. Detta är ett problem inom både individuell idrott och lagidrott. De ansvariga i tränings- och tävlingsfrågor måste bli bättre på att se en individ i laget och göra de elitaktiva delaktiga i olika beslutsprocesser.

Skapa rätt miljö för utveckling

Elitidrottare behöver befinna sig i en utvecklande tränings- och tävlingsmiljö. De ansvariga för idrottsmiljöer måste kunna betrakta verksamheten ur ett helhets-

perspektiv. Inte minst måste de ha kunskap om hur de elitaktiva mår och träningsgruppen fungerar. Alltför många idrottare har tvingats finna egna lösningar för att komma till rätta med bristande stimulans, eller upplevd ohälsa i träningsmiljön.

Statligt elitstöd genom offentliga regel- och skattesystem

En ofta förbisedd men viktig del av det totala offentliga stödet till svensk elitidrott handlar om de regel- och skattesystem som på olika sätt påverkar de ekonomiska villkoren för både elitidrottare och ideella föreningar. Mot denna bakgrund gav Centrum för idrottsforskning i uppdrag åt Mikael Lindman, skattejurist och tidigare idrottspolitisk handläggare vid Regeringskansliet, att synliggöra denna form av offentligt stöd och diskutera dess effekter på den svenska elitidrottens internationella konkurrenskraft. Redogörelsen är perspektivrik och engagerad. Fokus ligger på svenska förhållanden, men analysen innehåller även jämförelser med våra nordiska grannländer. Lindman tvekar inte inför att peka på ojämlikheter i svensk elitidrott, formulerar utmanande frågor och föreslår idrottspolitiska reformer. Hans bidrag ger både kunskap om elitidrottens skattefrågor, och nytt bränsle till den idrottspolitiska debatten.

Skattelättnader gynnar kommersiellt starka idrotter

Lindman inleder med att diskutera idrottens kommersiella intäkter. Han påpekar att idrottsföreningar i svensk skattelagstiftning är skattebefriade på sådana intäkter som ”typiskt sett förekommer inom idrotten och det övriga föreningslivet”. En idrottsförening kan således bedriva kioskverksamhet i samband med matcher och träningar och ingå sponsringsavtal med företag utan att behöva betala skatt. Men det är knappast möjligt att bedriva frisör- eller annan föreningsfrämmande näringsverksamhet. Trots denna skiljelinje är många typer av intäkter skattebefriade för landets idrottsföreningar. Samtidigt är förutsättningarna mycket varierade. Långt ifrån alla idrotter kan räkna med lukrativa sponsringsavtal eller försäljning av dyra sändningsrättigheter. När offentligt stöd får formen av skattebefrielse av kommersiella intäkter gynnar detta därför oundvikligen kommersiellt starka idrotter. Lindman ifrågasätter inte själva principen med skattelättnader som stödform. Där emot frågar han sig om detta sakförhållande borde få effekt på det övriga statliga stödet till idrottsrörelsen.

”Att det är de ekonomiskt starka idrotterna som framför allt gynnas av skattebefrielser kan möjligen i högre grad behöva vägas in i idrottsrörelsens diskussioner om fördelningen och användningen av det stat-

liga stödet till idrotten, särskilt det elitidrottsstöd som lämnas till specialidrottsförbunden.”

Sponsringens etiska utmaningar

Sponsoravtal må vara en viktig intäktskälla för svensk idrott, men kan även ge upphov till etiska dilemman. Lindman påpekar att många idrottsföreningar i dag låter sig sponsras av företag vars produkter kan uppfattas som oförenliga med idrottsrörelsens värdegrund, exempelvis företag som saluför alkohol eller spel. Sponsoravtal med spelbolag är särskilt problematiskt. Förutom att spel riskerar ge upphov till spelberoende och missbruk, kan idrottens integritet ifrågasättas på grund av vadhållningens koppling till uppgjorda matcher och kriminalitet. Eller som han själv formulerar saken, ”... att bara för att en verksamhet är laglig är det inte säkert att den är lämplig som sponsor till idrotten”. Uppmaningen till idrottsrörelsen är därför att kontinuerligt diskutera hur olika typer av sponsoravtal påverkar idrotten, och dess förtroende hos den breda allmänheten.

Den enskilde elitidrottarens komplicerade skattemässiga situation

Lindman konstaterar att elitidrottarens inkomster och skattemässiga situationer varierar stort. I kommersiellt starka lagidrotter som fotboll och ishockey är det vanligt att spelare har fast anställning hos sina klubbar. För dessa är skattesituationen relativt enkel, och att jämföra med vilket lönearbete som helst. I individuella idrotter är situationen ofta annorlunda. Vissa elitaktiva har knappt några intäkter alls, medan andra finansierar sin elitsatsning genom en kombination av stipendier, tävlingsvinster, sponsringsavtal etcetera, ofta med skilda skatteregler. Detta skapar en osäker ekonomisk situation, omfattande administration och risk för medvetna eller omedvetna skattefel.

Inom idrotten är den för många elitidrottare svåra ekonomiska situationen känd. Förslag har också väckts för att underlätta deras situation. Som exempel har Riksidrottsförbundet framfört att elitidrottarens sociala skyddsnet skulle kunna stärkas om elitidrottsstipendier förblev skattefria, men samtidigt sjukpenning- och pensionsgrundande (trots att arbetsgivaravgifter inte skulle betalas). Lindman delar uppfattningen att elitidrottarens sociala skyddsnet måste värnas, men tillägger därefter att idrottsrörelsen kanske bör fråga sig ”huruvida stipendieutbetalningar i stället för lön är rätt modell, om avsikten är att bidra till den enskilde idrottarens uppehälle”. Han pekar å andra sidan på andra möjligheter att stärka elitidrottarens ekonomiska och skattemässiga situation. Ett exempel är idrottsskattekonton, där elitaktivas inkomster utjämnas över tid genom att ansvarig förening löpande tar emot

den aktivas prispengar, sponsorerättningar med mera, och beskattning först sker då föreningen betalar dessa medel vidare som lön. Även en generösare schablonbeskattning för elitidrottare i inkomstslaget tjänst skulle stärka deras ekonomi, och samtidigt underlätta skattehanteringen för både idrottsrörelsen och Skatteverket.

Förtjänar idrottsföreningar sin skattebefrielse?

I Sverige är idrottsföreningar och idrottsförbund undantagna skatteplikt för alla intäkter i den så kallade inkomstbeskattningen. De är heller inte skattepliktiga för mervärdesskatt. Samma skatteregler gäller för den minsta idrottsförening som för de största lagidrottsklubbarna. Det bakomliggande motivet bakom denna skattemässigt fördelaktiga position är att staten vill uppmuntra och stödja ett demokratiskt föreningsliv. Vissa krav måste likväl vara uppfyllda. Föreningen måste vara allmännyttig på riktigt – dess verksamhet får endast i liten omfattning främja andra ändamål. Föreningen måste dessutom ”i skäligen omfattning” använda sina intäkter till att uppfylla sina allmännyttiga ändamål.

Lindman menar att den skattebefrielse som svensk idrottsrörelse åtnjuter är ”ett fundament i kontraktet mellan den folkrörelsebaserade idrotten och staten”. Skattebefrielsen bygger dock på att idrottsrörelsen är en samhällsnyttig rörelse. Stämmer det? I praktiken ifrågasätter Skatteverket sällan idrottsrörelsens samhällsnytta och dess rätt till skattebefrielse. Det finns emellertid inslag i idrottsverksamheten som ”var för sig eller tillsammans” riskerar att underminera idrottens legitimitet som allmännyttig rörelse. Inom elitidrottens område nämns bland annat tidiga elitsatsningar och problematisk selektering i barn- och ungdomsidrotten. Är det verkligen en allmännyttig verksamhet om en förening endast bedriver barn- och ungdomsidrott i syfte att få fram elitidrottare? Ett annat exempel är tidigare nämnda samarbeten med sponsorer vars tjänster eller produkter är problematiska ur ett idrotts- eller folkhälsoperspektiv. Är det lämpligt att idrottsföreningar i praktiken uppmuntrar konsumtion av godis och läsk, ”alkoholfri” öl eller cider samt vadhållning? Ett tredje exempel på riskfyllt beteende är när idrottsföreningar placerar sin elitverksamhet i ett så kallat Idrotts-AB.

”Att idrottsrörelsen släpper in privata vinstintressen utgör i sig en utmaning för idrotten som allmännyttig folkrörelse. Särskilt i de fall sådana bolag bedriver sin verksamhet på ett ur allmän synvinkel problematiskt sätt, eller har delägare och investerare med ur allmän synvinkel problematisk karaktär.”

Projekt #elitidrott2030

Våren 2023 enades stämmorna för idrottsrörelsens tre centrala stödorganisationer, Riksidrottsförbundet, SOK och SPK, om att gemensamt verka för en kraftig förstärkning av stödet till elitidrotten, samt utveckla sin samordning i enlighet med strategiprogrammet #elitidrott2030. I antologins avslutande bidrag ges idrottsrörelsens syn på det nya samarbetet. Texten är författad av Peter Mattsson, tidigare elitidrottschef på Riksidrottsförbundet, i samråd med samtliga stödorganisationer. Redogörelsen börjar med en tillbakablick: Hur lyckades idrottsrörelsens tre stödorganisationer enas i ett gemensamt elitidrottsprogram? Därefter diskuteras det svenska elitidrottssystemets kännetecken, styrkor och svagheter. Vilka utmaningar står svensk elitidrott inför, och vilka är vägarna framåt? Ska den nya samstämmigheten tolkas som att Riksidrottsförbundet, SOK och SPK är villiga att sluta upp i den globala elitidrottsliga kapprustningen?

Texter av detta slag är alltid att betrakta som en partsinlaga. Det är en möjlighet för den arbetsgrupp som utformat #elitidrott2030 att få komma till tals, beskriva vad man uppfattar som den svenska elitidrottens utmaningar och peka på önskvärda reformer för framtiden. Men texten har samtidigt författats i ett dynamiskt skede för svensk elitidrott. Programmet #elitidrott2030 handlar inte bara om ökade resurser. Det innehåller också förslag på prioriteringar och vägval som oundvikligen leder till att vissa idrotter stärks, på bekostnad av andra. Detta präglar redogörelsen.

Stora och ökade utmaningar för svensk elitidrott

Mattsson beskriver perioden 2000–2016 som en svår tid för svensk elitidrott, präglad av begränsade ekonomiska resurser och interna konflikter på central nivå, framför allt i relationen mellan Riksidrottsförbundet och SOK. Regeringens särskilda elitsatsning 2009–2012 var en ljuspunkt, men med begränsade effekter. När Riksidrottsförbundet så sent som 2016 i dialog med specialidrottsförbunden lät analysera svensk elitidrotts styrkor och svagheter, framkom att förbundens resurser för elitverksamhet var för små och ojämnt fördelade över tid. Vidare uppfattades oenigheten mellan Riksidrottsförbundet och SOK som en svaghet som resulterade i suboptimering av resurser, otydlighet och svårigheter att göra långsiktiga planeringar. Det närmande mellan stödorganisationerna som inleddes 2017 och senare utmynnade i satsningen #elitidrott2030 var mot denna bakgrund att betrakta som ett trendbrott.

Mattsson tillägger att den svenska elitidrottens utmaningar ökat under 2000-talet. När specialidrottsförbunden själva får beskriva sin situation vittnar nästan alla om

bristande resurser, och svårigheter att genomföra sin landslagsverksamhet. En orsak är att de internationella kraven ökat, där landslag nu förväntas delta i globala tävlingar för att bli rankade eller få delta i större mästerskap. Parallellt har nya idrottsgrenar etablerats, med följderna att många förbund fått ansvar för allt fler landslagstrupper. Inom paradrottens grenar har kostnaderna dessutom ökat som ett resultat av kraven på internationella klassificeringar.

Också här lyfts att många elitaktiva har det ekonomiskt bekymmersamt. Hösten 2022 presenterade SOK en rapport som visade att många idrottare i topp- och talangprogrammet hade svårt att få inkomster och utgifter att gå ihop. Bidrag från föräldrar och andra närstående var ofta en nödvändighet. SOK:s stipendier var viktiga tillskott, men inte tillräckliga. Eftersom stipendier dessutom inte räknas som sjukpenninggrundande inkomst (SGI) fick idrottarna inte heller full del av det svenska socialförsäkringssystemet. Med låga inkomster blev det även svårt att exempelvis beviljas banklån. Enligt SOK är risken stor att många idrottare av ekonomiska skäl väljer att ge upp sin elitsatsning innan de nått sin fulla potential.

En tredje utmaning handlar om Sveriges prestationer på den internationella idrottsarenan. Mattsson konstaterar att det är svårt att jämföra länders idrottsliga prestationer. Inom ramen för *#elitidrott2030* har därför olika parametrar använts för att försöka bedöma Sveriges position i den internationella elitidrotten. Resultatet visar att Sverige placerar sig bland världens 20 främsta idrottsnationer. En jämförelse mellan idrotter över tid visar detta till trots ett blandat resultat: vissa idrotter har haft en positiv utveckling, medan andra backat eller presterat på oförändrad nivå. Sammantaget blir bedömningen att den svenska toppidrotten försvagats under perioden 2009–2019, och ”att toppen blivit smalare”.

Programmet *#elitidrott2030* ska ses mot denna bakgrund. Satsningens målsättningar och åtgärdsplanen har skapats i samråd mellan idrottens tre stödorganisationer, och i nära dialog med specialidrottsförbunden. Målen är att Sverige ska vara:

- topp 5 som vinterolympisk nation
- topp 20 som sommarolympisk nation
- topp 20 som paralympisk nation
- topp 10 på webbplatsen Greatest Sporting Nations världsranking.

Dessa mål ska realiseras genom ett reformpaket i åtta steg, däribland ökade resurser till specialidrottsförbund och landslag, stärkt stöd både centralt och i specialidrottsförbundens ledningsfunktioner, insatser för att förbättra elitidrottarens sociala situation samt satsningar på utbildning, utvecklingsmiljöer och idrottsforskning.

Vad kan idrotten, staten och näringslivet göra?

En stor del av Mattssons redogörelse handlar om utmaningar som måste övervinnas, om målet är att stärka den svenska elitidrottens internationella konkurrenskraft.

En första utmaning är idrottspolitisk, och handlar om att övertyga stat och näringsliv om värdet av att satsa på elitidrott. Kapitlets författare menar att vissa etablerade synsätt och argument om elitidrottens förtjänster är svaga eller föråldrade. Ett exempel är idén att elitidrottsframgångar stimulerar nya grupper att börja idrotta, och att elitverksamhet därmed bidrar till folkhälsa. Detta stämmer inte. Det finns många exempel på länder som haft en nedgång i sin breddidrott under senare år – samtidigt som de ökat sina investeringar i elitidrott. Argumenteringen måste ändras. En möjlighet är att peka på hur elitidrottarens framgångar kan inspirera människor, och få dem att känna stolthet över sin nation, liksom över landets idrottare. Ett snarlikt argument är att ge elitidrottare rollen som etiska och moraliska förebilder för både barn och vuxna. Vidare kan elitidrottsliga framgångar skapa attraktionskraft för Sverige som nation, och bidra till ökad handel och turism.

Med utgång i att elitidrott är viktigt för samhället, ställer sig Mattsson frågan vad idrotten, staten och näringslivet kan göra för att stärka den svenska idrottens internationella konkurrenskraft.

För idrottsrörelsen är vägen framåt enligt honom att våga göra prioriteringar baserade på vad man vill uppnå, samt att styra resurser i denna riktning. Mattsson menar att de över 200 landslag som finns i Sverige kan delas in i fyra kategorier. I den första finns ett antal stora och kommersiellt starka lagidrotter. I dessa har elitidrottaren fast anställning i ett klubbtag, medan landslagets verksamhet huvudsakligen finansieras via kommersiella intäkter. Kännetecknande är vidare att manliga elitaktiva har betydligt bättre ekonomiska förutsättningar än kvinnliga. Den andra kategorin består av individuella idrotter med ett stort kommersiellt intresse. I dessa idrotter är vägen för elitaktiva att nå världstoppen lång och svår. Därefter finns dock goda möjligheter att tjäna stora pengar. Även i denna kategori ses skillnader i ekonomiska villkor mellan kvinnor och män, om än inte lika påtagliga som i kommersiellt starka lagidrotter. Den tredje kategorin består av kommersiellt betydligt svagare idrotter, vari verksamheten ändå bedrivs mer eller mindre på heltidsbasis ”med hjälp av de stödsystem som finns i olika länder”. Här ingår många olympiska eller paralympiska idrotter. Den fjärde och sista kategorin består av idrotter som nästan uteslutande bedrivs som ideell amatöridrott. Alla idrotter i samtliga kategorier är i behov av ekonomiska resurser. Enligt Mattsson skulle ett

ökat ekonomiskt stöd emellertid göra mest nytta för idrottare i mellankategorierna. I dessa idrotter tävlar svenska idrottare i dag ”mot en omvärld med betydligt bättre ekonomiska förutsättningar”. Här finns således en möjlighet för idrottsrörelsen att göra en kursändring.

Statens viktigaste bidrag hade varit att tillföra elitidrotten ökade resurser. Detta är en nödvändighet för att specialidrottsförbunden ska kunna driva sina landslagsprogram, och stödja elitaktiva på vägen mot världstoppen. Men därutöver skulle staten också kunna bidra till att göra existensvillkoren mer hållbara för de individer som genomför en elitidrottssatsning. Att låta elitidrottsstipendier bli sjukpenninggrundande är ett exempel på en sådan åtgärd. Fortsättningsvis behövs insatser för att stärka elitidrottarens möjligheter till dubbla karriärer. Förutom studier kanske elitidrott skulle kunna kombineras med diverse offentliga anställningar, förslagsvis inom Försvarsmakten eller genom att elitidrottare ges offentliga uppdrag att främja den internationella bilden och kunskapen om Sverige.

Från näringslivet, slutligen, är framför allt ökade resurser viktigt. Mattsson påpekar att det redan nu finns framgångsrika idrotter när det gäller att generera kommersiella medel. Till störst nytta för det svenska elitidrottssystemet som helhet vore dock en samordnad satsning, motsvarande det strategiska samarbete mellan staten och näringslivet som möjliggjorde SOK:s topp- och talangprogram.

Centrum för idrottsforsknings slutsatser

Elitidrott är en verksamhet som engagerar stora grupper av den svenska befolkningen. Vi följer med spänning och oro våra favoritlags och elitidrottarens prestationer från läktarna, framför våra skärmar och via sociala medier. Svenska segrar och medaljer i internationella mästerskap väcker känslor av glädje, stolthet och beundran. I dessa avseenden skiljer sig inte Sverige från andra länder.

Samtidigt visar årets fördjupade analys att det svenska elitidrottssystemet på väsentliga punkter skiljer sig från andra jämförbara länder. Skillnaderna handlar både om elitidrottens samhällsposition och dess förutsättningar. De svenska särdragen har dessutom blivit alltmer framträdande till följd av den ökade konkurrens som präglat den internationella elitidrotten under senare decennier. Detta ställer svensk idrott vid ett vägskepp.

Nedan presenteras Centrum för idrottsforsknings övergripande slutsatser rörande idrottsrörelsens ”villkor och förutsättningar för att bedriva en konkurrenskraftig och hållbar elitidrottsverksamhet”.

Ett elitidrottssystem ”i skuggan av breddidrotten”

Ett första övergripande resultat i årets rapport är att svensk elitidrott som kultur-företeelse – dess samhällslegitimitet, organisation och existensvillkor – verkar ”i skuggan av breddidrotten”. Elitidrott må vara en viktig angelägenhet för många medborgare, men det ändrar inte det faktum att vi har en idrottsmodell baserad på klassiska folkrörelsetraditioner och välfärdspolitiska ideal, snarare än strategier för att maximera vägen till internationell framgång.

Det mest grundläggande kännetecknet för svensk idrott är att verksamheten är organiserad som en traditionell folkrörelse byggd på frivilligt deltagande, oavlönat engagemang och föreningsdemokratiska principer. Den lokala och ideella föreningen utgör den självklara utgångspunkten för allt som sker: från lekfyllda idrottsaktiviteter för de yngsta barnen, via tävlingsverksamhet och talangutveckling i den breda ungdomsidrotten, till elitidrott på högsta nivå. På nationell nivå består idrottsrörelsen av självständiga specialidrottsförbund förenade under en gemensam paraplyorganisation. Även om svensk idrott är sammanhållen och samlad i ett gemensamt organisationskomplex, är elitidrottens förutsättningar både ideologiskt och organisatoriskt baserade på principer om decentralism och varje idrotts självstyre. På nationell nivå är följaktligen specialidrottsförbunden ansvariga för sina respektive idrotter, inklusive elitverksamhet – såsom att arrangera nationella mästerskapstävlingar och genomföra landslagsverksamhet. På lokal nivå bedrivs tävlingsverksamhet och talangutveckling med utgång i varje idrottsförenings egenvalda ambitionsnivåer, respektive förutsättningar. De olika förbundsövergripande elitsatsningar som utformats i svensk idrott sedan millennieskiftet – från SOK:s topp- och talangprogram, till arbetet bakom det nya strategiprogrammet *#elitidrott2030* – är ur detta perspektiv att betrakta som undantag från principen att varje förbund och förening ansvarar för, och finansierar, sin egen elitverksamhet.

Formuleringen ”i skuggan av breddidrotten” syftar även på idrottens position i det svenska samhället. Utan tvekan har idrottsrörelsen ett starkt stöd hos både allmänheten och politiska beslutsfattare. Den ideella idrottsverksamheten tillförs årligen betydande offentliga resurser. Motiven är dock välfärdspolitiska. I enlighet med svenska jämlikhetstraditioner är syftena med statens idrottsstöd att uppmuntra idrottsrörelsens ideella och frivilliga krafter, främja fysisk aktivitet och folkhälsa samt erbjuda barn och unga en meningsfull fritid. Vidare avser stödet att öka föreningsidrottens tillgänglighet bland underrepresenterade grupper. Elitidrottsliga motiv förekommer sällan, likaså riktade satsningar på elitidrott. Det är

talande att den särskilda regeringsförordning som reglerar statens idrottsstöd visserligen fastslår att statsanslag *får* användas för att stärka idrottsutövares internationella konkurrenskraft, men att explicita mål på elitidrottens område helt saknas. Den bild som framträder är att elitidrotten uppfattas som en integrerad del i svensk idrottsrörelse, men att verksamhetens samhällsnytta – och därmed även dess förutsättningar för statligt stöd – är kopplad till breddidrott, barn- och ungdomsverksamhet och folkhälsa.

Den svenska idrottsmodellens styrkor och svagheter

Alla elitidrottssystem skapas i specifika samhälleliga kontexter. De formas och utvecklas utifrån det enskilda landets idrottsliga traditioner och förutsättningar. De har sina styrkor – men även sina svagheter. Den svenska idrottsmodellen är inget undantag. Det starka folkrörelse- och breddidrottsperspektiv som kännetecknar svensk idrott är både en styrka och en begränsning för vår elitidrott.

Forskare och experter som bidragit till årets rapport pekar på många inslag i den svenska idrottsmodellen, som skapar konkurrensfördelar i jakten på medaljer och resultat på den internationella idrottsarenan. Det handlar bland annat om övergripande samhällsfaktorer, såsom goda idrotts- och motionsvanor bland svenska medborgare, samt en ambitiös välfärdspolitik i frågor kopplade till medborgarnas hälsa och aktiva fritid. De pekar också på föreningsidrottens öppenhet och stora bredd, det ideella engagemanget liksom omfattningen på idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet. Sverige har även kompetenta och engagerade idrottsledare, särskilt för barn- och ungdomsidrott. Det offentliga stödet är omfattande, inte minst i form av kommunalt finansierade idrottsanläggningar av god kvalitet. Alla dessa egenskaper brukar vanligtvis åberopas i berömmande beskrivningar av den svenska idrottsrörelsens bredd- och folkrörelsekaraktär – och är samtidigt inslag i svensk idrott som stärker förutsättningarna för en framgångsrik elitidrott.

Men vår idrottsmodell har också inslag som begränsar. Typiskt nog är även dessa utmaningar i stor utsträckning ett resultat av den svenska idrottsrörelsens karaktär av frivillig och ideellt uppbyggd folkrörelse.

Elitidrott i skilda världar

En av de största utmaningarna inom svensk elitidrott handlar om begränsade ekonomiska förutsättningar. I Sverige är det totala offentliga stödet till idrott omfattande, men i huvudsak avsett att uppmuntra breddidrottsliga mål. Det statliga bidraget används framför allt för att stödja barn- och ungdomsidrott på lokal nivå, möjliggöra olika former av utvecklingsinsatser i förbund och föreningar samt finan-

siera kansliorganisationer för Riksidrottsförbundet och dess medlemsförbund. Inom idrottsrörelsen fördelas det statliga stödet huvudsakligen utifrån nyckeltal baserade på olika idrotters storlek och aktivitet. Riktade bidrag till elitidrott och gemensamt finansierade satsningar på elitidrottsstöd finns, men är relativt begränsade och otillräckliga för att täcka förbundens uppfattade behov.

Även marknadens bidrag till svensk idrott är betydande på aggregerad nivå, men samtidigt ojämnt fördelat. Ett fåtal idrotter, framför allt ett antal massmedialt populära lagidrotter – med fotboll och ishockey i spetsen, har stora kommersiella intäkter. I dessa idrotter har förbund och elitklubbar förhållandevis goda ekonomiska förutsättningar att utveckla talanger och bedriva elitverksamhet. För övriga idrotter är premisserna för marknadsintäkter betydligt sämre. Med små eller inga möjligheter till publikintäkter, lukrativa sponsoravtal eller försäljning av sändningsrättigheter blir det svårt för klubbar att erbjuda sina elitidrottare tillräcklig support eller ekonomisk ersättning. Parallellt får dessa specialidrottsförbund svårt att finansiera sin landslagsverksamhet. I en tid då den internationella utvecklingen på elitidrottsområdet präglas av höjda offentliga investeringar och ökad professionalisering, upplever många svenska specialidrottsförbund följaktligen en ökande diskrepans mellan den krassa ekonomiska realiteten, och visionerna om vad som skulle behövas för att ge sina elitidrottare rimliga förutsättningar.

Inom svensk idrott är det således stora skillnader mellan idrotters villkor och möjligheter att utveckla och bedriva elitverksamhet. Skillnaderna uppstår i första hand ur idrotters varierande möjligheter till marknadsintäkter – men förstärks dessutom genom svensk skattelagstiftning. Rådande regler för skattebefrielse av idrottsföreningar är visserligen generella, såtillvida att de kan utnyttjas av dem alla. Systemet förutsätter dock att det finns kommersiella intäkter att skattebefria. Ju större marknadsintäkter, desto större blir skattebefrielsen. På så sätt är föreningsidrottens förmånliga skatteregler ett offentligt idrottsstöd som framför allt tillfaller idrotter med stora kommersiella intäkter.

Många idrottare genomför sina elitsatsningar under svåra ekonomiska och sociala villkor

De begränsade ekonomiska resurserna inom svensk elitidrott drabbar också många av de idrottare som vill tävla på högsta internationella nivå. Återigen går en tydlig skiljelinje mellan idrotter med stora, respektive små, marknadsintäkter. I stora och kommersiellt starka lagidrotter är elitidrottarens förutsättningar ofta goda. I dessa idrotter är elitidrottare vanligtvis anställda hos sina klubbar, medan landslagsverksamheten huvudsakligen finansieras via kommersiella intäkter. I kommersiellt

starka individuella idrotter, exempelvis friidrott, är de ekonomiska förutsättningarna fortsatt ofta goda för de elitidrottare som lyckas ta sig till världstoppen. Vägen dit kan däremot vara kantad av stora utmaningar.

För elitidrottare i kommersiellt svaga idrotter är emellertid situationen betydligt svårare. I likhet med många konstnärer och andra kulturarbetare kombinerar de sina talangsatsningar med deltidsjobb, studier eller ekonomiskt stöd från familjer eller närstående. Stipendier och prispengar är viktiga tillskott för vissa, men sällan tillräckliga. Dessutom räknas som sagt inte stipendier som sjukpenninggrundande inkomst, med följden att dessa elitidrottare inte får full del av det svenska socialförsäkringssystemet. Förutom de rent ekonomiska begränsningarna betalar många idrottare även ett högt personligt pris. Det är exempelvis svårt för kvinnor att kombinera en elitsatsning med föräldraskap. För parasportare tillkommer att bristande möjligheter till långsiktigt strukturerat stöd innebär stora personliga risker såväl ekonomiskt och praktiskt, som känslomässigt.

Långt ifrån alla unga med elitidrottsliga aspirationer har därutöver det ekonomiska stöd och den uppbackning hemifrån, som ofta är nödvändig för att en elitsatsning ska vara möjlig. De studier av elitidrottare som ingått i årets fördjupade analys visade ett tydligt och oroväckande mönster av en synnerligen stark social snedrekrytering. Som exempel kan nämnas den enkätstudie som forskare vid Linnéuniversitetet lät genomföra, vilken besvarades av 328 landslagsutövare från 51 skilda idrotter. Hela 97 procent av de svarande var födda i Sverige. Merparten kom från familjer med goda socioekonomiska villkor. Cirka 90 procent underströk föräldrarnas stöd under hela deras elitsatsning.

I årets uppdrag från regeringen har ingått att bedöma den svenska elitidrottens konkurrenskraft och hållbarhet. Med utgång i ovan beskrivna villkor för elitidrottare i kommersiellt svaga idrotter, är det mest rimliga svaret att dagens situation varken är rättvis, hållbar eller effektiv. Situationen är orättvis avseende den sneda sociala rekryteringen, det vill säga att många unga saknar de ekonomiska möjligheter eller den uppbackning hemifrån, som i praktiken är nödvändig för att kunna genomföra en elitsatsning. Situationen är ohållbar avseende det personliga pris många elitidrottare betalar för att kunna förverkliga sin elitsatsning. Den är slutligen ineffektiv såtillvida att svensk idrotts internationella konkurrenskraft begränsas när potentiella talanger aldrig får en möjlighet att satsa mot världseliten, alternativt tvingas sluta i förtid på grund av ekonomiska eller sociala skäl.

Kan vi räkna med framtida segrar?

En återkommande fråga i den elitidrottspolitiska debatten handlar om framtiden: Är Sverige som idrottsnation på väg att tappa positioner på den internationella idrottsarenan? Frågor av dessa slag kan egentligen aldrig ges ett entydigt svar. I den mångfald av idrotter som för närvarande bedrivs i Sverige finns både exempel på tillbakagångar och framgångar. Statistik kan användas och analyseras på olika sätt. Frågan har också en politisk slagsida. Att beskriva framtiden i mörka bilder kan ingå i en strategi för att flytta fram elitidrottens positioner, och för att tilldelas ökade resurser.

Med dessa reservationer görs här ett försök till ett nyanserat svar. Det finns vissa grundläggande inslag i det svenska samhället och den svenska idrottsmodellen som är, och kommer att förbli, en styrka. Vi har en stor och bred folkrörelseidrott, och lång erfarenhet av att identifiera och utveckla talanger. Rimligtvis kommer nya talanger att dyka upp framöver. Vissa av dessa kommer att ha rätt förutsättningar i form av föräldrars uppbackning, och förmånen att ingå i goda utvecklingsmiljöer i sina idrottsföreningar. Det finns följaktligen en god grund i den svenska breda folkrörelseidrotten för att identifiera och utveckla nya talanger. Rimligtvis kommer även svensk idrott att få framgångar framöver.

Den professionalisering och elitidrottsliga kapprustning som pågår internationellt kommer likväl inte att gå obemärkt förbi. För många svenska elitidrottare kommer därmed vägen till internationell nivå att bli längre och svårare, än för deras konkurrenter från andra länder. Svenska elitidrottare kommer att tävla på ojämlika villkor. Det går att hävda att Sverige sedan länge befinner sig i denna situation. Den stora frågan är om framtida svenska talanger kommer att finna det vara mödan värt att satsa mot världstoppen?

Förutsättningar och utmaningar för en samlad elitsatsning

De forskargrupper som bidragit med internationella perspektiv i årets fördjupade analys har visat att vägen till internationell idrottslig framgång kan se ut på olika sätt. Ekonomiska resurser är nödvändigt, men otillräckligt. Det finns här vissa strategier som förenar framgångsrika länder: de arbetar målmedvetet och effektivt. Forskarna från forskningsprogrammet SPLISS betonar vikten av samordning och klara beslutsprocesser, tydliga elitidrottsliga mål, långsiktiga strategier samt att resurser avgränsas till ett mindre antal idrotter, som bedöms ha reella möjligheter att lyckas på högsta internationella nivå. Forskarna från Idrættens Analyseinstitut går ännu längre, och föreslår konkreta reformer av svensk idrotts organisering,

däribland skapandet av en nationell elitidrottsorganisation och att olympiska idrotter ges särskild prioritet i fördelningen av ekonomiskt stöd. Peter Mattsson, representant för idrottens strategiprogram *#elitidrott2030*, är inne på samma linje genom påpekandet att just prioriteringar är nödvändigt om Sverige ska klara ”att prestera ett effektivt organiserat elitidrottsystem”.

Med satsningen *#elitidrott2030* har idrottsrörelsen visat en vilja att utveckla förutsättningarna för svensk elitidrott. Vid en första anblick kan programmet framför allt uppfattas som ett idrottsligt upprop för ökade resurser från staten och näringslivet. I realiteten är satsningen betydligt mer än så. Den är ett brett upplagt reformprogram, där svensk elitidrott ska stärkas på ett antal områden: från ökad samordning på central nivå, utvecklade elittränarutbildningar samt reformer för att förbättra livsvillkor för elitaktiva och elittränare, till ökat samarbete med elitidrottsforskningen. Det är därför rimligt att betrakta *#elitidrott2030* som ett första svenskt närmande till den globala elitidrottsliga kapprustningen. Det är en strategi som skapats för att möta den ökade internationella konkurrensen med höjda ambitionsnivåer och ökad effektivitet i det svenska elitidrottsystemet.

Men trots att idrottsrörelsens samtliga tre stödorganisationer slutit upp bakom strategiprogrammet är det i dagsläget oklart om, och i vilken utsträckning, *#elitidrott2030* i praktiken kommer att föra in svensk elitidrott på en ny väg.

En första utmaning är att kraftsamlingen i stor utsträckning är tänkt att finansieras genom nya resurser från stat och näringslivet. Frågan är om landets politiska beslutsfattare är beredda att tillföra nya och öronmärkta medel till svensk elitidrott? Kommer riksdagen att tillmötesgå idrottsrörelsens önskemål om förändringar i svensk skattelagstiftning avseende idrottsliga stipendier? Och hur ska näringslivet förmås att öka sin sponsring av svensk elitidrott, och ingå nya slags partnerskap? Kort sagt: stora delar av *#elitidrott2030* bygger på att aktörer utanför idrottsrörelsen ska sluta upp och tillföra nya resurser. Dessa delar ligger utanför idrottsrörelsens egen kontroll.

En andra utmaning ligger i samordningen mellan idrottsrörelsens tre stödorganisationer. Arbetet med *#elitidrott2030* har inneburit ett närmande mellan Riksidrottsförbundet, SOK och SPK. Samtidigt skiljer sig de tre organisationerna åt i utgångspunkter, synsätt och vilka idrotter de representerar. Kommer stödorganisationerna att kunna enas i ett långsiktigt samarbete, för att skapa de effektivitetsvinster som i dag efterfrågas av både specialidrottsförbunden och de elitaktiva själva?

En tredje utmaning handlar om satsningens nya principer om prioritering av elit-idrottsstödet. Problemet här är att förändringar i bidragsfördelning alltid gör vissa till vinnare, medan andra förlorar. I just detta fall är ambitionen att kunna öka elit-idrottsstödet till sådana idrotter där den internationella konkurrensen är hård, men möjligheterna till marknadsintäkter är begränsade. Två grupper skulle bli förlorare i det nya fördelningssystemet. Den första gruppen är de (i huvudsak mindre) idrotter som av olika skäl skulle uteslutas från elitstöd. Den andra gruppen är de (i huvudsak större och kommersiellt starka) idrotter som har ekonomisk fördel av att dagens fördelningssystem består. Frågan om elitstödet fördelning har redan utmynnat i diskussion och väckt kritik inom idrottsrörelsen. Tidigare bidragsbeslut har reviderats, och hur det framtida elitstödet kommer att utformas är oklart. Detta vittnar om de reella svårigheterna att förändra principerna för bidragsfördelning inom svensk idrott, särskilt om målet är att vissa idrotter ska prioriteras på bekostnad av andra.

Den viktigaste och kanske svåraste utmaningen är dock att själva utgångspunkterna för strategiprogrammet #elitidrott2030 i flera avseenden bryter med etablerade principer och synsätt i svensk idrott och svensk idrottspolitik. Det är i denna mening satsningen placerar idrottsrörelsen vid ett vägskäl: om idrottsrörelsen väljer att fortsätta på vägen mot en samlad elitsatsning, medför det att andra idrottspolitiska stigar överges.

Det är framför allt två etablerade idrottspolitiska principer som utmanas med den nya elitsatsningen. Den första rör idrottsrörelsens relation till staten. Från idrottsrörelsens sida har man i decennier framhållit att man är en föreningsdemokratisk och självständig rörelse, som måste vara oberoende i förhållande till staten. Som belysande exempel fastslår Riksidrottsförbundet i sitt intressepolitiska program att idrottsrörelsen bedriver en samhällsnyttig verksamhet som förtjänar offentligt stöd – men att självständighet samtidigt är en förutsättning för idrottens samhällsnytta.

”Idrottsrörelsen är ingen leverantör av beställda samhällstjänster, utan består av lokala föreningar där människor slutit sig samman för att ägna sig åt ett gemensamt intresse. Det är medlemmarna, inte staten eller kommunerna, som bestämmer vad föreningen ska göra.”¹

Den andra principen rör fördelning av makt och inflytande inom idrottsrörelsen. I en så stor och mångfacetterad organisation som svensk idrottsrörelse, är det en ständig utmaning att finna en balans mellan det gemensamma uppdraget och

¹ Riksidrottsförbundet (2023). *Idrottspolitiskt program*, s. 11.

sådant som varje förbund och förening kan besluta om själv. I detta spänningsförhållande mellan centralstyrning och decentralisering har det senare i praktiken varit en dominerande princip sedan millennieskiftet. Den idrottspolitiska utgångspunkten har varit att varje specialidrottsförbund har ansvaret att leda och utveckla sin idrott och sina föreningar, medan Riksidrottsförbundet på central nivå ska inta en mer stödjande och samordnande roll. I bidragsfrågor har denna princip efter stämmobeslut 2021 framför allt utmynnat i höjningar av det ordinarie organisationsstödet till specialidrottsförbunden, och nedskärningar för Riksidrottsförbundets centrala kansli och dess regionala kontor.

En elitidrottssatsning motsvarande #elitidrott2030 bryter mot båda dessa principer. Ett äskande om nya statliga medel för att stärka svensk elitidrott är de facto att begära ett ökat statligt engagemang i elitidrottsfrågor. Det är även en önskan om nya öronmärkningar i statens idrottsstöd. Dilemmat här är att elitidrottens svaga position i statens rådande idrottspolitik ger idrottsrörelsen stor autonomi att själv utforma sitt elitidrottssystem. En statlig offensiv på elitidrotten kan visserligen ge nya resurser, men de kommer i så fall med nya politiska förväntningar om mål och resultat. En statlig elitsatsning kan följaktligen endast ske till priset av att idrottsrörelsens självständighet begränsas. Detta är Danmark och Norge konkreta exempel på.

Samtidigt innebär förslaget om effektivare samordning, hårdare prioriteringar och behovsprövning av elitidrottsstödet att makt och beslutsfattande inom idrottsrörelsen ska centraliseras. Detta är en tydlig kursändring från rådande idrottspolitiska principer om decentralism, och att varje förbund äger sin egen idrott. En centralisering av makten i elitidrottsfrågor bygger på tanken att idrottsrörelsens olika parter är beredda att prioritera ett helhetsperspektiv före omsorgen om den egna idrotten. Det förutsätter en förståelse för idrotters olika existensvillkor, och acceptans för att vissa specialidrottsförbund ska tillföras ökat stöd – medan andra ska få minskat eller inget alls.

Det pågående arbetet inom svensk idrott för att få till stånd en samordnad elitidrottssatsning innehåller således utmaningar. Arbetet kräver också beslut i viktiga principiella frågor. Detta ställer svensk idrott inför ett vägval som stakar ut riktningen inte bara för elitidrottens utveckling, utan även för idrottsrörelsen i sin helhet.

Successful elite sport policies

– The development of international elite sports

Veerle De Bosscher, Vrije Universiteit Brussel (VUB) & Simon Shibli, Sheffield Hallam University

Introduction

In 2023, the international research network Sports Policy factors Leading to International Sporting Success (SPLISS) celebrated its 20th birthday. This chapter provides an overview of the network's origin, key characteristics of international elite sport policies and systems, and key findings developed through several SPLISS projects. Sweden unfortunately was unable to participate in these large-scale projects. However, it did take part in a light version in 2020, under the lead of Peter Mattsson from the Swedish Sport Confederation, whereby the SPLISS group compared financial support figures in 15 nations. A second SPLISS light study will be taken up again in 2024.

Before starting our analysis, we provide a contextual overview looking at the big picture of all participating nations and the underlying factors that contributed to the Tokyo 2020 Olympic Games. Following this introduction, our chapter is structured as follows:

- the international context of elite sport
- background on SPLISS
- how we work – key characteristics of SPLISS
- Pillar performance in 15 nations
- summary SPLISS Key findings
- why do nations invest in elite sport? The MESSI framework
- final note.

The international context of elite sport

What happened in Tokyo 2020?

Tokyo 2020 witnessed the largest increase in the Olympic programme of all time. While at the beginning of the 21st century, the total number of events was capped around 300 by the International Olympic Committee (IOC), a different picture emerged in Tokyo 2020. Five new sports were introduced, namely baseball/softball, climbing, karate, skateboarding, and surfing. In addition, new disciplines, such as

BMX freestyle and 3x3 basketball, were added; as were new events, notably mixed relay events in athletics, swimming, and triathlon. Overall, 33 new events and 107 medal winning opportunities were added to the programme, which also was the largest in Olympic history, as shown in Figure 1.

The key point about the new sports, disciplines and events was that they had never previously been part of the programme and reflected the IOC's desire for a more "youthful and urban" event. There had never been more medal winning opportunities than in Tokyo 2020, and there was considerable interest in which nations might develop medal-winning capability in the new events.

At Paris 2024, there will be 329 events contested, which is ten fewer than at Tokyo 2020, largely because of the removal of karate (eight events). Despite the reduction in events, Paris 2024 will have the second highest number of events staged, second only to Tokyo 2020. The "youthful and urban" theme continues with the addition of two events in the sport of breaking (also known as breakdancing) to the Paris 2024 programme.

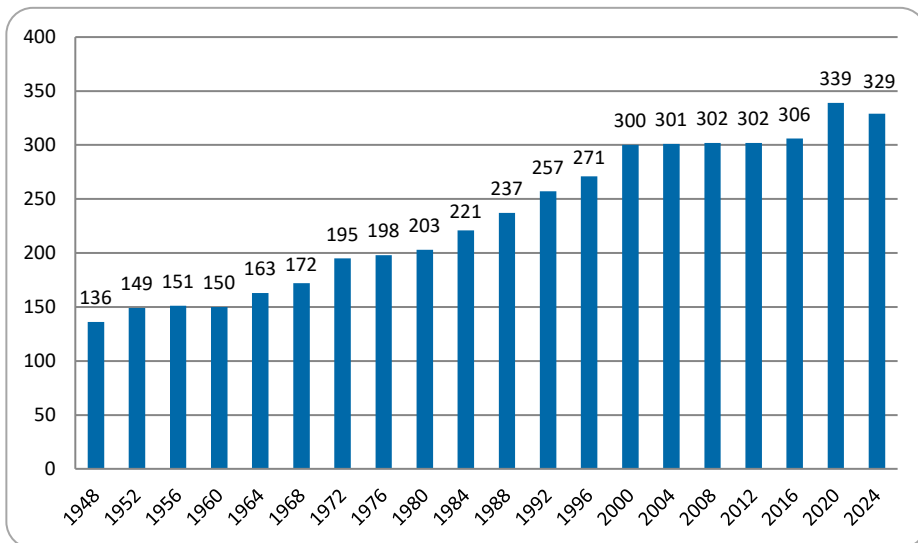

Figure 1. Number of events contested at the Olympic Games 1948–2024

Note: Updated from De Bosscher, Shibli et al., 2021

Outputs: High level overview

Overall, 206 nations took part in Tokyo 2020, which is one fewer than in 2016, because of the absence of North Korea. Of these nations 121 (59 percent) achieved at least one top eight place (or Olympic diploma); 93 (45 percent) won at least one medal of any colour; and 65 (32 percent) won at least one gold medal, as shown in Figure 2.

It is impossible to explain categorically why new record scores were set in all three output measures, but two high-level explanations would be the increase in medal-winning opportunities from new sports and events, as well as the impact of the disruption factors from the Covid-19 pandemic.¹

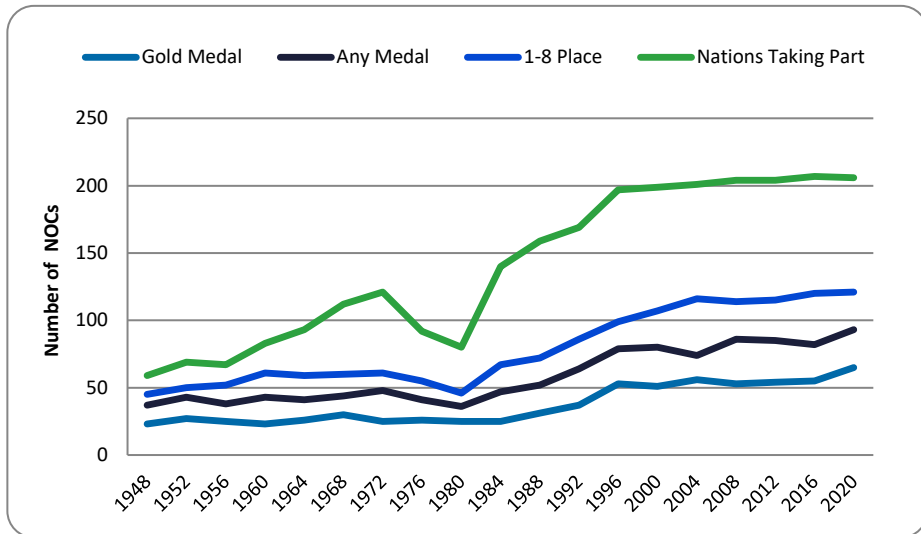

Figure 2. An overview of performance in the Tokyo 2020 Olympic Games

Note: Updated from De Bosscher, Shibli et al., 2021

¹ De Bosscher, V., Shibli, S. (Ed.), research published in collaboration with, Van Roey A., Descheemaeker, K. (Ed.), et al. (2021). *Tokyo 2020: Evaluation of the elite sport expenditures and success in 14 nations*. Brussels: SPLISS.

Winners and losers at Tokyo 2020

It is however possible to move beyond the high-level frame by looking at the variances in medals won by nations between Tokyo 2020 and Rio 2016, to get a picture of the winners and losers. Figure 3 opposite provides an overview of the change in gold medals won, and the change in total medals won, by the major medal-winning nations in Tokyo, compared with Rio.

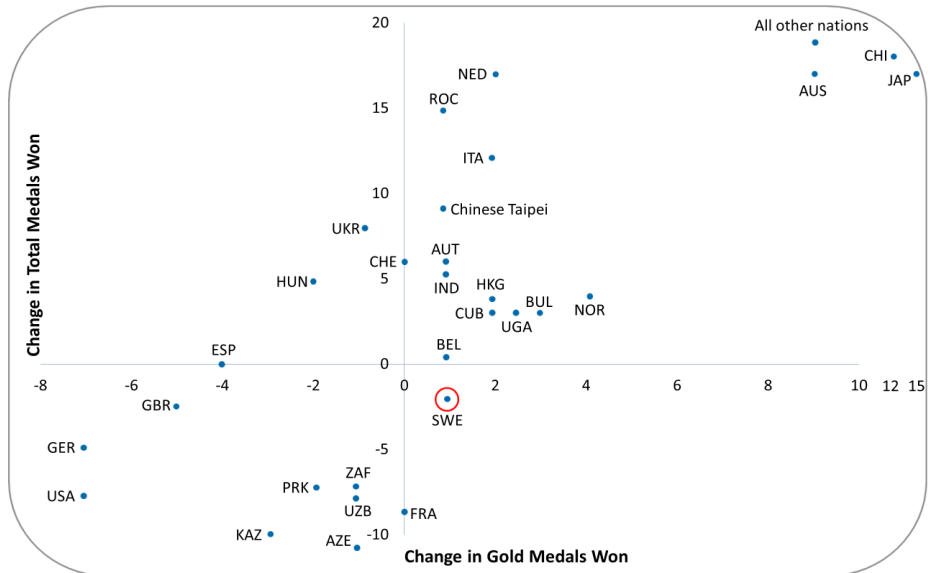

Figure 3. Change in gold medals and total medals in Tokyo 2020 versus Rio 2016

Note: De Bosscher, Shibli et al., 2021

The key point about Figure 3 is that the scale of increases on both medal count measures is greater than the scale of the losses, because more medals were contested in Tokyo than Rio. Beyond this basic point, a relatively familiar pattern emerges. The host nation, Japan, performed well and is the most improved nation in terms of gold medals won. China and Australia also delivered very successful performances in Tokyo. The Russian Olympic Committee, the Netherlands, and Italy are all distinguished by gains in gold medals and increases of more than ten medals won in total. The USA, despite finishing on top of the medal table, won fewer gold medals and total medals than in 2016. Germany also experienced a decline in medals, notably seven gold medals less. Sweden won two medals fewer than in Rio, but gained one gold medal, which equates to an increase in quality and a decrease

in quantity. This increase in one gold medal did nothing for Sweden's medal table ranking though, which was 21st in both 2020 and 2016.²

A nation's status in elite sport is not defined solely by its performance in the Summer Olympic Games, and the analysis shown in Figure 3 can be replicated with the Winter Olympic Games data. In this case, we compare performance in Beijing 2022 with PyeongChang 2018.

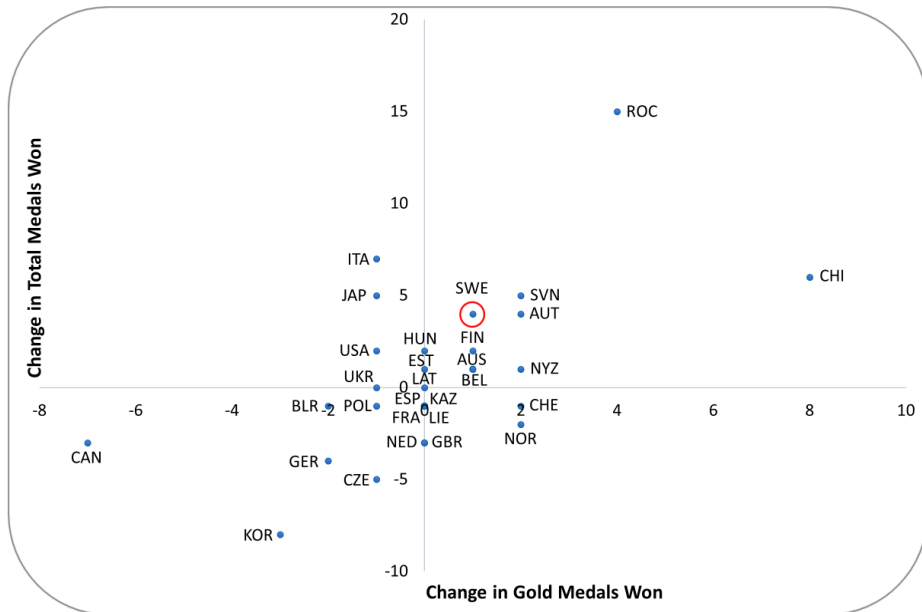

Figure 4. Change in gold medals and total medals in Beijing 2022 versus PyeongChang 2018

Note: De Bosscher, Shibli et al., 2021

Figure 4 shows that Sweden's change in medals won between 2022 and 2018 places it in the (desirable) top right-hand quadrant, with an increase of one gold medal and four medals in total. This improvement was sufficient to lift Sweden from 6th place in the 2018 medals table, to 5th place in 2022. The difference in medal table placings (21st and 21st, respectively 6th and 5th) in the two most recent editions of the Summer and Winter Games points at Sweden being stronger in Winter Olympic

² For a more detailed and longer term view of Sweden's performance in Summer and Winter editions of the Olympic Games, Appendix 1 contains a breakdown of medals won, by type, in each of the last seven editions of both the Summer and Winter Games.

sports, than Summer Olympic sports. This hypothesis can be proven by looking at the standardised measure of performance known as “market share”.³

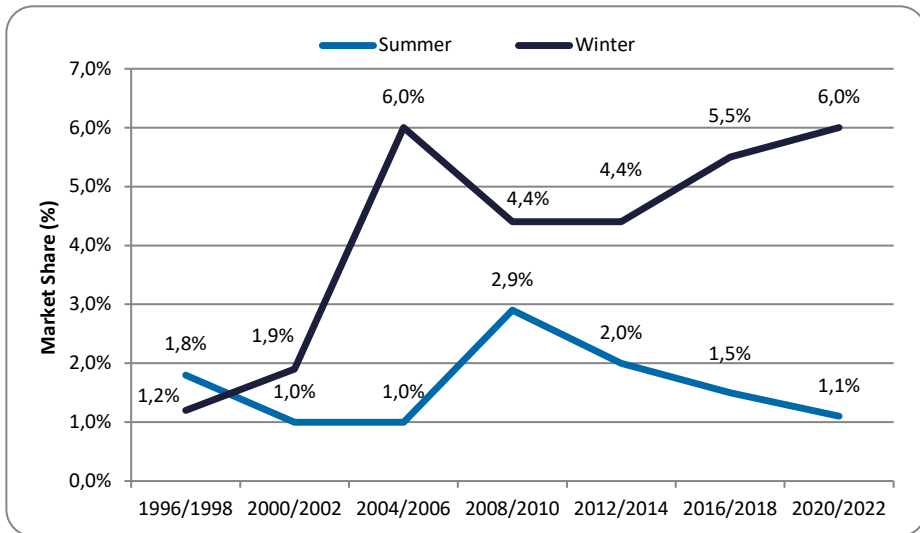

Figure 5. Sweden’s market share percent in the last seven editions of the Summer and Winter Olympic Games

The data in Figure 5 show two clear points. First, in the time period under review, Sweden is significantly more successful in the Winter editions of the Olympic Games, than the Summer editions. We draw this conclusion because of the higher market share scores achieved in the Winter Games, than those achieved in the Summer Games; e.g. 6.0 percent in Beijing 2022 versus 1.1 percent in Tokyo 2020. Second, because of the diverging lines between Winter and Summer sports from 2008/2010, we can conclude that Sweden is becoming progressively better in Winter sports, whilst simultaneously becoming progressively worse in Summer sports. If there is a state-sponsored approach to elite sport development in Sweden, then it is being successful in Winter sports, but less so in Summer sports. This one finding alone prompts an investigation into the simple question: “Why?”

Understanding the international arena well is important for nations to make strategic decisions. The next sections focus on the policy systems and evaluation of the nations involved in SPLISS’ international comparisons, conducted between 2008

³ Market share converts each medal won to a points score, whereby gold = 3, silver = 2, and bronze = 1, and expresses a nation’s total points as a percentage of the total number of points available. This technique enables us to compare a nation’s performance in the Olympic Games over time on a standardised basis, i.e. controlling for the difference in the number of events over time (see Figure 1). It also enables us to compare performance in different events, such as the Summer and Winter editions of the Olympic Games, on a standardised basis.

and 2020. Although Sweden was unable to participate in these studies, the insights may help policymakers to develop a better understanding of their own system in an international context.

Background on SPLISS

SPLISS is an international network of research cooperation that aims to coordinate, develop, and share expertise in innovative high-performance sport policy research in collaboration with policymakers, National Olympic Committees (NOCs), international (sport) organisations, and researchers worldwide. SPLISS offers several frameworks and free downloadable publications on its website www.spliss.net.

The first SPLISS project (SPLISS 1.0), delivered in 2008 by an international consortium of researchers, was a study comparing elite sport policies in six nations (Belgium [Flanders and Wallonia], Canada, Italy, the Netherlands, Norway, and the United Kingdom). Based on the development of a theoretical model, a pilot study in six nations resulted in a published PhD study (2007) and a book.⁴

The SPLISS 1.0 study was characterised by three elements: (1) the development of a theoretical model of sport policy factors leading to international sporting success, consisting of nine Pillars, with the identification of more than 100 Critical Success Factors (CSFs); (2) the use of mixed methods research, including the development of a scoring system to measure the competitive position of nations in elite sport – this was presented as a “traffic light”, to indicate the relative performance of each nation for each Pillar measured; (3) the involvement of the main stakeholders in elite sport as part of the research methodology – 1090 athletes, 273 coaches, and 71 performance directors in the six nations were asked to express and rate their views about their elite sport systems.

Irrespective of anecdotal evidence about the relationship between policy actions and elite sport success, SPLISS 1.0 did not fully provide conclusive evidence. In policy research, it is hard to conduct an experiment where the impact of a single or series of policy factor(s) on output measures is determined, in a controlled environment. It also became clear that various research paradigms deliver multiple (causal) models, that may explain the production of elite sporting success.

⁴ De Bosscher, V., Bingham, J., et al. (2008). *The Global Sporting Arms Race: An International Comparative Study on Sports Policy Factors Leading to International Sporting Success*. Oxford: Meyer & Meyer Sport. (173 p.).

To address these issues, the SPLISS methodology has further developed to take in more nations and delve deeper into the different CSFs and their relationship with success, reflected in the name SPLISS 2.0.⁵

The SPLISS 2.0 project involved 15 nations (see Table 1), and responses from more than 3 000 elite athletes, over 1 300 coaches, and 241 performance directors that provided deeper insights into the effectiveness of elite sport policies. This allowed us to develop a more comprehensive scoring methodology, and to obtain deeper insights into the relationship between elite sport policies and sporting success of nations. When the SPLISS 2.0 project was announced, any interested nation was invited to participate, under the condition that they were able to collect the comprehensive data set and follow the research protocol. Despite the interest of Swedish policymakers and researchers, no consensus was found to take part at that time.

In every nation individual researchers and teams in research institutes were the drivers of the SPLISS 2.0 project. They collected the data and coordinated the research project in their own country, sourced local research funding, and ensured that the objectives of their funders, policymakers, NOCs, and national governing bodies were achieved.

Table 1. Countries involved in SPLISS 2.0⁶

Country	Country
Europe	Aisa
1. Belgium (Flanders and Wallonia)	11. South Korea
2. Denmark	12. Japan
3. Estonia	Oceania
4. Finland	13. Australia
5. France	America
6. The Netherlands	14. Canda
7. Northern Ireland (GBR)	15. Brazil
8. Portugal	
9. Spain	
10. Switzerland	

To provide a better understanding of the international context of elite sport for the Swedish elite sport system, the current chapter uses international data from the SPLISS 2.0 study (2015, 15 nations), complemented with financial data from the

⁵ De Bosscher, V., Shibli, S., et al. (2015). *Successful Elite Sport Policies: An International Comparison of the Sports Policy Factors Leading to International Sporting Success (SPLISS 2.0) in 15 Nations*. Oxford: Meyer & Meyer Sport.

⁶ 13 full nations and three regions: Flanders and Wallonia (Belgium) and Northern Ireland.

SPLISS light study (16 nations) that was conducted after the Olympic Games of Tokyo 2020 (free download <https://spliss.research.vub.be/publications>).⁷

How we work: key characteristics of SPLISS

The objective of SPLISS research is to better understand which (and how) sport policies lead to international sporting success, and to obtain a better insight into the effectiveness and efficiency of elite sport policies of nations at an overall sports level. It takes existing inputs (i.e. financial resources, funding) and output (e.g. medals, competition results) calculations, and takes the “black box” of throughput, or processes of elite sport policies, into consideration as the critical link between resources put into the system, and results that are delivered (see Figure 6).

Throughputs refer to the efficiency of sports policies, that is, the optimum way the inputs can be managed to produce success in elite sport.⁸ Using the Messi framework (Measuring Elite Sport Societal Impact)⁹, SPLISS also deals with the societal impact of elite sport on society at large; the apparent reasons that governments invest in any elite sport system. To triangulate our findings, we use the insights of athletes, coaches, and performance directors worldwide.

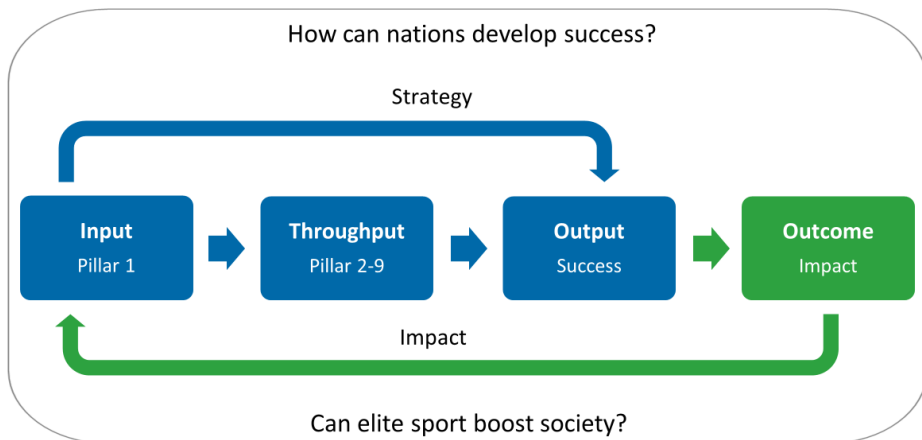

Figure 6. The SPLISS process diagram: a multidimensional model to measure effectiveness of elite sport policies

Note: De Bosscher, Shibli et al., 2021

⁷ De Bosscher, V., Shibli, et al. (2021).

⁸ De Bosscher, V., De Knop, P., et al. (2006). "A Conceptual Framework for Analysing Sports Policy Factors Leading to International Sporting Success". In *European Sport Management Quarterly*, vol. 6, no. 2, pp. 185–215.

⁹ De Rycke, J. & De Bosscher, V. (2019). "Mapping the Potential Societal Impacts Triggered by Elite Sport: A Conceptual Framework". In *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 11, no. 3, pp. 485–502.

SPLISS theoretical model: nine Pillars as policy components of elite sport success

The factors influencing success can be classified at three levels: macro-, meso-, and micro-level. *Macro-level* factors influence the (dynamic) social and cultural environments in which people live, including economy, demography, geography and climate, urbanisation, politics, and national culture. *Meso-level* factors influence the policy environment of nations. At the *micro-level* are factors that influence the success of individual athletes, ranging from the influence of inherited genes to the social influence of parents, friends, and coaches. Research has shown that over 50 percent of international success of countries can be explained by three variables: population, wealth (GDP/cap) and (former) communism.¹⁰ As nations have become strategic in the way that they produce elite athletes, *“they rely less on these uncontrollable variables and more on variables which are widely regarded as being components of an elite sports development system”*.¹¹ Nations therefore focus on developable factors, which are reflected in the SPLISS model to determine the effectiveness and efficiency of elite sport policies (see Figure 7).

¹⁰ De Bosscher, V., Shibli, S., et. al (2015).

¹¹ Ibid, p. 37.

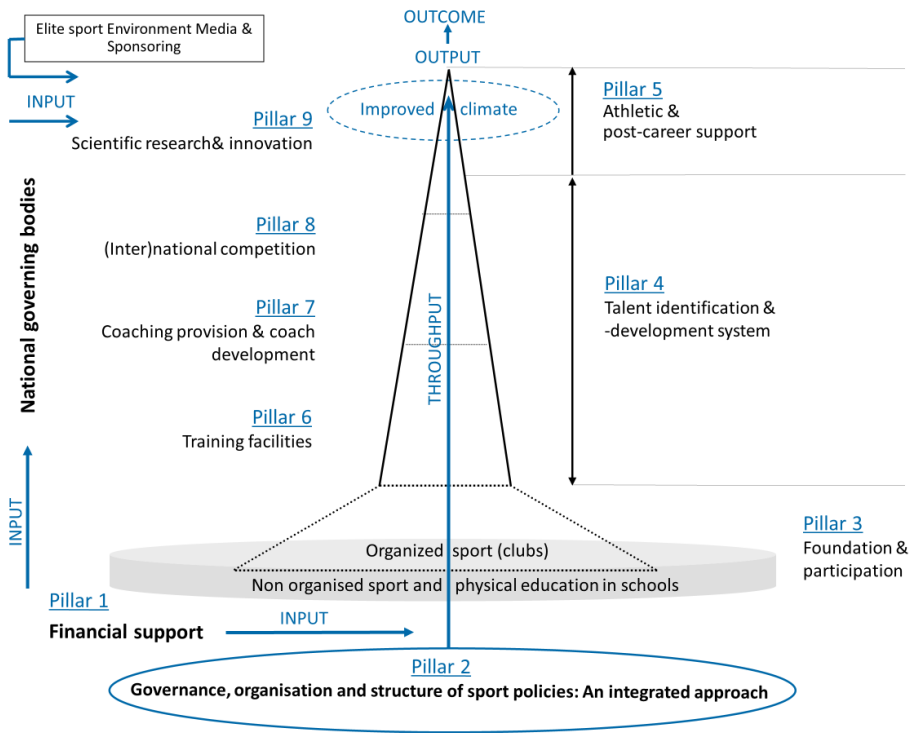

Figure 7. The SPLISS model: a theoretical model of 9 Pillars of sports policy factors influencing international success

Note: Reprinted with permission from Taylor & Francis Ltd, <http://www.informaworld.com>, and slightly adapted from De Bosscher et al., 2006

Critical Success Factors (CSF) that drive the nine Pillars

The nine Pillars are underpinned by 96 CSFs and measured by 750 sub-factors. The Pillars and CSFs that make up the Pillar can be seen as the ingredients of an elite sport system. As stated by Marcel Sturkenboom, former director of the Dutch National Olympic Committee and National Sport Federation (NOC*NSF), *“having the ingredients does not automatically lead to success. How you bring the ingredients together is what counts”*. As outlined in Table 2, a total of 96 CSFs and 750 sub-factors have been measured in the SPLISS 2.0 project. A detailed overview of all CSFs is provided at <https://spliss.research.vub.be/about-spliss>.

Table 2. a) Overview of the number of CSFs in the 9 Pillars measured in the SPLISS model and b) Spearman's rank correlations (r_2) with success for the 9 Pillars

Pillar	CSF	Sub-factor	r_s summer	r_s winter
Pillar 1: Financial support	8	9	0.909**	0.588*
Pillar 2: Governance, organisation and structure	18	119	0.720**	0.685**
Pillar 3: Sports participation	10	31	0.049	0.267
Pillar 4: Talent identification and development	12	169	-0.148	0.237
Pillar 5: (Post-)career support	7	122	0.483	0.322
Pillar 6: Training facilities	9	84	0.704**	0.354
Pillar 7: Coach provision and development	16	100	0.606*	0.779**
Pillar 8: (Inter)national competition	7	51	0.577*	0.271
Pillar 9: Scientific research and innovation	9	65	0.71**	0.784**
Totalt	96	750		

** $P < 0.01$; * $p < 0.05$; the correlations are taken only for the countries where data are complete, which explains the different N-values;

Note: De Bosscher, V., Shibli, S., et al., 2015

Overall, most Pillars correlate positively and significantly with success, either in summer or winter sports: Pillar 1 (financial support), Pillar 2 (organisation, structure and governance), Pillar 7 (coaches) and Pillar 9 (scientific research and innovation) are the four Pillars that correlate significantly with sporting success for both summer and winter sports. Pillar 6 (training facilities) and Pillar 8 (national and international competition) correlate significantly with summer sports only (see Table 2).

An interesting finding is that Pillar 5 does not correlate significantly with success, which may be explained by the relatively high level of development that was found in all nations (also low-performing nations). Also, Pillars 3 and 4 are not strongly correlated with success. Relatively low scores on these Pillars were found in successful countries, and higher scores were especially notable in smaller countries.

Athletes, coaches and performance directors involved in the evaluation process using a mixed methods approach

SPLISS 2.0 used a mixed methods research protocol to collect and analyse a comprehensive amount of data on the nine Pillars and their CSFs. Research data were collected by a local researcher from each country in two ways.

First, an overall elite sport policy inventory, which was a comprehensive research instrument in its own right, was used to collect mainly qualitative data on all Pillars

identified. It was completed by the relevant researchers in each country through interviews with policy agencies and analyses of existing secondary sources, such as policy documents. The inventory consisted of 96 CSFs, 212 questions and 184 pages covering all the Pillars.

Second, a survey aimed at evaluating the elite sports climate (in nine Pillars) from the perspective of top-level athletes, top coaches and high-performance directors worldwide.¹² A total of 3 142 athletes competing in 37 different sports, 1 376 top coaches and 241 high-performance directors completed the surveys. This served two purposes: (1) to gather (mainly quantitative) information on indicators or “facts” that cannot easily be measured (using dichotomous questions) and (2) to measure success indicators as they are perceived by their primary users.

No other study in the international literature on elite sport uses such an in-depth policy evaluation, including the evaluation by the main stakeholders in elite sport, with a mix of qualitative and quantitative research methods covering 96 CSFs. We refer to De Bosscher (2018) for an overview of these other studies and the methods used.¹³

Measurement and scoring methods to evaluate the nine Pillars

The scoring system used by SPLISS is what makes the project unique in its policy evaluation methods, compared to other evaluations of elite sport systems. Inspired by economic methods, the CSFs of the nine Pillar model were transformed into measurable units that were individually scored and aggregated into a final score for each Pillar, called Composite Indicators (CIs). A total of 750 sub-factors (from quantitative and qualitative data of the inventories and surveys), were allocated a score between 0 and 1, aggregated into the 96 CSFs and subsequently into CIs for each of the nine Pillars, depending on the source (elite sport climate survey or sport policy inventory) and type of question (open ended, dichotomous or assessment).

While the SPLISS studies remain merely qualitative research, with extensive texts and descriptions of elite sport systems, the scoring system shows how a complex

¹² An elite athlete is regarded as an (able-bodied) athlete who, whether as an individual or as part of a team, is ranked in the world top 16 for his or her discipline, or in the top 12 of any equivalent continental ranking system OR an athlete who receives direct or indirect funding and/or other services via a support programme funded and/or organised on a national (or regional) basis for the purpose of achieving success. An elite coach trains elite athletes (as defined) or talented youths in a national/regional trainings centre. The high performance director is the head of the elite sport department of a National Governing Body (or National Sport Organisation/Federation).

¹³ De Bosscher, V. (2018). “A Mixed Methods Approach to Compare Elite Sport Policies of Nations: A Critical Reflection on the Use of Composite Indicators in the SPLISS Study”. In *Sport in Society*, vol. 21, no. 2, pp. 331–355.

and large amount of international data on elite sport policies in 15 nations (over 3 000 pages and responses of 3 142 elite athletes, 1 376 elite coaches and 241 performance directors) have been compared and objectified into easily understood formats.

The use of CI scores has strengthened the SPLISS work in many ways. Some advantages are:

- Enabling users to summarise complex, multi-dimensional realities on elite sport policies into easily understood formats; to compare complex dimensions effectively.
- Providing better ease of interpretation than a battery of many separate indicators or descriptive texts; facilitating communication with the general public and promoting accountability. Also being useful to facilitate pattern recognition.
- Increasing insights into the relationship between elite sport policy indicators and success; between different Pillars and CSFs.
- Being useful to assess progress/change of elite sport policy indicators of countries over time.¹⁴

However, researchers and policymakers also need to be aware of the dangers when looking at the scores, for example:

- Only looking at total Pillar scores, and not how they were constructed, may send misleading policy messages or be misinterpreted.
- Scores may overlook how elite sport policies interact with the broader social, cultural, and political context.
- Scores can be misused, e.g. for benchmarking, with poor policy implementation or to support a desired policy.
- It is time-consuming and difficult to manage all data, and there is a time lag between different countries when reporting data.

These elements are retrieved from existing research. We refer to De Bosscher (2018)¹⁵ for a detailed description of the measurement methods. As this chapter will merely focus on the scores by nations, we also refer to De Bosscher et al. (2015)¹⁶ for a broader understanding of the national systems of nations involved in the study.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ De Bosscher, V., Shibli, S., et. al (2015).

Pillar performance in 15 nations

Using radar graphs to visualise nations' performance, we plot the nations' scores against the sample average and against the maximum scores on each Pillar. This approach enables us to see at a glance the relative strengths and weaknesses of each nation, and also to make an assessment of the most obvious areas for improvement. We start with general scores of successful nations in summer and winter sports, followed by the summary radar graphs of small nations.

Successful nations in summer sports

Figure 8 shows the Pillar scores for the three most successful nations in summer sports.

Australia has developed its success over more than twenty years, since the establishment of the Australian Institute of Sport (AIS) in 1981. Consequently, the Australian system has become a benchmark for many other nations. Australia has a mature, well-developed system and achieved the highest combined Pillar score of all countries. Its greatest strengths are in Pillar 9 (research and innovation) and Pillar 5 (athletic career support). Australia scores above average on seven of the nine Pillars, and is below average on Pillar 4 (talent) and Pillar 8 (national and international competition).

Japan is a nation that can be seen as a late developer in adopting best practices from, among others, Australia. Since their National Training Centre was established in 2008, Japan has gained a competitive strength in Pillar 6 (training facilities). Japan's scores now exceed all countries' on Pillars 6 (training facilities) and 8 (national and international competition). Only on Pillars 3 (participation) and 4 (talent) does Japan score below average.

France has quite a different configuration of factors compared with Australia and Japan. It has some of the highest scores on Pillar 7 (coaches), Pillar 1 (financial support), and Pillar 6 (training facilities), yet on Pillar 2 (organisation and structure) France achieves a surprisingly low score. Findings for France need to be considered in light of two possible explanations. First, operationally there is tension between the French Olympic Committee and the State, which may lead to a sub-optimal organisational framework. Second, methodologically several elite sport climate survey data were missing, which may have an impact in this regard.

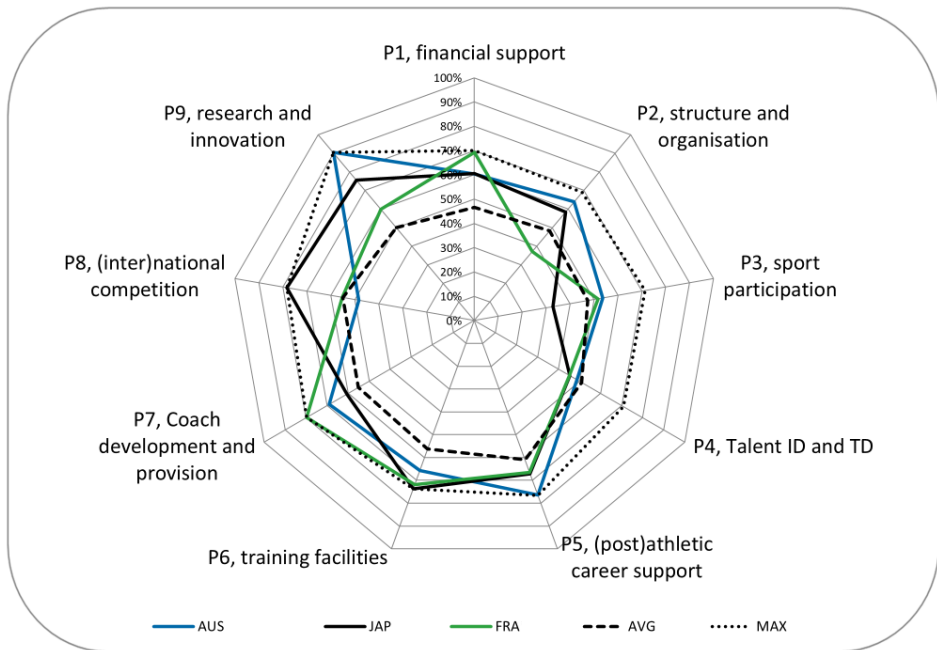

Figure 8. Radar graph of Australia, France and Japan compared to the average and maximum scores of 15 nations

Note: ©SPLISS, reprinted with permission from Meyer & Meyer

Successful nations in winter sports

Similar to for summer sports above, we examine first the top three performing countries: Canada, the Netherlands and South Korea. Figure 9 shows the strengths of Canada on the left-hand side, in Pillars 7 (coaches), 8 (national and international competition) and 9 (research and innovation). By contrast, the Netherlands' strengths are on the right-hand side of the graph, in Pillars 2, 3, 4 and 6 (organisation and structure; participation; talent; training facilities), showing the importance of its organizational model. This key strength not only enhances sport participation and talent development (mainly in speed skating), but also proves to be effective and efficient in filtering that broad participation base into subsequent elite sporting success (at least in this sport).

South Korea has the highest financial support for elite sport of all SPLISS 2.0 nations, yet it scores only around the average on most Pillars. Digging deeper into South Korea's investment in elite sport, one may conclude that an important objective is international exposure – through the organization of international events (53

percent of elite sport expenditures). Furthermore, the results for Pillar 5 (athletic career support) showed that South Korea also had the highest average funding for athletes, and the highest number of athletes in the higher income categories. Funding is clearly an important tool for South Korea to facilitate its elite sport ambitions.

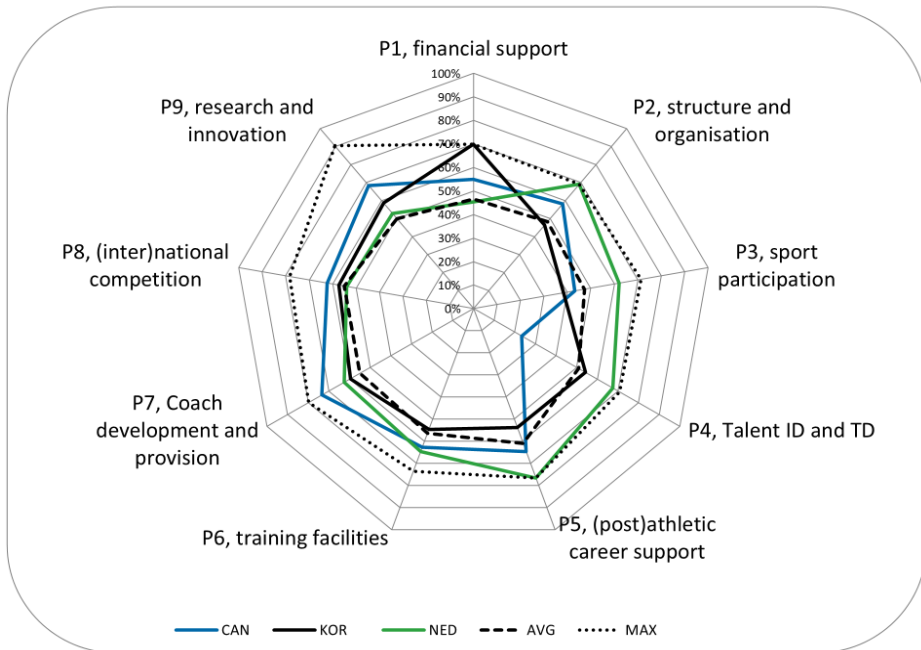

Figure 9. Radar graph of Canada, Korea, and the Netherlands compared to the average and maximum scores of 15 nations

Note: ©SPLISS, reprinted with permission from Meyer & Meyer

Overall we can conclude that even successful countries do things differently, and as such they can continue to learn from each other. There is no “one size fits all” approach that is applicable to all nations. This realisation also offers considerable scope to carve out strategies that focus on Pillars, where countries feel that they may have a comparative advantage that enables them to outperform their rivals.

Small successful nations

Switzerland and Denmark can be identified as small nations (with a population of < 10 million) that have had continuous average success rates in both summer sports and winter sports. These countries won 7/13 and 15/11 medals in Rio and Tokyo respectively, and Switzerland was ranked 8th in Beijing (15 medals).

As seen in Figure 10, both nations also have their strengths in different Pillars, but the general pattern is quite similar to the Netherlands', with higher scores on Pillar 2 (organisation and structure), Pillar 3 (participation) and Pillar 4 (talent). In addition, Switzerland is well-developed in Pillar 6 (training facilities) and Pillar 7 (coaches), whereas in Denmark, scores are higher for Pillar 5 (athletic career support) and Pillar 8 (national and international competition). It can be argued that these smaller nations can differentiate themselves from bigger nations by their ability to utilize the maximum potential of their athletes to create elite sport achievements, and have a strong coordination on elite sport – with relatively high autonomy given to the sports.

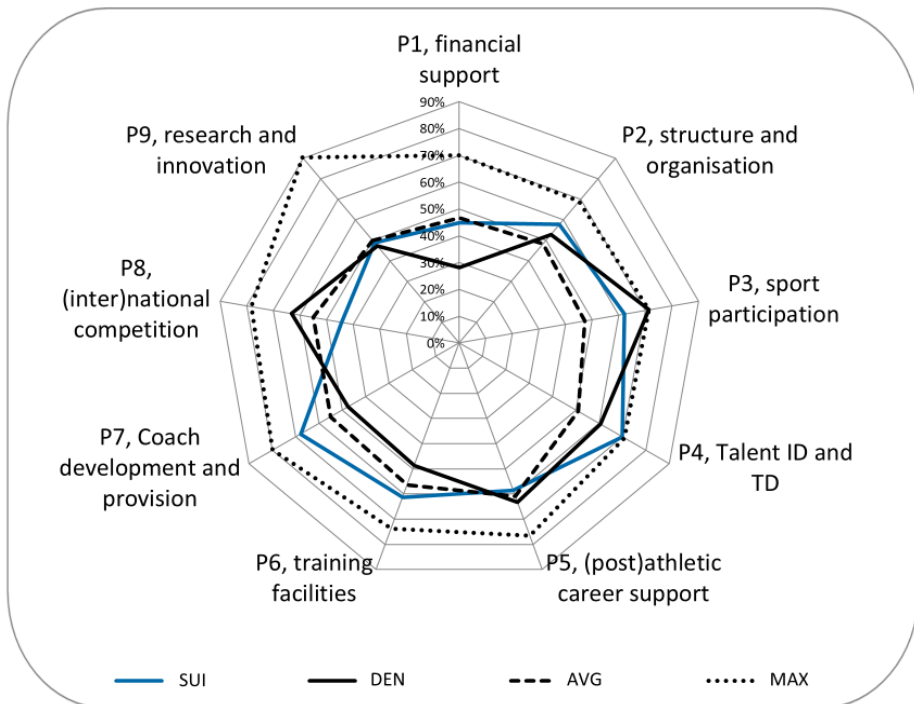

Figure 10. Radar graph of Denmark and Switzerland compared to the average and maximum scores of 15 nations

Note: ©SPLISS, reprinted with permission from Meyer & Meyer

Summary SPLISS Key findings

No blueprint for success

Whilst the SPLISS project has identified that there is a strong positive relationship between the Pillar scores and success, it is also clear from our data that the manner in which scores on the same Pillar were compiled varies greatly between nations. Similar summary scores may be the result of (the combination of) quite different sub-factor scores.

There is therefore no generic blueprint that can be simply lifted from one context and placed in another that will guarantee success. There are no sets of Pillars, CSFs or recognised best practices that can be copied and pasted between different contexts. The reality is that there are a set of broad principles around a common framework, that can be adapted to local circumstances in a culturally appropriate manner. Consequently, the most appropriate role for governments is one of enabling rather than providing. High performance sport is a highly specialised and dynamic environment that does not lend itself well to standard (blueprinted) bureaucracy to be replicated across national governmental systems, or across different sports.

Accordingly, the key challenge for nations is to find the right blend of system ingredients and processes that work best in their own context and culture, encouraging them to “benchlearn” from rivals, rather than merely benchmarking against them.

More MONEY IN equals more MEDALS OUT

One of the key discussions about elite sport competition regards to what extent medals can be “bought”. The results in Figure 11 illustrate that there is a strong positive relationship between the absolute amount of elite sport funding invested by nations, and their subsequent success. The countries that invest most in elite sport (Korea, Japan, France, Australia and Canada, all with government/lottery funding over €100 million/year) are also the most successful nations in summer and winter sports. Nation by nation diagnostics shows that Australia, France, Japan and the Netherlands can be identified as the most efficient nations in summer sports given their investment in elite sport, being located above the line of best fit.

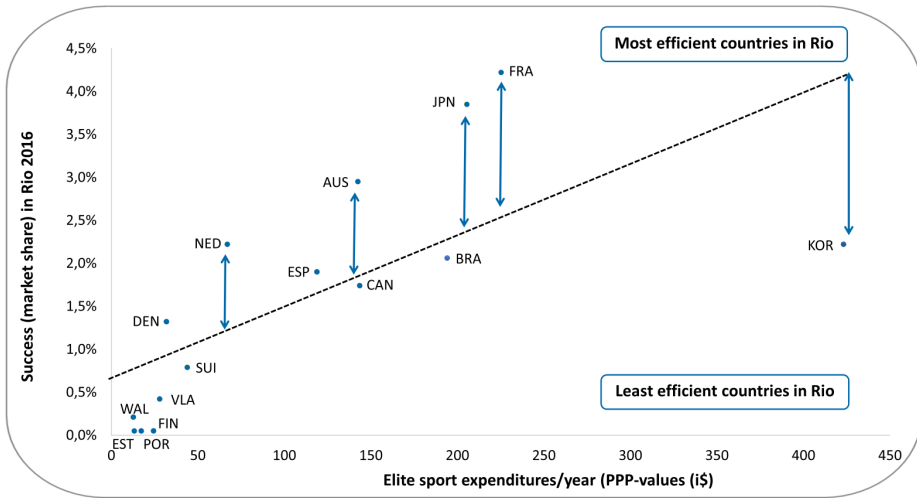

Figure 11. Elite sport expenditures and the success (market share) of the SPLISS nations at the Rio Olympic Games. $r = 0.909^{**}$

Note: ©SPLISS, reprinted with permission from Meyer & Meyer

Funding does not guarantee success

Although “money in equals medals out” it does not follow that “MORE money in equals MORE medals out”. As a matter of fact, in the case of most nations, more investment in the system was needed simply to maintain a consistent level of success. In reality, the nature of the global sporting arms race is such that there are diminishing returns to scale, in terms of additional resources and the extra output achieved from them. As shown in Figure 12 the return on investment over time has decreased for many nations – or in other words medals have become even more expensive. As a consequence, the rules of the game are dictated by what rival nations are doing, and not on what an individual nation is doing now, compared with what it did in the past.¹⁷

¹⁷ De Bosscher, V., Bingham, J., et al. (2008).

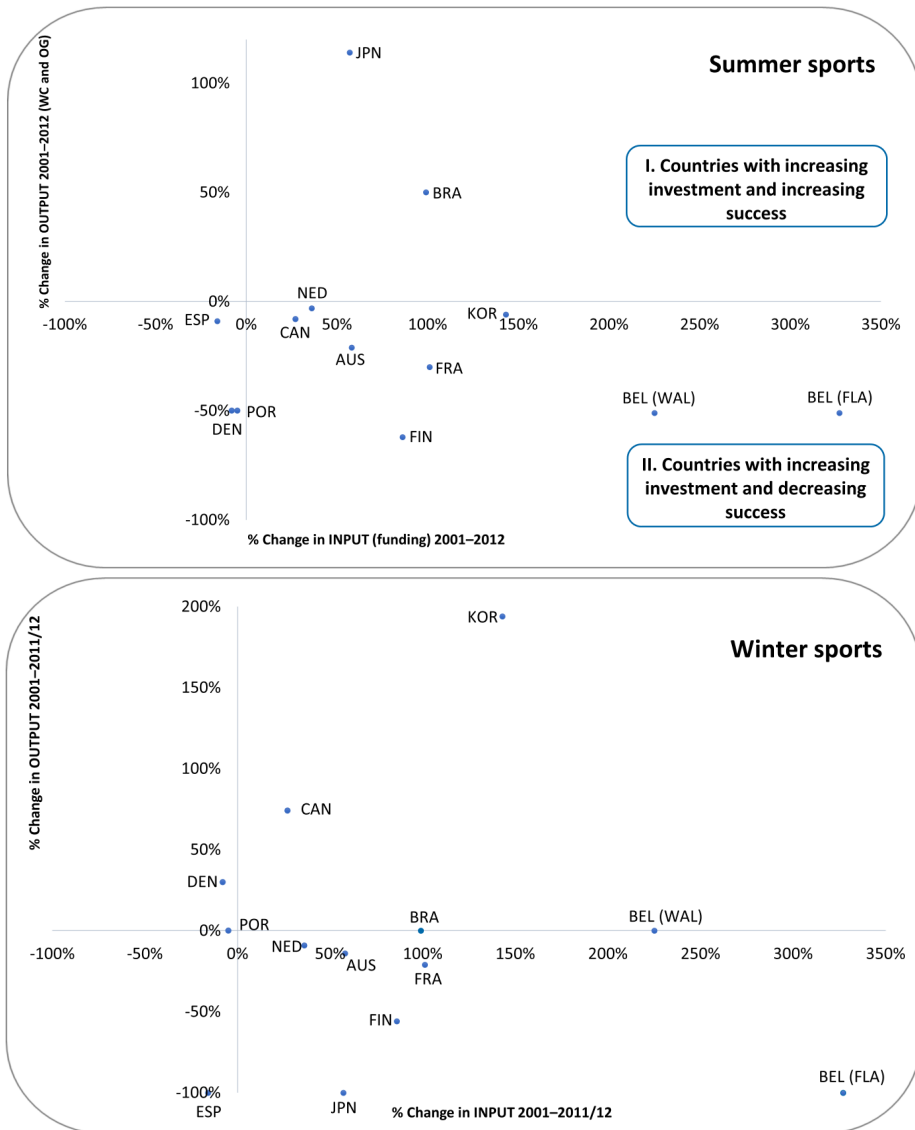

Figure 12. Relative increase/decrease of financial support (government/lotteries) (inputs) and success (market shares) since 2001

Note: ©SPLISS, reprinted with permission from Meyer & Meyer

Nations suffering from diminishing returns on investment were Australia, France, Finland and Belgium, whose expenditures increased but market share decreased (in relative terms) or stabilized over a ten-year period (between 2001 and 2011), both

in summer and winter sports. Countries such as Japan and Brazil are investing heavily and becoming more successful (in summer sports), gaining market share from the established nations.

After identifying the absolute amount of financial resources that are invested, it is also important to consider the efficiency of nations, or the relative performance of nations. Efficient nations achieve “more” success with “less” investment. In future research, efficient nations need to be analysed in further detail to identify which Pillars they invest in most, and how any integration between Pillars is achieved.

More efficiently organized countries (Pillar 2) perform better

The countries that win more medals given the resources at their disposal can be described as “efficient” countries (e.g. Australia, France, the Netherlands and Japan for summer sports, and Switzerland, Canada and the Netherlands for winter sports – see Figure 11). Interestingly these countries (apart from France) also have the best scores on Pillar 2: the organisation, structure and governance of elite sport.

It can be argued that these countries have the most integrated approach to elite sport development. What these countries have in common is a strong national coordination of activities, with a clear decision-making structure, strong involvement of athletes and coaches in the policy-making process, full-time management staff in the national sport association (NSA), and a high level of service-oriented policy towards their National Governing Bodies/federations/ national sport organisations) – but with accountability principles, long-term policy planning, and political recognition. They also target their resources on only a relatively small number of sports, through identifying those that have a real chance of success at world level.

Sports participation and talent development: the non-significant Pillars?

It might come as a surprise to many that our research shows no evidence of a direct link between policy actions that are intended to drive sports participation, or talent development and a nation’s success in elite sport (see Table 2). There is a considerable time period between participation and the podium, and a high dropout rate amongst those identified as talented and those who ultimately reach the top.

While it seems obvious that nations need a talent pool in order to have the chance to be successful in elite sport, there is no strong argument that countries need a broad participation base in sport in order to excel in elite sport. Nonetheless, our

data show that the most successful nations do not spend the most on grassroots sport. The reality is that in most nations, elite sport development is a separate system, with independent system drivers, compared with grassroots sport. Analyzing the relationship between the two by linking sports participation to success is therefore the wrong way to discover if, and how, this relationship works. However it still holds true that countries first need sport participants, before they can create elite athletes. Each elite athlete was once just a beginner in his or her sport, and dependent on teachers and coaches at schools and clubs to develop their talent.

It seems that Pillars 3 and 4 (participation and talent) are not priority Pillars for short-term (quick fix) success in sport, but in the longer term they may provide a foundation for temporary competitive advantage, by delivering more talented athletes for selection into elite sport. We argue that participation indirectly influences success (in the long-term) because of it positively delivering a continuous supply of young talents. As smaller (less populated) nations have higher scores on Pillars 3 and 4, it seems that higher populated countries have relied more on the vast size of their participation and talent pool. If larger countries start to invest more in these Pillars, it is an approach that may well deliver performance improvement at the expense of smaller nations.

Why do nations invest in elite sport?

The MESSI framework

Considering the current upward trend of investing resources in sport, a better understanding of the public recognition of athletes (as role models) and opinion about (elite) sports' societal impact is deemed valuable. However, there is little insight on the societal impact of major sport events, sporting success, sport stakeholders, and athletes as role models in particular. In a recent attempt to fill this gap and provide a complete understanding of the public's perceptions of elite sport, De Rycke and De Bosscher developed the Mapping Elite Sport's potential Societal Impact (MESSI) framework (see Figure 13). Based on the idea that "intrinsically, elite sport is neither beneficial nor harmful"¹⁸, this overarching and comprehensive framework summarizes and maps the potential positive, as well as negative, impacts of elite sport on society. An extensive literature review was conducted, whereby 391 studies were collected that provided empirical evidence for these social impacts. Based on this review, 79 distinct societal impact areas of elite sport

¹⁸ De Rycke, J. & De Bosscher, V. (2019).

emerged (47 positive social impacts; 32 negative social impacts), which were clustered into 10 categories: (1) social equality and inclusion; (2) collective identity, connection, and pride; (3) ethics and fair play; (4) happiness and experiences; (5) fans and media; (6) international image and political power; (7) athletes' quality of life and competences; (8) sport participation and inspiration; (9) economic development and partnerships; and (10) local consumption and environment.

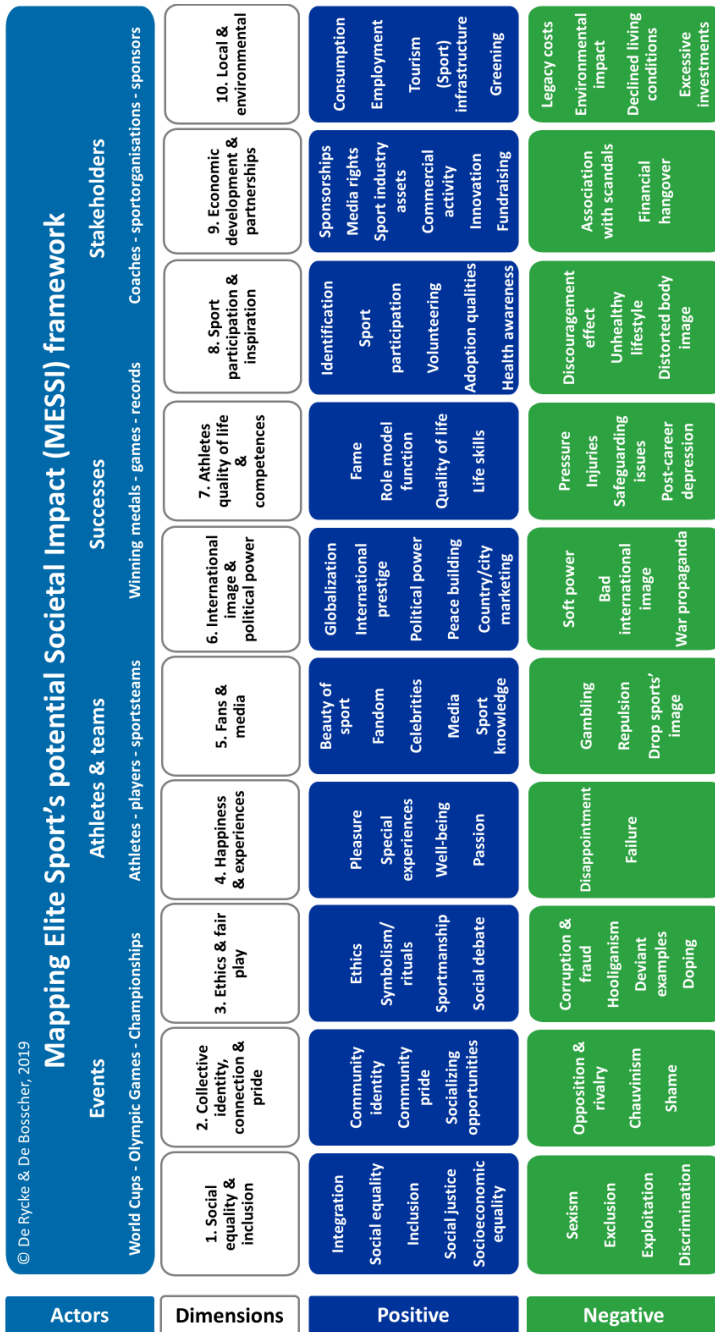

Figure 13. Mapping Elite Sport's potential Societal Impact (MESSI) framework

Note: De Rycke, J. & De Bosscher, V. (2019)

Athletes4Society

The initiative to develop the Athletes4Society project, funded by Erasmus+, came from the continued struggle that sport federations, governments and other stakeholders worldwide face to manage the societal impact of elite sport and sport more broadly, often due to a lack of capacity, financing or inspiration.¹⁹ Therefore, the Athletes4Society project aimed to inspire, support, and stimulate sports organisations to increase the public value of (elite) sport. More specifically, the objective was to develop and implement recommendations and tools to develop and optimize policies, campaigns or programmes, that successfully leverage elite athletes as role models.

To achieve this aim, the Athletes4Society project brought together ten partners within seven countries. Partners did not only include academics, but also sport organisations and private/innovation partners, to ensure the translation from theory to practice with the provision of hands-on material and tools for sport organisations.

In sum, the project entailed four different stages: (i) situation – i.e. insights on the perceived positive and negative societal impact generated by (elite) sport and athletes), (ii) inspiration – i.e. detect, investigate and share inspirational practices across Europe that actively leverage athletes as role models for societal value, (iii) support – i.e. build capacity amongst sport organisations by developing and testing an innovative inspirational toolkit and bootcamp, and (iv) stimulation – i.e. stimulate sport organisations to develop a programme with societal impact by launching the European Athletes4Society challenge.

Throughout the Athletes4Society project several outputs and publications were developed. Two key results entailed:

1. A population survey (N = 10,400) was conducted in seven European countries (i.e. Belgium, the Netherlands, Poland, Portugal, France, the Czech Republic, and Finland). As shows, results revealed that European citizens had more positive than negative perceptions towards elite sport, and that their perceptions differed between the European countries in question. More specifically, the citizens of the surveyed European countries were most convinced that elite sport can have a positive impact on “happiness and experiences”, “fans and media”,

¹⁹ Taks, M., Chalip, L., & Green, B. C. (2015). “Impacts and Strategic Outcomes from Non-mega Sport Events for Local Communities”. In *European Sport Management Quarterly*, vol. 15, no. 1, pp. 1–6; De Rycke, J. & De Bosscher, V. (2019).

and “collective identity, connection and pride”. The most negative impact was perceived on the dimensions “local consumption and environment”, “social equality and inclusion”, and “ethics and fair play” (see Figure 14).

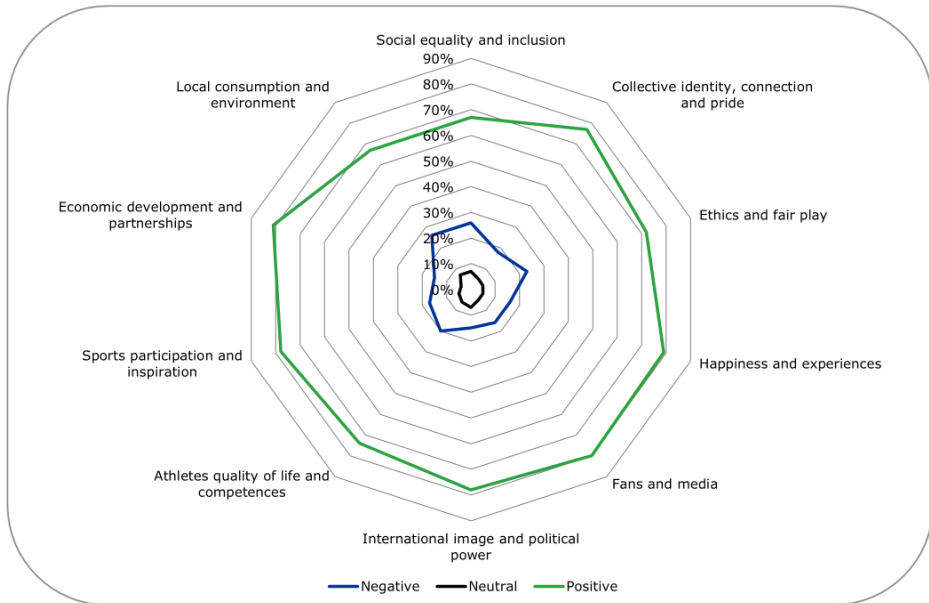

Figure 14. Percentage of the surveyed European population’s perceptions towards elite sport (seven countries)

2. Development of an inspirational toolkit²⁰ and boot camp²¹ including examples of inspirational practices, concrete guidelines, tools and templates. The toolkit and bootcamp are a step-by-step guide to design, and consequently implement, a role model programme together with one or more athletes, and form a comprehensive overview of the entire process of creating societal value by involving elite athletes as role models.

For more information about the Athletes4Society project and all related outcomes and publications, we refer to their website of A4S.²²

²⁰ See https://spliss.research.vub.be/sites/default/files/2023-05/01_A4S_Toolkit_230508.pdf.

²¹ See <https://spliss.research.vub.be/athletes4society-bootcamp>.

²² <https://spliss.research.vub.be/athletes-4-society>.

Final note

As described in this contribution, smaller nations like Sweden can take advantage in the long-term development of elite athletes by maximising the potential of talents through a broad sports participation basis and qualitative sport clubs, so that the influx of talent through the federation system is secured both in quantity and quality. Similarly, an effective system of talent identification and development requires long-term planning and multidimensional support services (fysio, mental, dietary, etc.) provided for young talents – all covered by scientific research, funding for federations specifically for talent identification and development, a nationally coordinated planning from club to national level, as well as national coordinated systems for the combination of elite sport and study in secondary and higher education (university/college).

Furthermore, it appears that efficient nations (i.e. nations that perform better than what could be expected based on financial resources) also have a well-developed structure and governance of elite sport (Pillar 2). This Pillar is characterised by:

- Strong national coordination (mainly by one organization).
- High performance managers that guide federations/sports clubs.
- Full-time staff at the NSA responsible for elite sport development (services, communication, coordination).
- Accountability of federations/NSOs – good relationship management and clear criteria for the evaluation of federations.
- Long-term planning and strategy.
- Good governance networks with sports clubs, municipalities and the industry.
- Involvement of stakeholders (athletes, coaches) in elite sport policies.
- Targeting the resources on only a relatively small number of sports, through identifying those that have a real chance of success at world level.

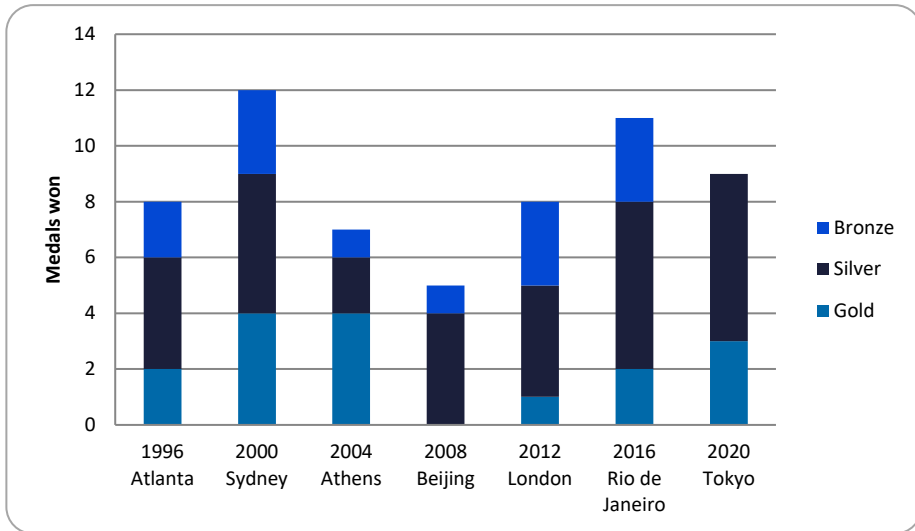
Sweden did, as previously mentioned, not partake in the large-scale international comparison of 15 nations; lessons it could use from the SPLISS study are described into more detail in SPLISS book 2015. More publications are available at www.spliss.net. In the future, the country might benefit from an elite sport policy evaluation on an individual basis and benchmark together with SPLISS, in collaboration with local Swedish researchers and policymakers.

References

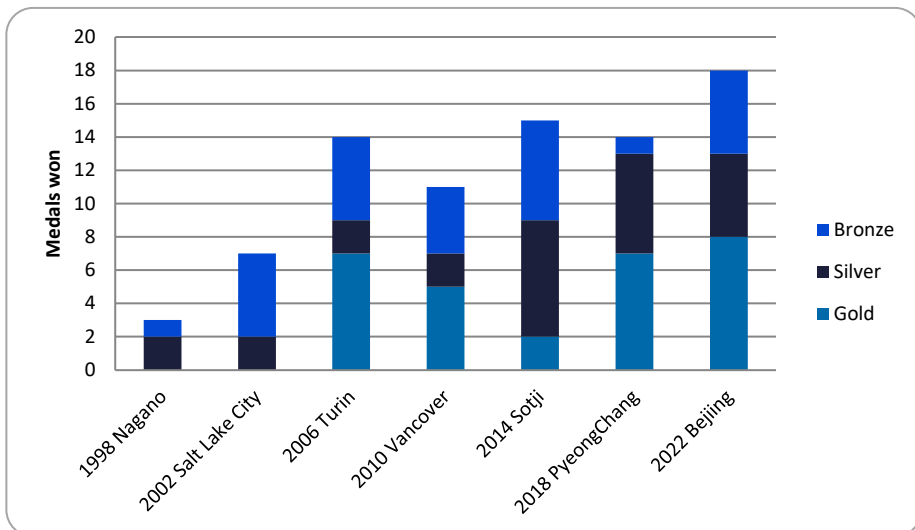
- De Bosscher, V. (2018). "A Mixed Methods Approach to Compare Elite Sport Policies of Nations: A Critical Reflection on the Use of Composite Indicators in the SPLISS Study". In *Sport in Society*, vol. 21, no. 2, pp. 331–355.
- De Bosscher, V., De Knop, P., van Bottenburg, M. & Shibli, S. (2006). "A Conceptual Framework for Analysing Sports Policy Factors Leading to International Sporting Success". In *European Sport Management Quarterly*, vol. 6, no. 2, pp. 185–215.
- De Bosscher, V., Bingham, J., Shibli, S., Van Bottenburg, M., De Knop, P. (2008). *The global Sporting Arms Race. An international comparative study on sports policy factors leading to international sporting success*. Aachen: Meyer & Meyer. ISBN: 978-1-84126-228-4. (173p). Free download at <https://spliss.research.vub.be/publications>
- De Bosscher, V., Shibli, S. (Ed.), research published in collaboration with, Van Roey A., Descheemaeker, K. (Ed.), Bosshard, B., Botwina, G., Brockett, C., de Freitas Gonçalves Paulo, J., Castelo Branco Miranda Dias, P. D., Ferkins, L., Funahashi, H., Johnston, M., Kempf, H., Lämsä, J., Legg, D., Linley, M., Mäkinen, J., Mattsson, P., Mazzei, L. C., Laís de Lima, A., Nygaard, A., Patrício Ribeiro, T. M., de Oliveira Santos, T., Storm, R. K., Van Bottenburg, M., van der Roest, J.-W., Verherstraeten, F., Weber, A., Westerbeek, H., Zembura, P. & Zurmühle, C. (2021). *Tokyo 2020: Evaluation of the elite sport expenditures and success in 14 nations*. Brussels: SPLISS.
https://cris.vub.be/ws/portalfiles/portal/79121773/Evaluation_of_the_elite_sport_expenditures_and_success_in_14_nations.pdf
- De Bosscher, V., Shibli, S., Westerbeek, H., van Bottenburg, M. (2015). *Successful elite sport policies: an international comparison in 15 nations (SPLISS 2.0)*. Aachen: Meyer & Meyer. ISBN: 978-1-78255-076-1.
- De Rycke, J. & De Bosscher, V. (2019). "Mapping the Potential Societal Impacts Triggered by Elite Sport: A Conceptual Framework". In *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 11, no. 3, pp. 485–502.
<https://doi.org/10.1080/19406940.2019.1581649>
- Grix, J., & Carmichael, F. (2012). "Why do Governments Invest in Elite Sport? A Polemic". In *International Journal of Sport Policy*, vol. 4, no. 1, pp. 73–90.
<https://doi.org/10.1080/19406940.2011.627358>
- Taks, M., Chalip, L., & Green, B. C. (2015). "Impacts and Strategic Outcomes from Non-mega Sport Events for Local Communities". In *European Sport Management Quarterly*, vol. 15, no. 1, pp. 1–6.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1080/16184742.2014.995116>

Appendix 1: Sweden in recent editions of the Olympic Games

Sweden at the Summer Olympic Games 1996–2020

Sweden at the Winter Olympic Games 1998–2022

Vägarna till eliten

– Utvecklingsresor med möjligheter och utmaningar

PG Fahlström, Per Gerrevall, Mats Glemne & Susanne Linnér, Linnéuniversitetet

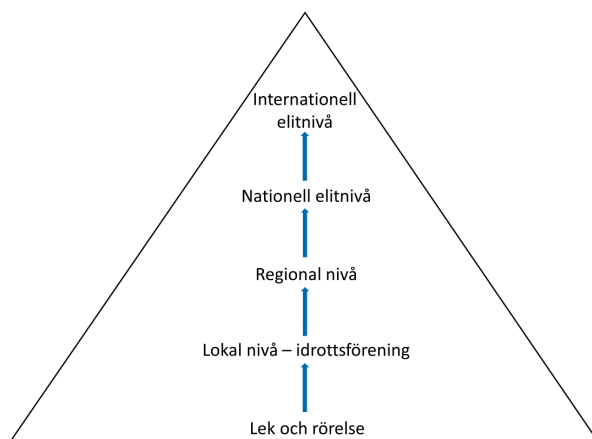
Inledning

Det är betydelsefullt för alla som på något sätt är involverade i idrottsrörelsen att ha kunskap om hur vägarna till att bli elitidrottare kan se ut. Det gäller aktiva, ledare och föräldrar,¹ men också forskare och politiker – alla utifrån deras specifika roller. I vår inledande beskrivning av de olika vägarna, och deras styrkor respektive utmaningar, tar vi avstamp i två perspektiv på idrottslig utveckling – *Pyramidmodellen* och *DMSP (Developmental Model of Sport Participation)*. Modellerna har inspirerat många forskare och haft stor påverkan på förståelsen för hur vägarna till elitnivå i idrott ser ut.

Pyramidmodellen avser att illustrera den process som idrottsutövare genomgår från det att de börjar idrotta till dess att de uppnår elitnivå. I pyramidens nedre del finns alla utövare som träder in i den organiserade idrotten från att inledningsvis ha ägnat sig åt lek och rörelse på fritiden. Genom en process präglad av ökad stimulans och konkurrens utvecklar de sina kunskaper och färdigheter. De mest framstående idrottarna identifieras slutligen i toppen av pyramidens. Pyramidens blir allt smalare på grund av att de flesta utövarna försvinner genom avbrott, uttagningar och olika selektionsprocesser. Modellen är väl förankrad i många länder och används i deras talangutvecklingsprogram.²

¹ Med föräldrar menas fortsättningsvis även vårdnadshavare eller motsvarande.

² Se t.ex. Fahlström, P. G. (2011). *Att finna och att utveckla talang: En studie om specialidrottsförbundens talangverksamhet*. FoU-rapport 2011:2.

Figur 1. Pyramidmodellen

DMSP³ beskriver två typiska vägar från tidig involvering i idrott till elitnivå:

1. Tidig specialisering – väljer att syssla med endast en idrottsgren.
 Sampling – prövar på ett flertal idrotter under ett antal år, för att senare välja och satsa på en huvudsaklig idrott.

Ålder 18 ↑ 4	<p>Sannolikt utfall Elitprestation Fysisk aktivitet Bättre hälsa</p> <p>Elitsatsning Stor mängd systematisk träning Mindre omfattning lek/spel Fokus på en idrott</p> <p>Specialisering Balans lek/spel och systematisk träning Aktivitet i färre idrotter</p> <p>Pröva på-år Stor mängd lek/spel Liten mängd systematisk träning Aktivitet i många idrotter</p>	<p>Sannolikt utfall Elitprestation Mindre fysisk aktivitet Reducerad hälsa</p> <p>Tidig specialisering och elitsatsning Stor mängd systematisk träning Liten mängd lek/spel Fokus på en idrott</p>	D R O P O U T
	Idrottsdebut		

Figur 2. En bearbetning av The Developmental Model of Sport Participation (DMSP) (efter Coté m.fl., 2007)

³Côté, J. m.fl. (2007). "Youth involvement in sport". I P. Crocker (Red.), *Introduction to sport psychology: A Canadian perspective*, s. 266–294.

Dessa två modeller har ofta ställts mot varandra, av såväl forskare som idrottsföreträdare, och setts som de enda alternativa vägar som finns att tillgå. Vi har på grundval av den forskning som bedrivits vid Linnéuniversitetet – och av andra – föreslagit revideringar av både pyramidmodellen och DMSP. Till dessa revideringar återkommer vi.

Flera faktorer är betydelsefulla under en utövares väg från att i unga år börja idrotta, till att senare i livet nå elitnivå. Vi kommer här att belysa några av dem:

- föräldrars betydelse
- elitidrott och utbildning under ungdomstiden
- den goda idrottsliga utvecklingsmiljön.

Därefter kommer vi att diskutera väsentliga utvecklingsområden, och riktningssval som vi anser är av stor vikt för svensk idrott.

Föräldrars betydelse under vägarna till eliten

Projektet *Vägarna till landslaget* baseras på en studie av 328 landslagsutövare, som vi genomförde 2015.⁴ Resultatet visar att socioekonomisk bakgrund, särskilt familjens kunnande, engagemang och stöd, är avgörande för möjligheterna att bli en framstående idrottare. Studien genomfördes på uppdrag av Riksidrottsförbundet (RF). Syftet var att undersöka hur vägen fram till den högsta nivån ser ut för svenska elitidrottare, och hur de upplever den. Urvalet bestod av individuella elitidrottare som fått ekonomiskt stöd av Sveriges Olympiska Kommitté (SOK), samt idrottare i landslag som erhållit ett särskilt elitstöd från Riksidrottsförbundet. Även idrottare i landslag som inte kommit i besittning av särskilt elitidrottsstöd medverkade i viss utsträckning. De medverkande representerade totalt 51 idrotter/discipliner. Den totala mängden landslagsutövare i landet är mycket svår att uppskatta. Landslagstrupperna är föränderliga över tid och kan revideras åtskilliga gånger bara under en enda säsong; nya aktiva tillkommer inför mästerskap samtidigt som andra lämnar, aktiva väljer av olika skäl att göra avbrott, truppers storlek förändras etcetera.

Nästan samtliga i undersökningsgruppen (97 procent) var födda i Sverige. Utövarna kom oftast från kärnfamiljer med god socioekonomisk status. Cirka två tredjedelar angav att deras föräldrar stöttat dem ekonomiskt under karriären. Drygt en tredjedel kom från familjer där båda föräldrarna hade en akademisk utbildning. En jäm-

⁴ Fahlström, P. G. m.fl. (2015). *Vägarna till landslaget: Om svenska elitidrottarens idrottsval och specialisering*. FoU-rapport 2015:1.

förelse med statistik från Statistikmyndigheten SCB visar att föräldrarna i vår undersökning i genomsnitt hade en betydligt högre utbildningsnivå än genomsnittet bland landets vuxna befolkning.

Socioekonomiska villkor är också betydelsefulla i selektionsprocesser på vägen mot elit. Lund och Olofsson har visat att uttagningar till idrottsgymnasier påverkas av socioekonomisk bakgrund, och att en stor andel av de antagna eleverna har föräldrar med högskoleutbildning.⁵ Peterson och Wollmer har visat att detta även gäller vid antagningar till grundskolor med idrottsinriktning, som vänder sig mot ungdomar i åldrarna 12–15 år. Föräldrarnas socioekonomiska status och omfattningen av deras idrottskapital, det vill säga egna erfarenheter av och involvering i idrott, är två avgörande faktorer för att ett barn ska bli antaget.⁶ Forskning har även påvisat att avhopp från idrotten är vanligare bland barn med svagare socioekonomisk bakgrund.⁷

Studien av landslagsutövare har även tydliggjort ett samband mellan föräldrars idrottsbakgrund och landslagsutövares val av idrott. Särskilt tycks mor–dotter- respektive far–son-relationerna vara viktiga. De landslagsaktivitas fäder har dessutom i stor utsträckning varit aktiva i samma idrottsgren. En stor andel av de svarande, cirka 90 procent, uppgav att föräldrarnas stöd varit mycket viktigt, inte bara i början, utan under hela resan mot eliten.⁸ Föräldrarna har haft en betydelsefull roll i form av psykologiskt stöd och uppmuntran, inte minst vid motgångar. I studien uppgav flertalet av både de manliga och kvinnliga idrottsutövarna att de haft föräldrar som visat stort intresse för deras idrottande. De har dessutom i hög grad varit aktiva i samma idrottsförening under karriären.

Resultaten ger sammantaget en bild av mycket engagerade föräldrar, som på olika sätt och under lång tid bidrar till möjligheterna för utövaren att få utvecklas inom sin idrott. Detta inverkar förstås även på familjens hela livssituation. Den stödjande rollen blir än mer markant senare i karriären, då föräldrarna genom förändringar i sina egna liv kan skapa optimala utvecklingsmöjligheter för barnet/barnen.⁹ Våra

⁵ Lund, S. & Olofsson, E. (2009). *Vem är idrottsleven? Idrottsprofilerad gymnasieutbildning och selektion*. SVEBI årsbok 2009, 125–150.

⁶ Peterson, T. & Wollmer, P. (2019). *Vilka elever antas till en idrottsskola?*

⁷ Larsson, B. (2008). *Ungdomarna och idrotten: Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*.

Doktorsavhandling; Wagnsson, S. (2009). *Föreningsidrott som socialisationsmiljö: En studie av idrottens betydelse för barns och ungdomars psykosociala utveckling*. Doktorsavhandling.

⁸ Kjær, J. m.fl. (2023). "Breaking through? Exploring care in the early life of elite Swedish athletes". I *Sports Coaching Review*, vol. 12, nr. 1, s. 68–86.

⁹ Kay, T. (2000). "Sporting excellence: A family affair?" I *European Physical Education Review*, vol. 6, nr. 2, s. 151–169; Côté, J. (1999). "The influence of the family in the development of talent in sport". I *The Sport Psychologist*, vol. 13, nr. 4, s. 395–417.

resultat visar också att familjebakgrund har en betydelsefull inverkan på det faktum att de ungdomar som hamnat utanför specifika talangsatsningar ändå fortsatt idrotta, och senare fått en framgångsrik karriär.¹⁰

Fram växer en tydlig bild. Stöd från familjen tycks vara en nödvändighet för att en ung individ ska kunna göra en idrottskarriär. Föräldrarna ska tycka att barnens idrottande, och senare elitsatsning, är viktig. Men de ska också ha faktisk möjlighet att stödja dem ekonomiskt och tidsmässigt, etcetera.

Elitidrott och utbildning under ungdomstiden

Utbildning under ungdomstiden är en annan viktig faktor på vägen mot eliten. En god samverkan mellan idrottsrörelsen och utbildningsinstitutioner är ett betydelsefullt inslag i den svenska modellen, men även något som förs fram internationellt. I sammanhanget används begreppet ”dual career” (dubbel karriär), alltså att ha möjlighet att kombinera en elitsatsning med utbildning.

På den digitala plattformen för idrottare *Athlete365* har Internationella Olympiska Kommittén (IOK) formulerat krav som utövare kan ställa på den egna idrottsorganisationen och utbildningsinstitutioner, för att det ska vara möjligt att bedriva en dubbel karriär. En dubbel karriär inbegriper, efter genomförd utbildning, även förhållandet mellan elitidrotten och deltagande i arbetslivet. I föreliggande avsnitt begränsar vi oss dock till förhållandet mellan idrott och utbildning. För utbildningsinstitutioner handlar samverkan bland annat om:

- Att träning och tävling kan balanseras med studier genom flexibilitet i scheman, skolarbete och inlämningsuppgifter.
- Att det finns ett utbildningsprogram som går att kombinera med den egna idrotten.
- Att det finns ansvariga inom utbildningsinstitutionen som kan bistå vid eventuella problem som rör förhållandet mellan idrott och studier.
- Att det i anslutning till utbildningsinstitutionen finns tillgång till nödvändiga stödfunktioner inom den egna idrotten.
- Att utbildningsinstitutionen har legitimitet i förhållande till såväl samhället som idrottsrörelsen.

Vad innebär det för svenska förhållanden? Forskning om den dubbla karriären utgår vanligen från ett individperspektiv, det vill säga att det är individen som ska bemästra dubbelheten som utgörs av elitidrott och utbildning eller arbete. Forsk-

¹⁰ Peterson, T. (2011). *Talangutveckling eller talangavveckling?*

ningen kan också ha sin utgångspunkt i ett idrottsorganisatoriskt perspektiv, där utbildningssystemet betraktas som en fast enhet att bemästra.¹¹ Men även utbildningsinstitutionerna behöver utmanas. Därför diskuterar vi här hur förhållandet mellan en karriär inom elitidrotten och utbildning kan utformas för att gynna individens hela utveckling.

En av styrkorna med den så kallade svenska idrottsmodellen är, och har varit, att ungdomar inom ramen för utbildningssystemet kan kombinera idrottande och studier – med sikte på att nå elitnivå, samtidigt som de når grundskole- och gymnasiekompetens. Möjligheten att ägna en del av den grundläggande utbildningen åt att utvecklas inom sin idrott ges redan under grundskoletiden. Det fria skolvalet, och den valfrihet som föreligger inom ramen för grundskolans timplan, ger enskilda skolor möjlighet att erbjuda träning för elitsatsande ungdomar. Elever kan då välja en skola som profilerar sig med idrottsinriktning. Idrottsprofilerade utbildningar finns med såväl kommunala som enskilda huvudmän. I sin doktorsavhandling visar Ferry att sådana skolor är attraktiva. Han visar också att dessa skolor främst rekryterar ungdomar från familjer med god studievana.¹²

Nästa skede av utbildningssystemet, gymnasieskolan, kan bli helt avgörande för ungdomar som vill nå elitnivå inom sin idrott. Inom flera idrotter är det närmast en förutsättning för en elitkarriär att komma in på ett riksidrottsgymnasium (RIG) eller en nationellt godkänd idrottsutbildning (NIU).

RIG har nationell antagning, NIU har lokal antagning. Inom ramen för det valda gymnasieprogrammet kan eleven utvecklas inom sin idrott i ämnet specialidrott. Ämnet omfattar upp till 700 poäng, vilket motsvarar ungefär en fjärdedel av den fullständiga utbildningen.¹³ Huvudmän kan vara kommuner eller regioner och, för fristående skolor, enskilda fysiska eller juridiska personer. För att vara behörig att undervisa i ämnet specialidrott krävs numera lärarlegitimation, vilket visar att det är ett kvalificerat pedagogiskt uppdrag.

På högskolenivå finns även riksidrottsuniversitet (RIU) och elitidrottsvänliga lärosäten (EVL), vilka ska erbjuda möjligheter för elitsatsande utövare att kombinera idrottande med högskolestudier. Eftersom högskolestudier kan bedrivas med så

¹¹ Hallmann K. m.fl. (2023). "Elite athletes' perceived dual career competencies and their effectiveness". I *European Sport Management Quarterly*, s. 1–21; Storm, L. m.fl. (2021). "Ten essential features of European dual career development environments: A multiple case study". I *Psychology of Sport And Exercise*, vol. 54, art. 101918.

¹² Ferry, M. (2014). *Idrottsprofilerad utbildning: I spåren av en avreglerad skola*. Doktorsavhandling.

¹³ Ett gymnasieprogram omfattar 2 500–2 800 poäng. Det senare innebär ett utökad program.

varierande inriktning saknar vi möjlighet att behandla dessa här. Vi nöjer oss med att konstatera att IOK:s kravformuleringar gäller även dem.

Förutsättningar för att antas till idrottsutbildning på gymnasienivå

Antagningen till RIG eller NIU inleds formellt under den nionde årskursen i grundskolan. Inom vissa idrotter kan antagningen inledas mer informellt redan tidigare. Ansvariga på skolan informerar sig då om vilka ungdomar som uppvisar hög kvalitet i relevanta tävlingar, vid olika träningsläger eller motsvarande. Den formella urvalsprocessen ansvarar skolpersonal och representanter för specialidrottsförbunden för. Våra studier har visat att det är ett omfattande arbete.¹⁴ När ansökningarna är inkomna inbjuds de sökande till antagningsdagar med tester, observationer vid idrottsspecifika moment, intervjuer och sociala aktiviteter. Under denna allsidiga prövning utgår lärarna från Riksidrottsförbundets riktlinjedokument,¹⁵ vilket inrymmer fem bedömningsområden, och diskuterar sig gemensamt fram till ett beslut om vilka som ska antas.

Även om antagningsprocedurerna enligt intentionerna ska ge alla sökande likvärdiga möjligheter att visa sina förutsättningar för att antas, har det visat sig finnas ett samband mellan socioekonomisk bakgrund och antagning till idrottsutbildning på gymnasienivå.¹⁶ Det finns sannolikt flera faktorer som spelar in här. Vi har tidigare konstaterat att föräldrars engagemang är betydelsefullt för ungdomars utveckling. Detta engagemang kan bland annat visa sig i form av att ungdomar med engagerade och studierfarna föräldrar därigenom får bättre vetskap om vad som är av vikt i samband med valet av gymnasieskola. Föräldrar kan bidra, inte minst ekonomiskt, till att deras ungdomar får möjlighet att delta i viktiga träningsläger eller tävlingar. De till stor del högskoleförberedande program som erbjuds rimmar även med den tradition som välutbildade föräldrar bär med sig. Ungdomar med föräldrar inom mer praktiskt inriktade yrken har inte samma studierelaterade tradition.

Inom vissa lagidrotter finns ett nära samarbete med idrottsföreningar, vilket kan gynna ungdomar som rekryterats till föreningarna. Detta är något som också upp-

¹⁴ Fahlström, P. G. m.fl. (2023). *Våra framtida stjärnor: Om urval och antagning till idrottsgymnasier*. FoU-rapport 2023:1.

¹⁵ Riksidrottsförbundet (2012). *Riksidrottsförbundets riktlinjer för urval till riksidrottsgymnasier och nationellt godkända idrottsutbildningar*.

¹⁶ Se t.ex. Ferry, M. m.fl. (2021). *En fördjupningsstudie av elevenkäten Specialidrott*. FoU-rapport 2021:2.

märksammats i medierna.¹⁷ Rekryteringen kan å ena sidan innebära att de unga utövarna blir lovade en plats på ett idrottsgymnasium. Antagningen kan således få en informell sida, vilket leder till att ungdomar inte ges likvärdiga förutsättningar att antas. Rekryteringen kan å andra sidan innebära att moderföreningarna tappar utövare och riskerar att dräneras på ungdomar, vilket inverkar negativt på kvaliteten i verksamheten.

Mer om idrottsutbildning på gymnasienivå

Den svenska gymnasieskolan inrymmer 18 nationella program, av vilka sex är högskoleförberedande och 12 yrkesprogram. Utifrån ett dubbla karriärerspektiv är tillgången till gymnasieprogram väsentlig. På Riksidrottsförbundets webbplats redovisas de huvudmän som tillhandahåller RIG, skolornas namn, de idrotter som där utövas samt antalet platser. Däremot saknas information om vilka gymnasieprogram som är möjliga att välja. En sökning på webben ger vid handen att det i huvudsak är studieförberedande program, samt ett fåtal mer praktiskt inriktade program som erbjuds. Det finns dock gymnasieskolor som erbjuder antagning även till flera praktiskt inriktade program. Årligen riktas en enkät till de elever som läser ämnet specialidrott. En analys av 2018 års enkät visar att eleverna i stor utsträckning studerade vid studieförberedande program, och endast ett fåtal vid yrkesprogram. Utbildningarna hade i huvudsak kommunala huvudmän.¹⁸

I en promemoria från utbildningsdepartementet, *Idrottsutbildningar i gymnasie- och gymnasiesärskolan*, behandlas nuvarande ordning. Promemorian fokuserar främst på de yttre villkor som gäller för idrottsutbildningar på gymnasienivå, såsom urval, ekonomi och huvudmannaskap. Gymnasieprogrammets innehåll och utformning behandlas marginellt. Man konstaterar att ämnet specialidrott inte förefaller behöva någon översyn. Det nämns också att huvudmannen kan besluta om att låta gymnasieprogrammen löpa över en längre tid än det normala, vilket är tre år. Bristen på behöriga lärare i specialidrott lyfts fram som ett problem.¹⁹

En doktorsavhandling av Marie Hedberg har visat att ämnet specialidrott och gymnasieprogrammets övriga ämnen vid de skolor hon studerade utgjorde två parallella spår utan någon närmare kontakt med varandra.²⁰ Ur ett sådant perspek-

¹⁷ Lindström, S. (2023). "Signerat Sanny: Det här är kryphålet som ingen i svensk hockey talar om". Webbartikel. *expressen.se*, 11 november 2023.

¹⁸ Ferry, M. m.fl. (2021).

¹⁹ Regeringskansliet (2020). *Idrottsutbildningar i gymnasie- och gymnasiesärskolan*. Promemoria U2020/04134/GV.

²⁰ Hedberg, M. (2014). *Idrotten sätter agendan: En studie av Riksidrottsgymnasietränarnas handlande utifrån sitt dubbla uppdrag*. Doktorsavhandling.

tiv kan man mycket väl reducera utfallet av den dubbla karriären till en fråga om den individuella utövarens kompetens att hantera dubbelheten.

Den tidigare refererade fördjupningsstudien av 2018 års elevenkät fokuserar främst på elevernas upplevelse av innehållet i ämnet specialidrott. Den behandlar dock även hur de upplever att det går att kombinera idrott och studier. Eleverna förefaller i huvudsak vara nöjda med hur specialidrotten är organiserad, och tycker i allmänhet att det går bra att just kombinera idrott och studier. Vissa skillnader uppträder däremot mellan mindre och större studiemiljöer, mellan RIG och NIU samt mellan manliga och kvinnliga svarande. Mest positiva till förutsättningarna för att kombinera idrott och studier är manliga svarande vid mindre gymnasie miljöer, medan kvinnliga svarande är mindre positiva. Samarbetet med lärare i andra ämnen än specialidrott är eleverna generellt sett något mindre nöjda med.²¹

Pyramidmodellen och DMSP i ny form

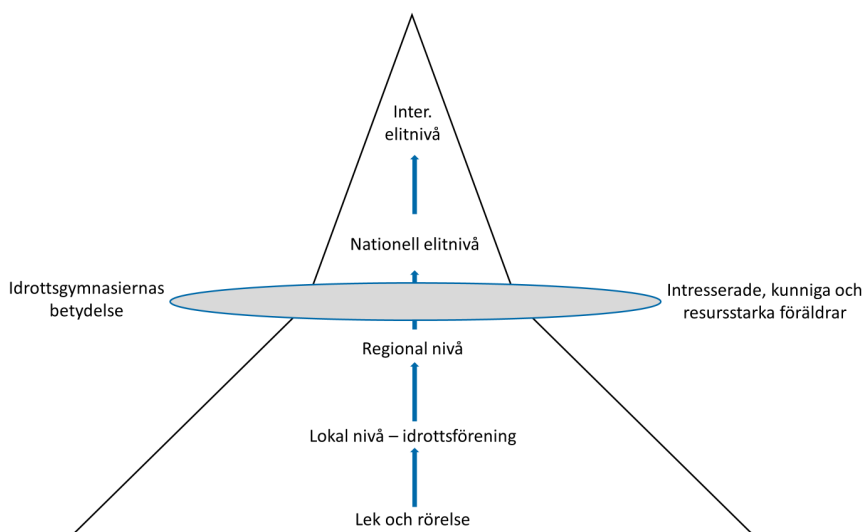
Goda socioekonomiska villkor och föräldrarnas stöd har visat sig vara betydelsefullt, både under den inledande delen av en idrottares väg mot eliten och under den process som föregår urvalet till gymnasieskolor med idrottsinriktning – och härigenom även för valet av huvudsaklig idrott.

En reviderad pyramidmodell

Socioekonomiska villkors inverkan på olika selektionsprocesser under ungdomstiden har visat sig utmana premisen i pyramidmodellen, att det råder en rättvis konkurrens där idrottsutövarens egen förmåga är avgörande. Utifrån våra och andras resultat har vi därför kompletterat pyramidmodellen med ett ”glastak”, för att visa att det är avsevärt svårare att göra den idrottsliga resan till absolut toppnivå om man saknar uppbackning från föräldrar i form av tid, ekonomi, kunnande och intresse.

Modellen behöver ytterligare en komplettering. Vid 15 års ålder sker urvalet till idrottsgymnasier. Cirka två tredjedelar av de landslagsutövare som deltog i vår studie hade genomgått ett idrottsgymnasium. Inom vissa idrotter gällde det samtliga landslagsutövare. Med andra ord kan man hävda att ett första urval till seniorlandslaget sker i samband med antagningen till gymnasiet. Den tillagda ”midjan” i modellen avser att illustrera den avsmalning av pyramiden som då inträffar. Det faktum att elever på idrottsgymnasier i stor utsträckning har studievana föräldrar förstärker dessutom ytterligare socioekonomins betydelse i selektionsprocessen.

²¹ Ferry, M. m.fl. (2021).

Figur 3. En reviderad pyramid med midja och ett socioekonomiskt glastak

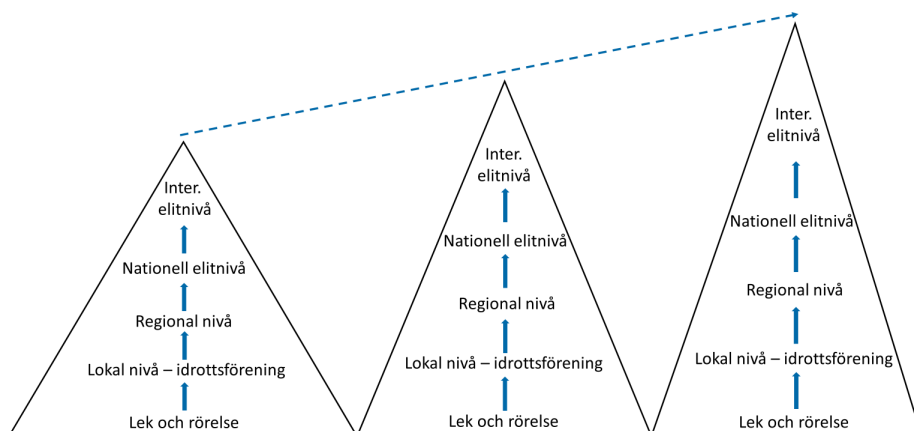
Inte bara socioekonomiska villkor är betydelsefulla vid de urval som görs. Bilden av en rättvis konkurrens uppåt i pyramiden kan ifrågasättas också på andra grunder. I vår forskning har vi i ett flertal projekt även funnit en markant relativ ålderseffekt (RAE).²² I konkurrensen gynnas de tidigt fysiskt utvecklade barnen i förhållande till så kallade ”late bloomers”. Det finns överväldigande forskningsstöd för att ju tidigare gallringar och uttagningar äger rum, desto mera påverkas urvalet av RAE – och alltså gynnar dem som kommit längre i sin fysiska mognad.

I samband med att vi presenterat vår forskning för andra forskare, företrädare för olika idrotter etcetera, har vi därför lanserat hypotesen om ”den avsmalnande pyramiden” (se Figur 4). Vi vet att barns deltagande i organiserad idrott är som högst vid 11 års ålder; man talar om ”11-årspuckeln”.²³ Antalet utövare blir sedan lägre och lägre allt högre upp i pyramiden i takt med att barnen blir äldre. Trots denna utveckling slår dagens utövare nya idrottsliga rekord inom sina olika idrotter. Men på grund av att allt fler slutar idrotta i tidig ålder får de som är kvar allt färre att träna med och tävla mot. På så sätt är ”11-årspuckeln” inte enbart en folkhälsofråga, utan också ett problem när det gäller konkurrens och sparring. Allt yngre utövare måste resa allt längre (även utomlands) för att kunna tävla mot jämnåriga eller äldre. Om hypotesen

²² Relativ ålderseffekt innebär kortfattat att barn födda samma år, till och med samma dag, kan ha nått olika långt utvecklingsmässigt; de har olika relativ mognadsålder. I verksamhet där barn och ungdomar delas in efter födelseår, t.ex. inom idrott och i skolan, kommer detta att gynna dem som är tidigt utvecklade.

²³ Riksidrottsförbundet (2020). Arbetsunderlag Strategisk plan 2022–2025.

om ”den avsmalnande pyramiden” stämmer, riskerar de befintliga idrottsmiljöerna snabbt att krympa. Med tanke på senare års forskning, som visat att idrottsfärdigheter utvecklas bäst i samverkan med andra, är denna utveckling negativ. (Vi återkommer till detta i ett särskilt avsnitt om den goda idrottsliga utvecklingsmiljön.)

Figur 4. ”Den avsmalnande pyramiden” – en smalare, spetsigare och högre pyramid

En bred pyramid är därför att föredra. Att så många som möjligt är med så länge som möjligt hänger samman med en god, framgångsrik och långsiktig nationell elitutveckling. Det som förenar alla framgångsrika idrottsutövare är att de inte har slutat. De har alla fortsatt med sin idrott.

En trång port till denna tidiga selektion av blivande landslagutövare riskerar att medföra att allt fler specialiserar sig och elitsatsar allt tidigare. Detta gynnar, som tidigare nämnt, ungdomar som med föräldrar som kan ge dem stöd och ekonomisk uppbackning.²⁴

En reviderad DMSP

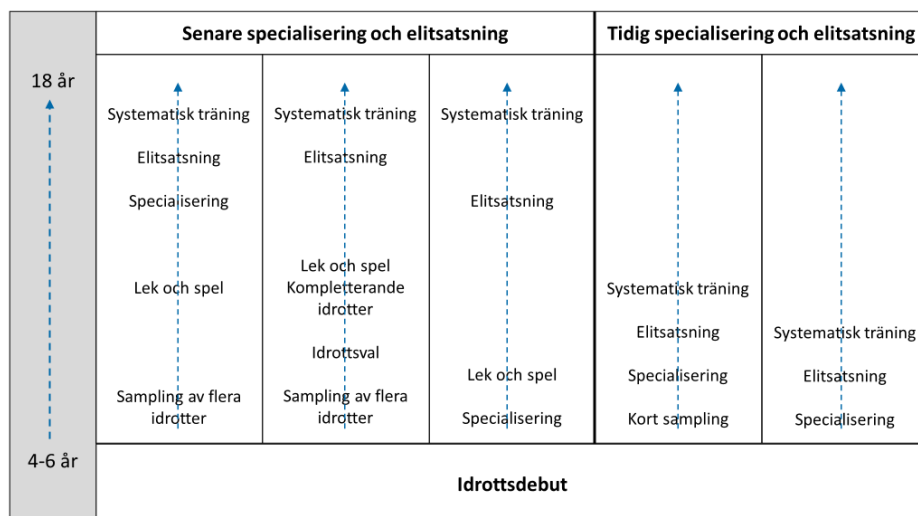
Även DMSP, i vilken det finns två typiska vägar till elitnivå, behöver ritas om. Vår landslagsstudie visar att utövarna i stor utsträckning ägnat sig åt fler än en idrott upp till 15 års ålder. I senare analyser fann vi att studiedeltagarna under 25 år i genomsnitt hade specialiserat sig några år tidigare än övriga. Att specialiseringen gick ner i åldrarna stämmer alltså överens med vår hypotes om ”den avsmalnande pyramiden”.

²⁴ Elitsatsning innebär, enligt Riksidrottsförbundets definition, en krävande, specialiserad och organiserad idrottsverksamhet med uttalade prestations- och resultatmål.

Vi har därför adderat tre vägar till DMSP (se Figur 5). Den tredje vägen innebär en tidig specialisering, som inledningsvis inte behöver vara en elitsatsning. Specialiseringen kan i stället bero på vilket idrottsutbud som finns på en ort, eller att föräldrarna inte vill, alternativt har möjlighet, att stötta sitt barn i flera idrotter. Forskare framför ofta fördelen med att ägna sig åt flera idrotter, för att senare specialisera sig. En ökad tendens av tidigare specialisering skulle kunna ha socioekonomiska förklaringar, och vara en följd av de kostnader det medför att utöva flera idrotter. Kring denna problematik saknas forskning.

Den fjärde vägen innebär att utövaren har valt sin huvudsakliga idrott, men samtidigt fortsätter med en eller flera andra idrotter. Utövaren satsar exempelvis på längdskidåkning, men fortsätter att spela fotboll på somrarna. Denna väg bygger på att föreningar och tränare accepterar ett sådant tillvägagångssätt och möjliggör för utövaren att stå över vissa träningar och tävlingar, och fortsatt få vara med i laget/träningsgruppen.

Den femte och sista vägen vi adderat till DMSP innebär en kort samplingsperiod, följt av specialisering och elitsatsning. Denna väg tycks bli allt vanligare i takt med den tidigare specialiseringen, samtidigt som allt fler idrotter erbjuder och förordar fler träningar per vecka i allt yngre åldrar. Härigenom tar en enskild idrott upp mer av barnens tid och gör det inte längre möjligt för dem att delta i flera idrotter.

Figur 5. Den utvecklade Developmental Model of Sport Participation (DMSP) innehåller fem möjliga vägar till elitidrotten

Utvecklingen av den femte vägen accentueras av att det inom allt fler idrotter förekommer privata aktörer som erbjuder konkurrerande eller kompletterande träningar och matcher. Ungdomar kan därigenom, förutom träningar i föreningars regi, få utvidgad träning i olika lag, grupper eller med personliga tränare, vilket ställer krav på föräldrarna att ge extra ekonomiskt och tidsmässigt stöd.

Forskning och erfarenhet visar att elitsatsning förbättrar resultat och prestationer i det korta perspektivet. Det medför att barn och unga som får stöd för en tidig satsning från föräldrar och föreningar blir "idrottoptimerade" och får fördelar i olika selektionsprocesser, till exempel uttagningar till idrottsgymnasierna. En tidig elitsatsning innebär samtidigt en ökad skaderisk och risk för ett tidigare drop-out²⁵. Därför är det viktigt att noggrant överväga de kriterier som ligger till grund för gymnasieantagningarna. Utvecklingspotential bör värderas högre än kortsiktiga effekter av tidig specialisering och idrottoptimering.

Vi har i olika forskningsprojekt sett ett mönster: ofta kommer det flera framgångsrika elitidrottare samtidigt från samma idrott och miljö, till exempel en klubb eller region. Därför är det intressant att flytta fokus från individ till kontext, för att se vad som kännetecknar de miljöer vilka skapar förutsättningar för att ungdomar framgångsrikt ska kunna utvecklas till elitidrottare.

Den goda idrottsliga utvecklingsmiljön

En god utvecklingsmiljö är betydelsefull för att skapa förutsättningar för en så gynnsam idrottsutveckling som möjligt. Utvecklingsmiljön utgörs vanligtvis av idrottsföreningar och idrottsprofilerade skolor, men det kan även handla om mikromiljöer i form av enskilda träningsgrupper på lokal, regional eller nationell nivå. Vi vill här lyfta fram viktiga framgångsfaktorer i utvecklingsmiljön, och vad som verkar vara avgörande för att dessa faktorer ska bli en realitet.

Forskning om den goda utvecklingsmiljön

Forskningen kring utveckling av idrottslig prestationsförmåga har alltmer börjat uppmärksamma miljöns betydelse. Tidigare dominerade individperspektivet, som fokuserar på att identifiera och utveckla talanger, och hur den bästa vägen till elitprestation bör se ut. År 2005 introducerade Martindale med flera begreppet "talent

²⁵ Se t.ex. Myer, G. D. m.fl. (2015). "Sport specialization, part I: Does early sports specialization increase negative outcomes and reduce the opportunity for success in young athletes?" I *Sports Health*, vol. 7, nr. 5, s. 437–442; Latorre-Román, P. m.fl. (2018). "Early sport dropout: High performance in early years in young athletes is not related with later success". I *Retos*, vol. 33, s. 210–212.

development environment”.²⁶ Efter betydande granskning av litteratur inom området pekade forskarna på fyra huvudsakliga faktorer som utmärker en god miljö för talangutveckling: (1) långsiktiga mål och metoder, (2) samstämmighet vid kommunikation och stöd, (3) prioritering av utveckling framför tidiga resultat och (4) individanpassad och fortsatt långsiktig utveckling.

Flera danska forskare, bland andra Henriksen²⁷ och Storm,²⁸ har studerat relationen mellan idrottsaktiva och andra aktörer i en miljö, och hur den samlade idrottsmiljön kan stötta sina unga idrottare på bästa sätt. Henriksen klargör att framgångsrika idrottsmiljöer bland annat utmärks av att de innehåller en stor grupp ambitiösa idrottare där få väljer att sluta, samt att föreningen har förmåga att hjälpa idrottare att ta steget till elitidrott. Storm visar hur olika personer kan vara betydelsefulla både när det gäller den idrottsliga och den icke-idrottsliga utvecklingen. Vidare framhålls vikten av en öppen kultur som låter idrottare och coacher utveckla goda och meningsfulla relationer, även med personer i andra miljöer; där coacher ser andra coacher som resurser och inte som konkurrenter. Framgångsrika miljöer karakteriseras vidare av en öppenhet mellan idrottarna och träningsgrupperna/lagen, som innebär att utövare på olika nivå eller i olika ålder ser, möter och tränar med varandra. Detta skapar goda och lärande relationer mellan yngre och äldre aktiva, vilket har betydelse för de unga utövarnas utveckling, och har visat sig vara en viktig framgångsfaktor när steget ska tas från junior till elitutövare. De mer erfarna kan på så vis både delge erfarenheter från livet som elitidrottare, och fungera som förebilder för vad som är möjligt och eftersträvansvärt.

Vi har vid Linnéuniversitetet undersökt idrottsmiljöer som återkommande utvecklar framgångsrika idrottare.²⁹ Syftet har varit att ta reda på vad det är som gör att vissa idrottsliga miljöer är speciellt framgångsrika. Studierna genomfördes i tolv olika idrotter, och baserades huvudsakligen på intervjuer med nyckelpersoner inom idrotternas organisationer på lokal, regional och nationell nivå. Resultaten har där efter presenterats, diskuterats och problematiserats vid ett stort antal utbildningstillfällen.

²⁶ Martindale, R. m.fl. (2005). "Talent development: A guide for practice and research within sport". I *Quest*, vol. 57, nr. 4, s. 353–375.

²⁷ Henriksen, K. (2010). *The ecology of talent development in sport: A multiple study of successful athletic talent development environments in Scandinavia*. Doktorsavhandling.

²⁸ Storm, L. K. (2015). "Coloured by culture": *Talent development in Scandinavian elite sport as seen from a cultural perspective*. Doktorsavhandling.

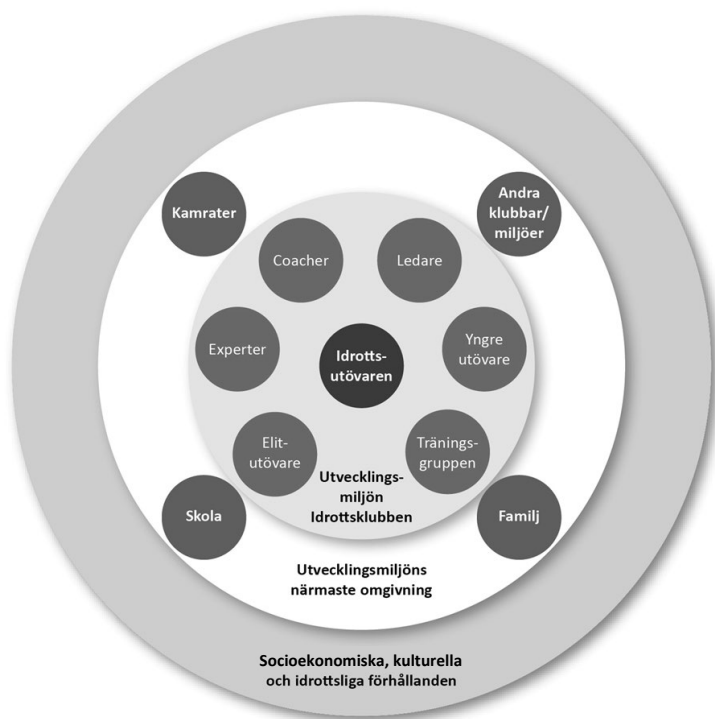
²⁹ Fahlsström, P. G. m.fl. (2016). *Goda idrottsliga utvecklingsmiljöer: En studie av miljöer som är framgångsrika i att utveckla elitidrottare*. FoU-rapport 2016:6.

Såväl vår och andras forskning som erfarenheter från många möten med idrottsföreträdare utgör grunden för våra slutsatser och rekommendationer.

Viktiga framgångsfaktorer i den goda utvecklingsmiljön

Vad innefattar den goda idrottsliga utvecklingsmiljön?

En beskrivning av den goda idrottsliga utvecklingsmiljön och dess påverkbara faktorer synliggörs i Figur 6. Idrottarna står i centrum. Runt dem finns olika omgivningsfaktorer i skilda nivåer, och som bidrar till miljön. Det finns faktorer nära de aktiva som ofta har stor inverkan, men också förhållanden längre ifrån dem som påverkar villkoren. De olika faktorerna påverkar och samspelar i sin tur med varandra.

Figur 6. Utvecklingsmiljöns påverkbara faktorer

I centrum finns den miljö där idrottarna verkar, oftast i form av den tränings- och tävlingsverksamhet som bedrivs. Här finns framför allt samverkan med coacher, idrottskamrater och andra ledare, men ibland även andra kompetenser, beroende på var idrottsutövarna befinner sig i sin utveckling.

På nästa nivå finns *Utvecklingsmiljöns närmaste omgivning* i form av skola, familj, vänner och andra miljöer – både inom och utanför idrotten. Dessa delar påverkar förstås de aktiva på olika sätt. De kan vara betydelsefulla resurser för en fungerande helhet, men även motverkande krafter om de inte är i samklang med de övriga delarna.

På den yttersta nivån finns olika förhållanden som visserligen är långt ifrån idrottarna, men ändå påverkar verksamheten. Här återfinns idrottsutövarnas idrottsförbund och de satsningar och prioriteringar som görs från deras håll. Nivån inkluderar också de olika idrotternas utvecklingssystem. Det handlar även om frågor dels på en övergripande idrottslig nivå, som till exempel Riksidrottsförbundets och SOK:s satsningar, dels på samhällsnivå, då relaterade till samhällsekonomi, politiska ställningstaganden och internationell inverkan.

Vad utmärker den goda idrottsliga utvecklingsmiljön?

Vår beskrivning av vad som utmärker den goda idrottsliga utvecklingsmiljön utgår från de två innersta nivåerna – *Utvecklingsmiljön* och *Utvecklingsmiljöns närmaste omgivning*. Det är dessa nivåer som aktörerna har störst möjlighet att påverka. Detta innebär också att olika miljöer, trots likartade yttre ramar, socioekonomiska, kulturella och idrottsliga förhållanden, kan vara mer eller mindre framgångsrika.

Såväl forskning som erfarenheter visar på ett flertal likartade faktorer i idrottsmiljön, som har betydelse för den idrottsliga utvecklingen. Faktorerna är strukturerade i tre teman:

- organisation, kultur och materiella resurser
- sociala faktorer
- tränarnas idrottsliga och pedagogiska kompetens.

Organisation, kultur och materiella resurser

Det är viktigt att ha en stark organisationskultur. Utmärkande för en sådan är ett tydligt och långsiktigt förhållningsätt vad gäller såväl verksamhetens strategi, mål och utveckling, som synen på idrottarnas och coachernas utveckling. Verksamheten är enkel att förstå och har en röd tråd, där alla involverade följer de värderingar, riktlinjer och arbetssätt som miljön står för. Dessutom framkommer en form av *positiv tröghet*. Det innebär att man håller fast vid sin strategi och det man tror på, även om resultaten varierar över tid. Vidare präglas miljöerna av ett positivt synsätt, det vill säga en tro på att man verkligen kan lyckas och nå framgång.

En annan del som har betydelse gäller de lokaler och den utrustning som finns till förfogande. Det är förstås önskvärt att de är ändamålsenliga, både för den ordinarie idrottsutövningen och för den kompletterande träningen. Samtidigt är de mest moderna anläggningarna och den senaste utrustningen inte ett måste. Det finns andra aspekter som också är viktiga. En väsentlig parameter är tillgängligheten till lokalerna, i form av fysisk närhet till träningsmiljön och god tillgång till passande och flexibla träningstider. Coachernas förmåga att tillvarata lokalerna och utrustningen på bästa sätt har också betydelse. Det påverkar exempelvis hur varierande, engagerande och effektiv träningen blir, men säkerställer också att den bedrivs på ett sätt som inte ger ökad skaderisk.

Sociala faktorer

Det är betydelsefullt att olika sociala relationer fungerar väl i den goda idrottsliga miljön. Bland annat handlar det om hur coacher och ledare, och andra personer runt idrottarna, bemöter, stödjer och återkopplar till dem. Detsamma gäller relationen till idrottskamrater och att det råder ett positivt klimat i olika träningsgrupper/lag, samt i föreningen i stort.

De goda utvecklingsmiljöerna präglas av en helhetssyn. Det är viktigt att idrottarna inte blir sedda som elitsatsande individer som bara ska leverera resultat. I stället bör de betraktas som vanliga ungdomar som befinner sig i en idrottskarriär – och olika personer som finns i miljön bör agera därefter. Men helhetsperspektivet gäller också den samlade miljön. Det innebär att man inte enbart ska se till det idrottsliga, utan även ta hänsyn till idrottarnas övriga livssituation med skola, familj och vänner. Ett helhetsperspektiv bidrar till att de aktiva kan finna en balans i sin idrottsliga satsning.

Den idrottsgrupp som utövaren ingår i är också av betydelse för den goda utvecklingsmiljön. Att gruppen präglas av öppenhet och delaktighet, liksom tillåter olikheter, är viktigt för en god social och motiverande miljö. Positiv konkurrens i idrottsgruppen bidrar dessutom till utmanande träning och utveckling. Även goda förebilder är av värde, gärna äldre etablerade utövare. Som tidigare nämnt kan dessa, genom sitt sätt att vara, visa hur man kan lyckas idrottsligt, och är även levande bevis på att det är möjligt att lyckas i miljön – framgång föder framgång.

Coachernas idrottsliga och pedagogiska kompetens

Coachernas idrottsliga och pedagogiska kompetens är central i den goda idrottsliga utvecklingsmiljön. Kompetensen bör helst inte vara bunden till en enda person. Det är i stället en fördel om den finns i den samlade coachgruppen. På så sätt blir miljön

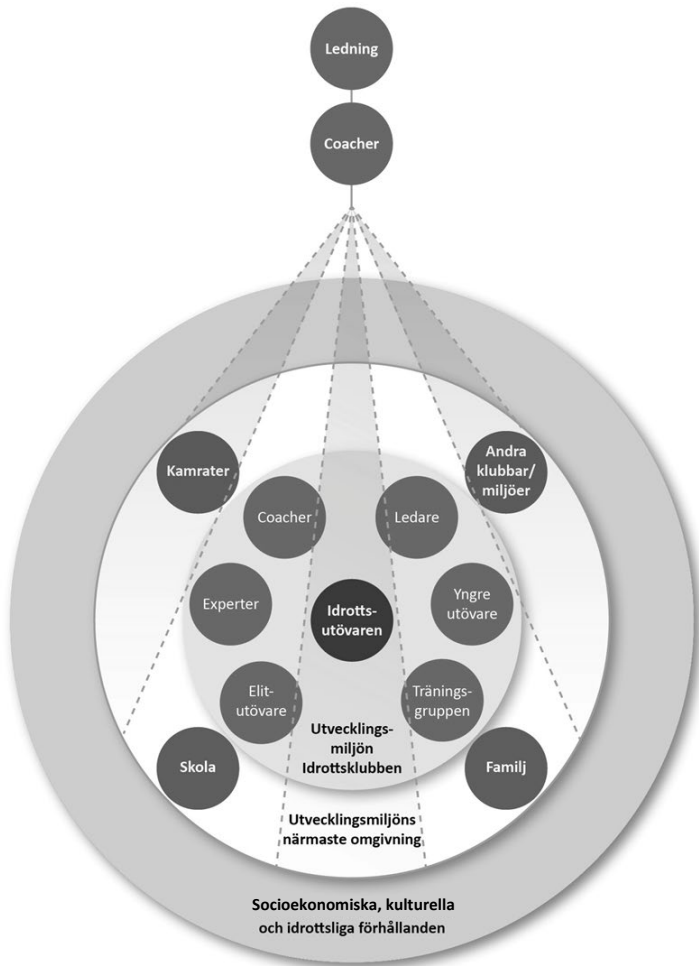
mindre känslig för förändringar. Då krävs dock även ett bra samarbete i gruppen, präglad av öppenhet och prestigelöshet. Coachens kunskaper och kvalificerade handlande har visat sig vara särskilt betydelsefullt. Därför ges här en mer utförlig beskrivning av detta.

Coachens betydelse för idrottsmiljön

Föga överraskande har coacher på olika nivåer en avgörande betydelse för att bidra till en god idrottslig utvecklings- och prestationsmiljö. I våra studier utkristalliserades två olika roller: *pedagogisk coach-/ledarroll* och *pedagogisk ansvarsroll*, vilka båda är väsentliga sett till den idrottsliga kompetensen.

Den förstnämnda handlar om att ha goda kunskaper kring exempelvis fysisk träning och utveckling; teknik och utövande; taktik och idrottspsykologi. Rollen inrymmer såväl skicklighet i att organisera träningstillfällen som att medverka till de aktivas lärande, samt en förmåga att anpassa målen efter deras nivå. Också förmågan att åstadkomma en god social miljö är betydelsefull, samt fallenheten för att skapa en miljö där de aktiva kan känna tilltro till att kunna lyckas och utvecklas. Därutöver är det av värde att coacherna har ett reflekterande förhållningssätt, där de systematiskt följer upp och omprövar sin verksamhet.

Den pedagogiska ansvarsrollen är en synnerligen betydelsefull funktion i den goda idrottsliga utvecklingsmiljön. Ofta är det en mindre grupp kulturbärare som innehar rollen – en samordnande och särskilt ansvarstagande roll, vilken kräver en god överblick över den samlade idrottsmiljön. Det är därför relevant att vidareutveckla Figur 6, för att synliggöra den pedagogiska ansvarsrollens centrala funktion (se Figur 7).

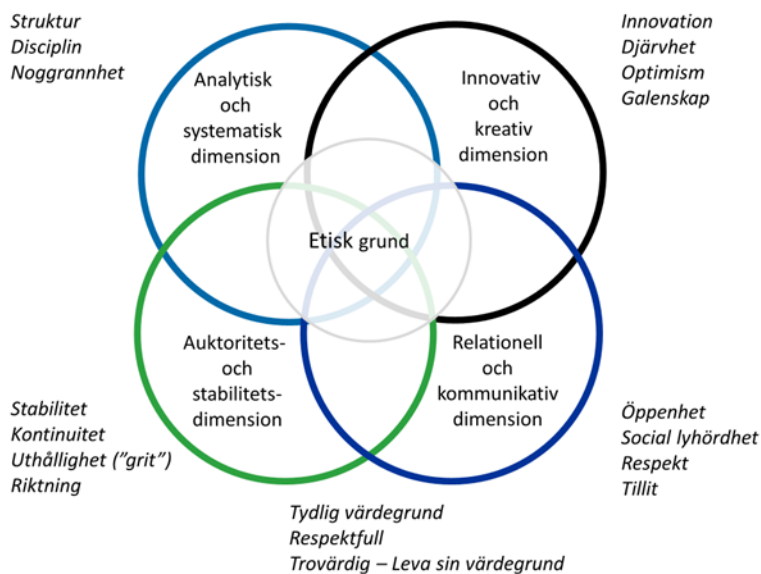

Figur 7. Den goda idrottsliga utvecklingsmiljön med den pedagogiska ansvarsrollen högst upp

I en särskild studie har vi fördjupat oss i vad som utmärker framgångsrika coaches kunskande och praktik.³⁰ Utgångspunkten för studien är Côté och Gilberts kategorisering av kunskapsområden i professionella, interpersonella och intrapersonella kunskaper.³¹

³⁰ Hageskog, C.-A. m.fl. (2019). *När allt står på spel: Erfarenheter från framgångsrik mästerskapscoaching*.

³¹ Côté, J. m.fl. (2009). "An integrative definition of coaching effectiveness and expertise". I *International Journal of Sports Science & Coaching*, vol. 4, nr. 3, s. 307–323.

Figur 8. Kunskapsdimensioner inom mästerlig coaching.

Vi har identifierat fyra kunskapsdimensioner (se Figur 8). Tillsammans med en etisk grund utgör de länken mellan Côté och Gilberts kategorisering av coachers kunskapsbas och hur denna kunskap omsätts i praktiken. Den första dimensionen rör analytisk och systematisk förmåga. Struktur, disciplin och noggrannhet är där viktiga beståndsdelar. Det innefattar att vara kritisk och arbeta systematiskt mot uppsatta mål. Den andra dimensionen handlar om auktoritet och stabilitet, det vill säga att ha genuin kunskap om den aktuella idrotten, kontinuitet och stabilitet i sitt arbete, och även envishet och uthållighet (idrottslig "grit"). Den tredje är relationell och kommunikativ. Här handlar det om coachens sociala lyhörddhet och förmåga att bidra till utvecklingen av en god prestationskultur, baserad på tillit. Den fjärde inrymmer en förmåga att vara innovativ och kreativ, vilket innebär en ständig strävan efter förbättring och utveckling, där nyfikenhet och en vilja att utmana gränser är viktiga egenskaper. Till denna dimension hör också en professionell lyhörddhet och intuitiv skicklighet; en förmåga att se det unika i varje enskild situation.

Slutligen menar vi att det mest utmärkande för framgångsrik coaching är dess förankring i en etisk grund och ett moraliskt handlande. Vägledande egenskaper är där integritet, respekt, pålitlighet, hänsyn och tillit. Dessa kvaliteter kommer till uttryck såväl i den framgångsrika coachens agerande, som i de utvecklings- och prestationsmiljöer där elitidrott bedrivs.

Framgångsrik coachning innebär att utifrån den etiska grunden kunna balansera de olika kunskapsdimensionerna på ett sådant sätt att ingen dimension tillåts dominera på bekostnad av de övriga – i linje med Hemmestads koncept ”act of balance”.³² Dessutom visar vår forskning att upplevelsen av att känna sig omhändertagen av sin tränare har varit avgörande för utövarnas idrottsliga utveckling, särskilt under övergången från junior- till seniornivå.³³

Reflektioner och utvecklingsområden

Vi avslutar med några reflektioner grundade i vår genomgång, samt ger ett antal råd i syfte att stärka vägarna till, och villkoren för, en framgångsrik svensk elitidrott.

Utmaningar kring den svenska idrottsmodellen

De två modellerna för hur idrottslig utveckling kan gå till kan sägas vara olika sätt att beskriva den svenska idrottsmodellen. Pyramidmodellen, med en bred bas av många utövare som under lång tid konkurrerar och stimulerar varandra, ger en bild av en samlad bred idrottsrörelse som visserligen är väldigt tillgänglig, men också gör det möjligt för den som vill, och kan, att utvecklas till absolut elitnivå. Den reviderade DMSP:n, som beskriver flera olika utvecklingsvägar, är en annan illustration av den svenska modellen, som avser att möjliggöra olika karriärvägar till den yttersta elitnivån.

Den svenska idrottsmodellen har varit framgångsrik, men utmanas på olika sätt. Det har blivit dyrare att utöva idrott, vilket påverkar möjligheten till sampling, det vill säga att pröva på olika idrotter. Dessutom är barn- och ungdomsidrotten beroende av att föräldrar engagerar sig som ledare och funktionärer, i arbetsgrupper etcetera. Föreningslivet, den svenska idrottens kärna, har på så sätt begränsningar och krav inbyggda som kanske inte passar alla, och kan vara svåra att förstå för personer som inte vuxit upp med vår förgivettagna idrottsmodell.

I allt fler idrotter erbjuds barn allt fler träningspass per vecka i allt yngre åldrar. På så vis kan man säga att föreningarnas anspråk på barnens fritid ökar redan från unga år, vilket gör det svårt för dem att utöva flera idrotter. Vidare bedrivs verksamheten för barn och ungdomar i allt större utsträckning året runt; fotbollscuper spelas på vintern och hockeyturneringar läggs mitt i sommaren. Samtidigt har

³² Se även Hemmestad, L. (2013). *Balansekunst: Ledelse, läring og makt i håndballandslaget kvinner senior*. Doktorsavhandling.

³³ Kjær, J. m.fl. (2023).

antalet idrottshallar, eluppvärmda träningsytor och dylikt blivit fler, vilket medfört få begränsningar för året runt-idrottande.

Till detta kommer den ökade förekomsten av privata aktörer som erbjuder konkurrerande eller kompletterande träningar, matcher och tävlingar på tider då föreningarna planerat in uppehåll, till exempel på helger eller skollov. Man kan tala om en professionalisering och marknadisering av barn- och ungdomsidrott.

Föräldrar med god ekonomi har möjlighet att driva på den idrottsliga utvecklingen för sina barn, vilket ger en konkurrensfördel vid olika uttagningsprocesser och selektioner. Detta återknyter till pyramidens glastak och midja. Föräldrarna kan även bli intressenter, som vill påverka föreningarna i den riktning de tror är bäst för just de egna barnen. Många föräldrar tycks tro att de är experter och mera kunniga än tränarna enbart för att deras barn är duktiga. En ökad specialiserad träningsmängd leder, på kort sikt, till förbättrade prestationer och resultat, men ökar också risken för överbelastningsskador, uttröttnings- och avbrott. Det tidiga valet av en specifik idrott gör också att många andra idrotter tidigare tappar utövare, vilket i sin tur minskar dessa idrotters möjlighet att utveckla framtida elitidrottare (jämför med den smalare och spetsigare pyramiden).

I framför allt lagbollssporter sker allt fler föreningsbyten redan i ung ålder. Det handlar om en önskan att komma till "rätt" tränare i "rätt" förening så tidigt som möjligt, för att få bra träning och förbättra chanserna att komma in på "rätt" idrotts-gymnasium. Föreningar beskriver hur föräldrar tar kontakt för att undersöka möjligheten för deras barn att få byta till en mer attraktiv klubb. Men det finns också otaliga exempel på hur föreningar själva kontaktar familjer med barn i 10–12 års ålder, för att rekrytera dem till sin verksamhet. Detta har en negativ inverkan på utvecklingsmiljön, både i den förening som förlorar utövare och den där nya kommer in och andra därmed inte längre får plats.

Reflektioner gällande föräldrarnas roll

I ett samhälle där allt fler barn och ungdomar växer upp i andra familjekonstruktioner än den traditionella kärnfamiljen, kan de mönster vi ser i dag behöva utmanas. Förhållandet att socioekonomisk bakgrund och problem med de selektionsprocesser som förekommer tycks vara avgörande för, att det finns anledning att ifrågasätta en del grundantaganden som den svenska modellen vilar på. Detta väcker en rad frågor, liksom behov av utveckling och förändring.

Frågan uppstår om det över huvud taget är möjligt att nå absolut elitnivå utan en familj som förmår stödja en elitsatsning med tid och resurser. Av detta följer att

idrotten behöver kunna stödja ungdomar som saknar idrottsintresserade, insatta och/eller resursstarka föräldrar.

Ansvariga på olika nivåer behöver mer systematiskt följa upp elevers utveckling under och efter utbildningen på våra RIG. Även de ungdomar som gallras bort eller inte antas bör följas upp. En sådan uppföljning bör inkludera ett socioekonomiskt perspektiv.

I våra studier finns också andra faktorer kopplade till föräldrar, vilka har betydelse för en elitidrottarens karriär. Det handlar exempelvis om sådant som rör den mellanmänskliga och relationella nivån, och som visar sig i form av stöttning utifrån den aktivas behov och önskemål: att en förälder finns där oavsett vad resultaten blir. I dag finns föräldrautbildningar/föräldrasamlingar för de med barn i idrottsrörelsens yngsta åldersgrupper. Sådan utbildning kan behövas även för föräldrar med barn inom RIG- och NIU-verksamheten, jämte i idrottsprofilerade grundskolor.

Alla ungdomar växer som vi vet inte upp i familjer där det finns kontinuerlig stöttning. Oavsett föräldrarnas roll, blir det viktigt att de utvecklingsmiljöer där de elitaktiva befinner sig för träning och tävling kan erbjuda trygga förhållanden med engagemang och gott stöd. Miljöer där vuxna ledare/tränare tar ansvar och skapar en trygg, säker och hållbar miljö runt idrottaren. Detta har redan uppmärksammats i relation till frågor om idrottens riskzoner inom barn- och ungdomsidrotten.³⁴ Det kan inte nog påtalas i relation till frågor som berör elitidrott.

Reflektioner ur ett utbildningsperspektiv

Vi har konstaterat att den så kallade svenska idrottsmodellen erbjuder ungdomar goda möjligheter att kombinera en satsning på elitidrott med studier som leder till grundskole- och gymnasiekompetens. Systemet med RIG med nationell antagning och NIU med lokal antagning tillgodoser i stort behoven utifrån ett dubbla karriärer-perspektiv. Eftersom antagningen till idrottsutbildningarna på gymnasienivå utgör ett kritiskt inslag rekommenderar vi dock att den procedur som tillämpas ses över, tydliggörs och formaliseras.

För att kunna ge ungdomar likvärdiga möjligheter att bli antagna, och ansvariga ett kvalificerat underlag för att göra urvalet, förespråkar vi en tydlig och öppen ansöknings- och urvalsprocess. Alla intresserade bör i god tid kunna ta del av in-

³⁴ Centrum för idrottsforskning (2020). *Idrottens riskzoner: Om vägar till trygg och trovärdig idrott*. Rapport 2021:2.

formation om de villkor som gäller för att bli antagen till en idrottsutbildning på gymnasienivå. Den procedur som innebär att ansvariga under en tid före själva antagningsprocessen inhämtar information om tänkbara sökande bör formaliseras och systematiseras. Genom en förlängd och tydlig antagningsprocess hade alla ungdomar givits likartade möjligheter att generera det underlag som krävs vid urvalet. De skulle exempelvis kunna få dokumentera sina tränings- och tävlingserfarenheter, för senare användning av detta i ansökan som visar att man har förutsättningar för att utvecklas till elitnivå. Lärare skulle också, om de hade möjlighet, under denna tid kunna observera potentiella sökande under tränings- och tävlingsverksamhet, för att få ett allsidigt underlag som grund för antagningsbeslut. Inför urvalet genomförs i allmänhet både olika tester och intervjuer med de sökande. Kvaliteten i denna prövning behöver säkerställas ur ett likvärdighets- och mätsäkerhetsperspektiv.

Alla ungdomar som tas ut vid specialidrottsförbundens uttagningar blir inte antagna till gymnasiet, om deras betyg är för låga. Även om många av dem hittar andra vägar för att utvecklas till elitnivå,³⁵ bör det åligga respektive specialidrottsförbund att säkerställa att ungdomar som inte antas i stället kan ges en god utvecklingsmiljö genom idrottsföreningarnas försorg.

Vi föreslår även en fördjupad analys av förutsättningarna för att kombinera idrott och studier, som även beaktar gymnasieprogrammets övriga innehåll. En sådan analys skulle kunna utgå från frågor såsom: Vilka problem uppträder när ungdomar ska kombinera idrott och studier? Skiljer de sig åt mellan olika program och ämnen? Finns det skillnader i olika idrotters perspektiv? Vilka organisatoriska lösningar existerar för att skapa flexibilitet i förutsättningarna för att kombinera idrott och studier? Hur har utbildning och studier organiserats för de ungdomar som framgångsrikt lyckats kombinera idrott och studier? Vilka stödfunktioner har varit betydelsefulla för dessa ungdomar? Kan gymnasieprogrammen i högre grad ges en idrottsinriktning, och hur kan andra ämnen inom programmen ges ett idrottsrelevant innehåll? En fördjupad analys som ger svar på dessa frågor hade kunnat vara oerhört betydelsefull för ansvariga inom såväl skolans som idrottens organisationer.

För att vara behörig att undervisa i ämnet specialidrott krävs en lärarlegitimation, vilket vi menar är betydelsefullt för kvaliteten i verksamheten. Läraren behöver vara både kunnig i sin idrott och en kompetent pedagog. Specialidrottslärare har samma

³⁵ Pihlblad, J. (2022). "Majoriteten av idrottseliten gick inte idrottsgymnasium". Webbartikel. *idrottsforskning.se*, 19 september 2022.

behov av kompetensutveckling som övriga lärare. Det vore därför värdefullt med en fördjupad studie även av lärarnas villkor, och av vad som utmärker en undervisning av hög kvalitet. Denna studie behöver ta hänsyn till olika idrotters villkor, men även behandla frågor som rör samspelet med andra ämnen inom utbildningen.

Reflektioner gällande idrottsliga utvecklingsmiljöer

I ambitionen att tillhandahålla en konkurrenskraftig och hållbar elitidrottsverksamhet är det av vikt att stödja goda idrottsliga utvecklingsmiljöer, i stället för att fokusera på individuell talangutveckling. Enligt vårt förmenande finns det ofta en övertro på att tidigt finna talanger och satsa på dem. Det finns olika problem kring detta förfarande. Dels bidrar handlingssättet till en alltför tidig selektion som grundas mer på annat än talang, till exempel tidig fysisk utveckling (RAE-effekt) och föräldrars engagemang. Vidare är det en grogrund för de risker som ”den avsmalnande pyramiden” för med sig, då färre och färre aktiva fortsätter upp i åldrarna. Också synsättet att idrottande upp i ungdomsåren förutsätter en vilja att satsa på sin idrott, och träna och tävla allt mer, förstärks. Denna praxis rimmar även illa med idrottsrörelsens vision om att ”triangeln ska bli en rektangel”, det vill säga att så många som möjligt ska kunna föreningsidrotta så länge som möjligt. Det är därför angeläget att erbjuda många goda idrottsmiljöer – såväl de som är där av mer sociala och hälsoinriktade skäl, som de som vill utveckla sin förmåga och göra en elitidrottsresa. Inget motsatsförhållande behöver ligga i detta.

För att främja en utveckling av goda idrottsliga utvecklingsmiljöer behövs ett arbete på olika systemnivåer. Insikten och förmågan att agera samt stödja är angelägen i nationella organisationer som Riksidrottsförbundet, SISU Idrottsutbildarna, SOK och specialidrottsförbunden, på regional nivå i specialidrottsdistriktsförbund liksom lokalt i föreningar och idrottsprofilerade skolor som RIG och NIU. Det handlar om att sprida kunskap om vikten av goda utvecklingsmiljöer och vilka deras kännetecken och framgångsfaktorer är.

I sammanhanget blir den pedagogiska ansvarsrollen essentiell. Elitverksamheten professionaliseras alltmer och det ställs allt högre krav. Motsvarande förhållande och krav gäller för den övergripande och samordnande ansvarsrollen. Det medför att rollen bör uppmärksammas och stärkas, förslagsvis genom ändamålsenliga utbildningsinsatser och strukturerade erfarenhetsutbyten. Om vi jämför med skolans värld finns det numera särskilda utbildningsinsatser och krav för rektorsrollen. Något liknande, om än i mindre skala, vore med all säkerhet relevant för den samordnande ansvarsrollen i idrottsliga utvecklingsmiljöer.

På den lokala nivån är det ur ett föreningsperspektiv angeläget att både identifiera (eller inrätta) denna mer allomfattande och samordnande ansvarsroll, och att skapa långsiktighet i funktionen. Ansvar för att rollen bemannas och stöds i föreningen åvilar i första hand styrelsen, men kan även vara en uppgift för exempelvis en klubb- eller sportchef.

Reflektioner gällande idrottspolitisk styrning

Den utveckling som beskrivits ovan har ofta som syfte att uppnå framgångar för den enskilda föreningen eller för de enskilda utövarna. Men den riskerar att påverka den svenska elitidrottens samlade utveckling negativt. Detta väcker en rad frågor och behov av utveckling och ställningstaganden.

Riksidrottsförbundet och specialidrottsförbunden bör utveckla och tydliggöra möjliga vägar till elitnivå utanför idrottsgymnasiesystemet. Program för dubbla karriärer har hittills fokuserat på en kombination av idrott och studier, ofta på studieförberedande gymnasieprogram och därefter på universitet. Detta riskerar att utesluta ungdomar som inte vill gå den vägen, eller inte kommer in på grund av svaga betyg – till exempel de som i stället vill gå på praktiska gymnasieprogram som bygg, restaurang eller fordon, eller gå ut i arbetslivet direkt efter grundskolan. Dessutom visar forskning och erfarenhet på en ökad socioekonomisk snedrekrytering till idrottsgymnasierna. Bland de ungdomar som exkluderas av det rådande systemet finns naturligtvis många potentiella elitidrottare.

Vi vill också påpeka riskerna med en eventuell neddimensionering av systemet för dubbla karriärer, till exempel genom minskade antal idrottsgymnasieplatser. Ytterligare en risk är att det uppstår tydliga kvalitetsskillnader mellan olika alternativ. En ”smalare midja” på pyramidmodellen hade medfört en hårdare konkurrens om de disponibla platserna, vilket med all säkerhet hade lett till en ännu tidigare specialisering och elitsatsning, ännu tydligare relativ ålderseffekt vid antagningarna och en tydligare socioekonomisk snedrekrytering. I sammanhanget kan det även vara relevant för Riksidrottsförbundet och specialidrottsförbunden att utreda möjligheter att genom regelverk motverka tidiga föreningsövergångar. Det är inte ovanligt att lagidrottare byter förening vid 13–15 års ålder. Bytet sker antingen på grund av rekrytering, eller att idrottarna med föräldrarnas stöd själva söker sig till en elitförening, i hopp om att öka sina chanser att bli antagna till idrottsgymnasiet.³⁶ Detta medför som tidigare nämnt en tidigare specialisering och elit-

³⁶ Se t.ex. Fahlström, P. G. (2022). *Projekt Ishockey U16 Region Syd*. Forsknings- och utvecklingsprojekt i samarbete med Svenska Ishockeyförbundet Region Syd, RF-SISU Småland och Linnéuniversitetet.

satsning, likaså risk att de föreningar som förlorar sina utövare utarmas. Här kan krävas beslut och regelverk, då forskning och erfarenhet har visat att välmenande, skriftliga överenskommelser inte har fått avsedd effekt.

Råd till ansvariga inom svensk idrott

Avslutningsvis vill vi ge några råd till ansvariga på olika nivåer inom idrottsrörelsen, i syfte att stärka svensk elitidrott. Dessa råd är grundade i den forskning som vi och andra bedrivit, samt i de erfarenheter vi gjort genom alla de möten vi haft med representanter för idrottsrörelsen.

- Involvering i flera idrotter längre upp i åldrarna bör uppmuntras och möjliggöras. För att understödja detta kan det vara lämpligt att Riksidrottsförbundet och specialidrottsförbunden undersöker om och hur antalet tävlingar/matcher i särskilt tävlingsfrekventa idrotter kan begränsas i yngre åldrar. Detta för att skapa rimliga villkor att utöva flera idrotter under samma del av säsongen, men även lämna utrymme för återhämtning genom tävlingsfria helger. Parallell involvering i flera idrotter bygger på att föreningar och tränare accepterar och möjliggör för utövarna att avstå vissa träningar och tävlingar/matcher, men ändå tillåtas vara en fullgod medlem av gruppen.
- Idrottsträning i barn- och ungdomsåren bör rent generellt präglas av stor flexibilitet. Det kan innebära en möjlighet för utövaren att välja hur många av träningstillfällena den vill delta i per vecka, men i största möjliga utsträckning ändå få ingå i samma träningsgrupp. Man ska också kunna börja med en idrott senare än i tidig barnålder – en utmaning för många idrotter i dag. Den konkreta tränings- och tävlingsverksamheten kan i många fall i högre grad anpassas efter de aktiva.³⁷ Utformningen av träningar och tävlingar ska utgå från barnen och ungdomarnas perspektiv. Därför bör tränarutbildningar innehålla fler pedagogiska inslag, såsom exempelvis metodik för individanpassning i heterogena grupper.
- Selektioner och toppningar bör inte förekomma innan unga nått långt i sin utveckling.³⁸ Forskning och erfarenhet visar att ju tidigare man selekterar,

³⁷ *Individanpassning* innebär en utifrån färdighets-, kunskaps- och mognadsnivå personligt anpassad träning, till skillnad från *nivågruppering* då lag eller träningsgrupper delas upp utifrån färdighets- och kunskapsnivå.

³⁸ Med *selektering* menas att välja ut de för tillfället bästa – eller de som i framtiden bedöms bli de bästa – till matcher, läger, lag eller träningsgrupper. *Toppning* är en form av selektering som innebär att de bästa vid ett givet tillfälle får en eller flera av följande fördelar i tävlingsssammanhang: en given plats i laget, mer speltid eller av de aktiva betraktat en attraktivare position i laget/gruppen.

desto större är risken att man kommer prioritera de tidigt utvecklade aktiva.³⁹ En tidig selektion är därför inte en framgångsfaktor, snarare tvärtom. Om fler ungdomar fortsätter att idrotta längre ökar möjligheten att göra ett bättre urval, och att fler utövare når elitnivå. Kom ihåg att en viktig gemensam nämnare för alla landslagsidrottare är att de inte slutat – de har fortsatt med sin idrott. Att behålla så många aktiva som möjligt är således inte enbart fördelaktigt ur folkhälsosynpunkt, utan också angeläget ur ett elitutvecklingsperspektiv.

- Stöd goda idrottsliga utvecklingsmiljöer i stället för att fokusera på individuell talangutveckling. Vi menar att det finns en ogrundad föreställning dels om möjligheten att tidigt finna talanger och satsa på dem, dels att tidiga satsningar på dessa individer ska ge elitframgångar i vuxen ålder. Individuella satsningar är dessutom osäkra eftersom avbrott på grund av skada, bristande motivation, uteblivna resultat etcetera gör att satsningen riskerar gå förlorad.
- Vi förordar slutligen att ekonomiska stöd till elitidrotten ska premiera goda utvecklingsmiljöer; miljöer som över tid visat sig framgångsrika i att återkommande utveckla elitidrottare på seniornivå. Satsningar på goda utvecklingsmiljöer ger en spridningseffekt som gynnar sparring och progression bland fler utövare i miljön. Därutöver bidrar stöd till goda utvecklingsmiljöer till utveckling av tränare och ledare i desamma.

³⁹ Jakobsson, J. m.fl. (2021). "Darwinian selection discriminates young athletes: The relative age effect in relation to sporting performance". I *Sports Medicine – Open*, mars 2021, nr. 7, art. 16.

Referenser

Centrum för idrottsforskning (2020). *Idrottens riskzoner: Om vägar till trygg och trovärdig idrott*. Rapport 2021:2.

Côté, J. (1999). "The influence of the family in the development of talent in sport". I *The Sport Psychologist*, vol. 13, nr. 4., s. 395–417.

Côté, J. & Fraser-Thomas, J. (2007). "Youth involvement in sport". I P. Crocker (Red.), *Introduction to sport psychology: A Canadian perspective*, s. 266–294. Toronto, ON: Pearson Prentice Hall.

Côté, J. & Gilbert, W. (2009). "An integrative definition of coaching effectiveness and expertise". I *International Journal of Sports Science & Coaching*, vol. 4, nr. 3, s. 307–323.

Fahlström, P. G. (2011). *Att finna och att utveckla talang: En studie om specialidrottsförbundens talangverksamhet*. FoU-rapport 2011:2. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Fahlström, P. G. (2022) *Projekt Ishockey U16 Region Syd*. Forsknings- och utvecklingsprojekt i samarbete med Svenska Ishockeyförbundet Region Syd, RF-SISU Småland och Linnéuniversitetet. Växjö: Linnéuniversitetet.

Fahlström, P. G., Gerrevall, P., Glemne, M. & Linnér, S. (2015). *Vägarna till landslaget: Om svenska elitidrottarens idrottsval och specialisering*. FoU-rapport 2015:1. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Fahlström, P. G., Glemne, M. & Linnér, S. (2016). *Goda idrottsliga utvecklingsmiljöer: En studie av miljöer som är framgångsrika i att utveckla elitidrottare*. FoU-rapport 2016:6. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Fahlström, P. G., Andersson, F., Gerrevall, P. & Hedberg, M. (2023). *Våra framtida stjärnor: Om urval och antagning till idrottsgymnasier*. FoU-rapport 2023:1. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Ferry, M. (2014). *Idrottsprofilerad utbildning: I spåren av en avreglerad skola*. Doktorsavhandling. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Ferry, M. & Andersson, M. (2021). *En fördjupningsstudie av elevenkäten Specialidrott*. FoU-rapport 2021:2. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Hageskog, C.-A. & Gerrevall, P. (2019). *När allt står på spel: Erfarenheter från framgångsrik mästerskapscoaching*. Lund: Studentlitteratur.

Hallmann K., Breuer, C. & Mohr, J. (2023). "Elite athletes' perceived dual career competencies and their effectiveness". I *European Sport Management Quarterly*, s. 1–21.

DOI: 10.1080/16184742.2023.2263859.

Hedberg, M. (2014). *Idrotten sätter agendan: En studie av Riksidrottsgymnasietränares handlande utifrån sitt dubbla uppdrag*. Doktorsavhandling. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Hemestad, L. (2013). *Balanskonst: Ledelse, läring og makt i håndballandslaget kvinner senior*. Doktorsavhandling. Oslo: Norges idrettshøgskole.

Henriksen, K. (2010). *The ecology of talent development in sport: A multiple study of successful athletic talent development environments in Scandinavia*.

Doktorsavhandling. Köpenhamn: Syddansk Universitet.

Jakobsson, J., Julin, A. L., Persson, G. & Malm C. (2021). "Darwinian selection discriminates young athletes: The relative age effect in relation to sporting performance". I *Sports Medicine – Open*, mars 2021, nr. 7, art. 16.

DOI: 10.1186/s40798-021-00300-2.

Kay, T. (2000). "Sporting excellence: A family affair?" I *European Physical Education Review*, vol. 6, nr. 2, s. 151–169.

Kjær, J., Bjärsholm, D., Fahlström, P. G. & Linnér, S. (2023). "Breaking through? Exploring care in the early life of elite Swedish athletes". I *Sports Coaching Review*, vol. 12, nr. 1, s. 68–86.

DOI: 10.1080/21640629.2022.2057695.

Larsson, B. (2008). *Ungdomarna och idrotten: Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Latorre-Román, P., Pinillos, F. G. & Robles, J. L. (2018). "Early sport dropout: High performance in early years in young athletes is not related with later success". I *Retos*, vol. 33, s. 210–212.

Lindström, S. (2023). "Signerat Sanny: Det här är kryphålet som ingen i svensk hockey talar om". Webbartikel. *expressen.se*, 11 november 2023.

Lund, S. & Olofsson, E. (2009). *Vem är idrottsevenen? Idrottsprofilerad gymnasieutbildning och selektion*. SVEBI årsbok 2009, 125–150.

Martindale, R. J. J., Collins, D. & Daubney, J. (2005). "Talent development: A guide for practice and research within sport". I *Quest*, vol. 57, nr. 4, s. 353–375.

Myer, G. D., Jayanthi, N., Difiori, J. P., Faigenbaum, A. D., Kiefer, A. W., Logerstedt, D. & Micheli, L. J. (2015). "Sport specialization, part I: Does early sports specialization increase negative outcomes and reduce the opportunity for success in young athletes?" *I Sports Health*, vol. 7, nr. 5, s. 437–442.

Peterson, T. (2011). *Talangutveckling eller talangavveckling?* Stockholm: SISU idrottsböcker.

Peterson, T. & Wollmer, P. (2019). *Vilka elever antas till en idrottskola?* Webbartikel. *idrottsforum.org*, 10 september 2019.

Pihlblad, J. (2022). "Majoriteten av idrottseliten gick inte idrottsgymnasium". Webbartikel. *idrottsforskning.se*, 19 september 2022.
<https://www.idrottsforskning.se/majoriteten-av-idrottseliten-gick-inte-idrottsgymnasium>. (Hämtad 21 mars 2024.)

Regeringskansliet (2020). *Idrottsutbildningar i gymnasie- och gymnasiesärskolan*. Promemoria U2020/04134/GV.

Riksidrottsförbundet (2012). *Riksidrottsförbundets riktlinjer för urval till riksidrottsgymnasier och nationellt godkända idrottsutbildningar*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Riksidrottsförbundet (2020). Arbetsunderlag Strategisk plan 2022–2025.
<https://www.rf.se/download/18.4b47d66118498cdd98b3aa/1669021250302/5.%20Strategisk%20plan%202022-2025.pdf> (Hämtad 21 mars 2024.)

Storm, L. K. (2015). "*Coloured by culture*": *Talent development in Scandinavian elite sport as seen from a cultural perspective*. Doktorsavhandling. Odense: University of Southern Denmark.
DOI: 10.13140/RG.2.1.2465.4240.

Storm, L. K., Henriksen, K., Stambulova, N., Cartigny, E., Ryba, T. V. De Brandt, K., Ramis, Y. & Erpič, S. C. (2021). "Ten essential features of European dual career development environments: A multiple case study". I *Psychology of Sport And Exercise*, vol. 54, art. 101918.
DOI: 10.1016/j.psychsport.2021.101918.

Wagnsson, S. (2009). *Föreningsidrotten som socialisationsmiljö: En studie av idrottens betydelse för barns och ungdomars psykosociala utveckling*. Doktorsavhandling. Karlstad: Karlstad universitet.

Världsklassidrottarens syn på det svenska elitidrottssystemet

Astrid Schubring, Göteborgs universitet och Tyska idrottshögskolan Köln

Suzanne Lundvall & Karin Grahn, Göteborgs universitet

Inledning

”I Sverige så är det verkligen ... [idrott] mer som en typ hobby. Man kan inte riktigt tjäna pengar på det, så ... folk har det vid sidan av. Det blir inte lika seriöst, mentaliteten är lite mindre hård. ... Så att Sverige var väl väldigt bra i början på det sättet också, mentalt.” (Svensk lagidrottare på världsklassnivå)¹

”Så det gick ganska snabbt från att jag flyttade [till klubb inom Sverige] till att jag fick börja träna med A-laget och sen fick jag väl kontrakt ganska direkt därefter, efter ett år ungefär. Och då är man ju anställd, då är man ju proffs, så då hoppade jag av gymnasiet. Sen var det bara [idrotten] liksom.” (Svensk individuell idrottare på världsklassnivå)²

I det här kapitlet ger vi ett inifrånperspektiv på det svenska elitidrottssystemet, där idrottare i världsklass delger sina erfarenheter. För forskningsstudien *Vägar till världstoppen* har vi djupintervjuat 18 idrottare (nio kvinnor och nio män).³ Samtliga är, eller har varit, med i svenska landslag. De representerar både lag- och individuella idrotter, samt sommar- och vinteridrotter. Studien inkluderar även en mindre grupp paralympiska idrottare. Vid tidpunkten för studien var alla idrottarna över 20 år (medelålder 32 år) och åtta av dem var föräldrar. Alla deltagare har svenska som sitt modersmål. Fem av idrottarna är flerfaldiga olympiska eller paralympiska mästare. Tillsammans har dessa elitidrottare vunnit över 70 VM-medaljer, flera Champions League- eller världscuptitlar, och över 30 OS/paralympiska medaljer.

Några av dessa 18 idrottare reste utomlands för att utveckla sin karriär, andra stannade i Sverige i olika slags lokala elitidrottsmiljöer. Sammanlagt har de ägnat tusentals timmar åt att träna, tävla och verka i ett svenskt elitidrottssammanhang. De har därför ett erfarenhetsbaserat perspektiv på svensk elitidrott. Att lyssna på

¹ Schubring, A. m.fl. (2022). *Vägar till världstoppen: En studie av svenska toppidrottarens karriärerfarenheter*.

² Ibid.

³ Forskningsstudien genomfördes under 2021 och 2022 av A. Schubring (PI), K. Grahn, P. Rylander, S. Lundvall och E. Bergström på uppdrag av Riksidrottsförbundet tillsammans med SPK och SOK. Studien har etikprövats.

deras röster är viktigt. För det första för att de är den svenska elitidrottens ”rygg-rad”. För det andra kräver en hållbar utveckling av elitidrotten ett demokratiskt förhållningssätt, som involverar perspektivet från dem som berörs av denna transformeringsprocess.⁴

I kapitlet vill vi besvara tre frågor:

1. Vad kännetecknar enligt tidigare forskning en konkurrenskraftig och hållbar elitidrottsverksamhet, och i vilken utsträckning uppnår det svenska elitidrotts-systemet dessa villkor?
2. Vad kännetecknar olika världsklassidrottarens karriärvägar till den yttersta internationella elitnivån?
3. Vilka är det svenska elitidrottssystemets styrkor och svagheter avseende att stödja elitaktivas möjligheter att nå den yttersta internationella elitnivån?

Innan vi besvarar dessa frågor är det nödvändigt att föra en bredare diskussion om elitidrottssystem, deras konkurrenskraftighet och hållbarhet.

Forskning om konkurrenskraftiga och hållbara elitidrottssystem

I strävan efter medaljer och internationell prestige ser många länder över och optimerar sina elitidrottssystem. Denna trend har även nått de nordiska länderna. Det finska Undervisnings- och kulturministeriet beställde till exempel nyligen en utvärdering av landets elitidrottssystem. Resultatet presenteras i rapporten *Elite Sports in Finland*.⁵ I Sverige har programmet *#elitidrott2030* tagits fram i samverkan mellan svensk idrotts nationellt styrande organ.⁶ Den grundläggande avsikten med dessa initiativ är att genom strategiska satsningar på elitidrotten säkra fler idrottsliga framgångar.

Idrottsforskningen har spelat en roll i denna utveckling, och bidragit med studier för att identifiera egenskaper och förutsättningar för konkurrenskraftiga och hållbara elitidrottssystem. Aspekter som forskningen identifierat som viktiga är till exempel:

- ett systematiskt arbete med talangidentifiering och utveckling av idrottare
- högkvalitativ coaching
- välutvecklade organisationsstrukturer och policyer

⁴ För samma argument se Barker, D. m.fl. (2014). ”High performance sport and sustainability: A contradiction of terms?” I *Reflective Practice*, vol. 15, nr 1, s. 1–11; Wals, A. E. J. & Corcoran, P. B. (2010). *Learning for sustainability in times of accelerating change*.

⁵ Storm, R. & Nielsen, 2022. *Elite sports in Finland: External international evaluation* (2:a utg.).

⁶ Riksidrottsförbundet (2021). *#elitidrott2030: På väg mot ett nytt idrottsövergripande elitidrottsprogram för fler idrottsliga framgångar internationellt*.

- att tillhandahålla kunskap och resurser för idrottare, såsom finansiering, medicinskt stöd, faciliteter och utrustning.⁷

Trots kunskap om vilka ingredienser som behövs har den magiska formeln för att designa konkurrenskraftiga och hållbara elitidrottssystem och -miljöer ännu inte hittats. Anledningen är att varken elitidrottssystem eller idrottare är maskinlika och förutsägbara. Det innebär att det är komplext, om ens möjligt, att förutsäga en idrottares framtida utveckling och resultat. Forskare har vidare påpekat att det finns en risk att optimeringen av elitidrottssystem leder till en global idrottslig kapprustning.⁸

Med avstamp i denna kritiska insikt, är vår utgångspunkt för utvecklingen av ett konkurrenskraftigt och hållbart elitidrottssystem i Sverige att inte försöka importera eller implementera vad andra länder gör. I stället bör vi utforma en organisation och praxis nedifrån och upp. För det första kräver detta att man tar hänsyn till de specifika historiska, kulturella, samhällsliga och politiska sammanhang svensk elitidrott befinner sig i, samt de resurser Sverige har till förfogande för elitidrott. För det andra är kritiska reflektioner och analys av bieffekter viktiga när strategiska beslut fattas om investeringar, samt var och när dessa investeringar görs. För det tredje, om Sverige inte bara vill utveckla ett konkurrenskraftigt utan också hållbart elitidrottssystem, hävdar vi att organisationsstrukturer måste utformas på ett sätt som förhindrar några av de vanligaste och mest väldokumenterade osunda utvecklingar och missuppfattningar som kan uppstå inom elitidrotten. Enligt McAuley och hans forskarkollegor inkluderar dessa:

- för tidig och alltför ensidig specialisering
- vuxencentrerade tillvägagångssätt (träningapedagogik, tävlingsformat med mera) i barn- och ungdomsidrotten
- att inte ta hänsyn till skillnader i barn och ungdomars fysiska mognad, och bara fokusera på ”överlevarna” i systemet
- att förbise vilka kort- och långsiktiga konsekvenser selektering och urval har för idrottares välbefinnande
- att prioritera kortsiktig framgång framför långsiktig utveckling
- könsrelaterade fördomar.⁹

⁷ Se till exempel De Bosscher, V. m.fl. (2008). *The global sporting arms race: An international comparative study on sports policy factors leading to international sporting success*. SPLISS-studie.

⁸ De Bosscher, V. m.fl. (2008); Barker-Ruchti, N. m.fl. (2018). ”Producing success: A critical analysis of athlete development governance in six countries”. I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 10, nr. 2, s. 215–234.

⁹ McAuley, A. B. T., Baker, J. & Kelly, A. L. (2022). ”Defining ’elite’ status in sport: From chaos to clarity”. I *German Journal of Exercise and Sport Research*, vol. 52, s. 193–197.

Utifrån argumenten ovan presenterar vi i det följande forskningsresultat från studien *Vägar till världstoppen*. Vi behandlar där svensk elitidrotts specifika kontext, liksom de möjligheter och hållbarhetsproblem som idrottare kan uppleva när de gör sin karriärresa i och genom detta system.¹⁰ Först kommer vi att ge en inblick i svenska världsklassidrottarens karriärerfarenheter och livssituation, samt deras perspektiv på det svenska elitidrottssystemets roll under olika karriärfaser. Med dessa erfarenheter som grund diskuterar vi därefter styrkor och svagheter i det svenska elitidrottssystemet. Kapitlet avslutas med sju nyckelpunkter att ta hänsyn till vid vidareutveckling och omvandling av det svenska elitidrottssystemet.

Toppidrottarens karriärvägar och livssituation

Resultatet från forskningsstudien *Vägar till världstoppen* visar att processen att nå världstoppen ser mycket olika ut för elitidrottare. Karriärvägar är diversifierade; dels tar det olika lång tid för en elitidrottare att avancera från inträdet i landslaget till världstoppen, dels varierar vilka resurser och stöd som idrottaren erhåller längs vägen. Världstopp för individuella idrottare definieras här som medalj vid ett VM eller OS/Paralympics. Motsvarande för lagidrottare är övergång till en internationell toppklubb. Vägen till världstoppen kantas av både med- och motgångar, och är allt annat än spikrak.

Gemensamt för de toppidrottare som ingick i studien var att de gick igenom olika vändpunkter i karriären, det vill säga förändringsmoment vilka är en del i att forma idrottarens karriärväg. Vändpunkterna såg olika ut för idrottarna och kom i olika ordning, men samtliga hade en inverkan på idrottarnas handlingsmöjligheter under karriärens gång.¹¹

Trots de många skillnaderna i svenska elitidrottarens karriärvägar och livssituationer finns det gemensamma nämnare i deras förutsättningar och erfarenheter. Här presenteras några viktiga vändpunkter i olika faser av karriären mot världstoppen.

Karriärfaser och vändpunkter

Att bli sedd som talangfull av personer i sin omgivning är en viktig vändpunkt i den tidiga karriärfasen. För elitidrottarna i vår studie innebar detta exempelvis att de fick möjlighet att spela en match, delta i en internationell tävling eller tränarens förtroende i en specifik situation. En annan viktig aspekt var resultatmässig framgång, vilket öppnade för nya möjligheter – till exempel att få externt stöd eller en

¹⁰ Schubring, A. m.fl. (2022).

¹¹ Hodkinson, P. & Sparkes, A. C. (1997). "Careership: A sociological theory of career decision making". I *British Journal of Sociology of Education*, vol. 18, nr. 1, s. 29–44.

plats i landslaget. Båda dessa vändpunkter har visat sig medföra tillgång till goda utvecklingsmiljöer på hemmaplan eller utomlands, vilket gett ett viktigt stöd i den fortsatta karriären. Men karriärvägen under den tidiga karriärfasen handlar emellertid inte enbart om att få rätt förutsättningar. Det handlar också om eget lärande, om att vidga sin horisont och se att en internationell idrottskarriär på seniornivå är möjlig, eller att förstå vad som krävs för att ta stegen dit. I detta sammanhang kan en vändpunkt vara att få en aha-upplevelse, visar studien.¹²

Dock var det inte alltid framgång som födde aha-upplevelser. Det kunde tvärtom vara en insikt om hur långt det var kvar till toppen, och vad som faktiskt krävs för att ta sig från en nivå till en annan. Ett exempel på detta illustreras av den individuella idrottaren Peter.¹³ Så här beskriver han hur han upptäckte vad som krävdes av honom själv för att ta nästa steg i karriären, då han fick chansen att tävla internationellt på ett mästerskap:

”Jag tyckte att det var väldigt kul att vara där och få prova, men jag insåg ju ganska snabbt att det är en långt bit kvar även om jag är duktig på hemmaplan.”¹⁴

Sådana insikter kan vara en viktig del i en idrottares lärande. För att kunna etablera sig på den internationella arenan är det av stor betydelse att det ges tillfälle att delta i en världsklassmiljö, enligt de intervjuade idrottarna. Med detta menas att träna och tävla bland andra toppidrottare, men även att få tillgång till professionella tränare och ett resursteam. Många talade om steget in i landslaget som avgörande för den idrottsliga karriären, då det gav tillgång till ett sammanhang de tidigare saknat. Lagidrottaren Jannik berättar om första landslagsuppdraget, som visade sig bli en succé:

”Min attityd var liksom, okej, landslaget. Jag är bara här i en vecka för att se och lära, men helt plötsligt står jag bara där och dom säger ’du ska spela’ och jag typ ’Okej’, och sedan fungerade det bara [...]. Det liksom karaktäriserade hela min landslagskarriär på något sätt, jag var där från dag ett!”¹⁵

Eftersom den största delen av en idrottssatsning görs inom ramen för en förening, är det viktigt att föreningen kan erbjuda en tillräckligt stimulerande och kompetent miljö. För vissa idrottare i studien innebar det att de behövde flytta utomlands för

¹² Schubring, A. m.fl. (2022), s. 35.

¹³ Alla namn är pseudonymer.

¹⁴ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 35.

¹⁵ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 34–35.

att få tillgång till den professionella miljö som krävdes för att utvecklas; för andra var den svenska miljön tillräckligt god för en fortsatt satsning. Denna fas i karriären, som ofta inkluderar steget in i landslaget och en etablering på den internationella arenan, är starkt knuten till resurser av olika slag. För idrottare i resursstarka idrotter innebar det en möjlighet att kunna bli en professionell idrottare redan tidigt i karriären, vilket ofta gick hand i hand med att flytta utomlands. För andra, främst individuella idrottare, möjliggjordes en professionell satsning ofta av prispengar och/eller genom ett antagande till Sveriges Olympiska Kommittés (SOK) topp- och talangprogram. Ytterligare en grupp idrottare, inom framför allt paraidrott och mindre resursstarka idrotter, krävde egna lösningar – såsom deltidsarbete, studier eller ekonomiskt stöd från familjen – för att i bästa fall uppnå en semiprofessionell status.

”Men det var ju mycket mamma och pappa [skratt]. Det är väl de som har varit de största sponsorerna genom karriären, men sen ... det var ju liksom inte ... ja, det var ju knapert ibland.”¹⁶ (Frank, individuell idrottare)

Hela karriären igenom är en viktig aspekt för både framgång och hälsa att, så att säga, ”äga sitt eget idrottande”. De elitidrottare i studien som anammade en sådan hållning kunde själva ta beslut över sin karriär och initiera vändpunkter, till exempel ta en chans när den erbjöds, eller tacka nej till erbjudanden som kom vid fel tidpunkt. Att göra egna val och ha inflytande över insatserna som görs under en karriär var angeläget för elitidrottarna.

Som tidigare nämnts är en elitidrottskarriär en krokig väg. Motgångar kan också vara vändpunkter, till exempel prestationsstagnation, hälsoproblem och annan påverkan som kan stå utanför individens kontroll. Det senare kan vara särskilt utmanande för idrottare som saknar full finansiering, och därför måste bekosta sitt idrottande med hjälp av sponsorer och prispengar. Ett sådant exempel är hur coronapandemin slog mot tävlingsverksamheten, vilket även påverkade finansieringen för många idrottare. Den individuella idrottaren Henric förklarar hur hans ekonomiska trygghet påverkades under pandemin så här:

”Det tuffaste har ju varit 2020 med covid. Det har ju inte gått några tävlingar, man har inte fått in en spänn på företaget i stort sett, så det är det som har varit tuffast.”¹⁷

¹⁶ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 64.

¹⁷ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 46.

Oavsett om motgångar i förlängningen påverkar i positiv eller negativ riktning, har de en inverkan på idrottares identitet, sociala position och välbefinnande. I vissa fall lägger de även grunden för idrottares fortsatta lärande och utveckling.

Toppidrottarens förutsättningar att nå världsklassnivå

Innan vi ger en inblick i toppidrottarnas erfarenheter av det stöd som finns inom svensk elitidrott, ger vi en kort överblick av det svenska elitidrottssystemet. Den svenska elitidrotten är till stor del integrerad i den föreningsbaserade idrottsrörelsen, vars mål är "idrott för alla". Med sina 73 specialidrottsförbund och tillhörande 18 000 föreningar är den organiserade idrotten historiskt sett en frivillig och till viss del semiprofessionell rörelse, som i dag engagerar 3,2 miljoner medlemmar.¹⁸ Idrottsrörelsen är till stor del statligt finansierad. Värderna som inkludering, jämlikhet och barns rättigheter är viktiga inom svensk idrott, så även inom elitidrotten.

Traditionellt sett är idrotten i Sverige diversifierad. Även om vissa idrotter stuckit ut resultatmässigt, till exempel skidåkning, ishockey, ridsport, bordtennis och friidrott, har finansieringen av elitidrotten fortsatt gått till en bredd av idrotter. Samtidigt som Sverige via idrottsgymnasier och riksidrottsuniversitet (RIU) har en välutvecklad modell för att kombinera idrott med studier, finns ett begränsat stöd i övergången till seniornivå. Villkoren för en elitidrottskarriär varierar därför stort för olika idrottare, inte minst med hänsyn till hur kommersialiserad idrotten är.

Professionaliseringens inverkan

En tydlig skillnad i förutsättningar är om idrottaren har möjlighet att bli professionell och tjäna pengar på sitt idrottande. Där spelar kommersialiseringen av idrotten en stor roll. För vissa idrottare är en professionell karriär den självklara och kanske också enda vägen mot världstoppen. I flera av lagidrotterna (och någon enstaka individuell idrott) handlar det främst om att rekryteras till en internationell liga, medan det i vissa individuella idrotter handlar om att tävla på en sådan nivå att karriären till viss eller stor del kan finansieras av prispengar och/eller sponsorer. I detta sammanhang har också SOK:s topp- och talangprogram, respektive Sveriges Paralympiska Kommittés (SPK) stöd inom ramen för den paralympiska utvecklingstrappan, stor betydelse. Det gäller framför allt i mer resurssvaga idrotter.

Professionaliseringen har även en baksida. Idrottaren förlorar en del av ägandet av den egna idrottskarriären, eftersom rekryteringen ofta sker i dialog mellan klubben

¹⁸ Schubring, A. m.fl. (2022).

och agenten. I vissa fall har idrottaren inget medbestämmande i vilken klubb hen ska rekryteras till (om idrottaren vill ta sig vidare till en internationell liga). Professionaliseringen kan också leda till att ungdomar får en ingång i senioridrotten redan i tidig ålder, vilket kan innebära att de hoppar av skolan och kliver rakt in på elitnivå, utan några direkta förberedelser inför detta steg. En av deltagarna i *Vägar mot världstoppen* var Carl. Han rekryterades till en internationell klubb som ung idrottare och beskriver detta karriärsteg kort och gott som: ”Det var bara packa väskorna och åka dit [...]”¹⁹

För andra idrottare i studien var steget att flytta utomlands ett mer strategiskt beslut, taget på egna premisser. Tim flyttade då han behövde nya utmaningar utanför den svenska ligan:

”Jag har gjort [flera] säsonger i högsta ligan i Sverige, och tyckte väl att det var dags att testa något annat för att försöka få bättre [sparring], det är viktigt att få spela bättre matcher mot bättre motståndare för att kunna utveckla sig själv. [Namnet på landet] är den absolut bästa ligan i Europa.”²⁰

Utöver större utmaningar och bättre motstånd kan orsaker till att svenska elitidrottare flyttar utomlands vara för att få kortare resvägar, tillgång till ett mer ändamålsenligt klimat (till exempel snö för skidåkare), eller kunna befinna sig i en konkurrenskraftig träningsmiljö. Även för idrottare inom mindre resursstarka idrotter är möjligheten att vara (semi)professionell en viktig förutsättning för att lyckas. Janne berättar till exempel att det var avgörande för honom att kunna delta i internationella tävlingar för sin fortsatta utveckling, och att detta möjliggjordes av SOK:s topp- och talangprogram.

”[...] bara att kunna göra det på heltid, i stället för att behöva välja bort tävlingen för att vi kände att vi måste jobba till exempel för att kunna ha någon mat på bordet hemma.”²¹

Vissa idrottare saknade stödinsatser från SOK eller SPK under längre tid i sin satsning mot toppen. Brist på systematiskt stöd krävde därför ekonomiska bidrag från familj eller närstående, och/eller en balansering av elitidrottskarriären med studier eller arbete.

¹⁹ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 62.

²⁰ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 37–38.

²¹ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 39.

För paraidrottare i Sverige är investeringen av privata resurser ofta stor för att kunna nå och upprätthålla en karriär på toppnivå. Men till och med här har en ökad professionalisering bidragit till bättre förutsättningar, menade en av deltagarna: "[...] det är ju bättre nu [ekonomiskt och praktiskt stöd] än vad det var för tio år sen för att allting har ju på något sätt professionaliserats."

Idrottens tränings- och tävlingsmiljö

Att inkluderas i en miljö där det finns tillgång till andra elitidrottare, samt professionella tränare och ett supportteam runt omkring, är en faktor som har stor betydelse för att kunna ta nästa steg i karriären. I detta omfattas såväl träningsmässiga, sociala och ekonomiska som konkurrensmässiga aspekter. Forskningsstudier kring elitaktiva betonar alltmer miljöns betydelse för utveckling och prestation. Elitidrottare beskrivs inte längre som superhjältar som klarar allt på egen hand. I stället betonas att resan mot världsklass sker med hjälp av goda miljöer, där både prestation och välbefinnande sammantagna skapar framgång.²²

Att få sparringpartners i den dagliga träningen var för den individuella idrottaren Frank en viktig del i träningsmiljön:

"Ja, men inspirerande miljö att vara i. Jag har nytta av att ha [andra idrottare] där och [andra idrottare] har nytta av att ha mig där. Jag har någon att jaga och [annan idrottare] har någon att bli jagad av, [skratt] så att det är ju jättebra."²³

Tränare bör ha kompetensen att se hela människan utifrån ett långsiktigt, holistiskt perspektiv, enligt världsklassidrottarna. De ansåg också att ett supportteam bör vara lättillgängligt och multiprofessionellt och bestå av personer som kan bistå med medicinskt stöd, fysioterapi, fysiologisk kunskap och idrottspsykologisk rådgivning. Det senare för att på ett relevant och individuellt sätt ge stöd för att hantera stress, skador, tuffa perioder och psykisk ohälsa. Utöver detta finns i vissa idrotter även behov av ett serviceteam för utrustning, menade man.

Ibland utgjordes "rätt team" av anställd personal i föreningen (framför allt i lagidrotter med professionella ligor), visar idrottarnas erfarenheter. Ibland fanns de tillgängliga via landslaget, eller som resurspersoner via satsningar av Riksidrottsförbundet/specialidrottsförbunden, SOK eller SPK. Ju längre en idrottare hade

²² Henriksen, K. m.fl. (2023). "The Team Denmark applied model of athlete mental health". I *International Journal of Sport and Exercise Psychology*. E-pub. före tryck; Hauser, L. L. m.fl. (2023). "Links between environmental features and developmental outcomes of elite youth athletes: A cross-sectional study within the German talent pathway". I *Psychology of Sport and Exercise*, vol. 71, art. 102569.

²³ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 54.

kommit på sin karriärväg, desto mer strukturerat stöd behövdes. Dock var ett tydligt stöd runt idrottaren inte alltid tillgängligt i mindre resursstarka idrotter eller i paraidrotten, vilket en paraidrottare beskriver i följande citat:

”När alla andra har kommit med en tränare plus en fysio plus en vad som helst, de kanske har varit fem pers på en person liksom. Och så kommer jag där, på ungefär 17 tävlingar så åker jag ensam liksom och resten har jag coach med, det är ganska stor skillnad, det är det.”²⁴

Paraidrottare kan även vara i behov av paraspecifikt personligt stöd i form av en resursperson, eller specifik utrustning såsom en rullstol. Detta är i vissa fall helt avgörande för att kunna utöva idrotten: ”Min träningsmiljö blir ju också den här [resurspersonen] på ett sätt.” (Martin, paraidrottare)

Att det finns ekonomiska förutsättningar för dessa helt nödvändiga personliga resurser är däremot långt ifrån en självklarhet.

Sociala ojämlikheter

Det finns inga skillnader mellan vilken typ av karriärväg en kvinnlig eller manlig idrottare tar, visar *Vägar till världstoppen*. I studien återfanns både kvinnor och män i korta, medellånga och långa karriärvägar.²⁵ Samtliga typer av karriärvägar inkluderade både lagidrotter och individuella idrotter, men paraidrottare återfanns endast i den korta och medellånga karriärvägstypen. I sammanhanget bör nämnas att deltagarna i studien till övervägande del hade svensk bakgrund, det vill säga att de var födda och uppvuxna i Sverige med minst en svenskfödd förälder. De allra flesta hade även svensktalande föräldrar. Vi har därför inte kunnat dra några slutsatser baserade på migrationsbakgrund eller etnicitet, annat än att etniska svenskar var dominerande bland de världsklassidrottare som vi lyckades rekrytera. Andra svenska studier har emellertid pekat på att det finns sociala ojämlikheter kopplade till annan etnisk bakgrund och föräldrars utbildningsbakgrund.²⁶

Utifrån vårt urval har vi vidare kunnat visa på vissa ojämlikhets-/ojämställdhetsaspekter som påverkat svenska världsklassidrottare. En sådan är möjligheten att tjäna pengar på sitt idrottande. Det är vanligare att kvinnor samt paraidrottare saknar möjlighet att fullt ut ägna sig åt sin idrott, och i stället behöver kombinera

²⁴ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 60.

²⁵ Kort karriärväg motsvarar 1–2 år från landslag till medalj på EM, VM eller OS respektive spel i en internationell toppliga för lagidrottare. En medellång karriär motsvarar 2–6 år och en lång 10–11 år (Schubring, A. m.fl., 2022).

²⁶ Fahlström, P. G. m.fl. (2023). *Våra framtida stjärnor: Om urval och antagning till idrotts gymnasier*; Ferry, M. (2014). *Idrottsprofilerad utbildning: I spåren av en avreglerad skola*.

en elitidrottskarriär med till exempel studier eller arbete. I intervjuerna tog likväl vissa kvinnliga idrottare upp förändringar som skett över tid, såsom likvärdiga prispengar eller bättre möjlighet till sponsorer, vilka under senare år givit denna grupp bättre förutsättningar.

En annan skillnad mellan manliga och kvinnliga världsklassidrottare låg i möjligheten att fullfölja en elitidrottskarriär efter att familjen hade utökats med barn. För männen var barn snarast ett välkommet inslag som gav perspektiv på livet, som för Peter (individuellt idrottare):

”Men jag tyckte nog att det blev en styrka för mig [att bli pappa] för det som ofta då kanske hade upplevts som lite press [...] ’det här är det viktigaste jag gör’. Så fick man helt plötsligt en annan synvinkel på det, att det var [...] inte längre det absolut viktigaste och det kunde nästan göra mig kanske starkare [...] i stället.”

För kvinnorna medförde en förändring av familjesituationen en betydligt större inverkan på elitidrottskarriären. Några kvinnliga idrottare utan barn beskrev också att det var otänkbart med barn under elitidrottskarriären.

”Och då börjar man ju också förstå att man faktiskt kan fundera på det här [med att skaffa barn], och det gjorde jag ju aldrig. Det fanns inte ens på kartan liksom.”²⁷ (Ida, lagidrottare)

Ytterligare en aspekt av ojämlikhet som framträdde i det svenska elitidrottsystemet var paraidrottares möjlighet att få tillgång till ett långsiktigt strukturerat stöd. Det var tydligt att paraidrottarna gick in med en mycket större personlig risk. Under tillfällena när det strukturella stödet sviktade krävdes det en familj eller partner som kunde bidra ekonomiskt, praktiskt eller känslomässigt. Detta blir tydligt i följande citat från en paraidrottare:

”Att jag fått bygga upp allting själv mer, och det har jag väl också fått mycket hjälp av mina föräldrar, framför allt när man var yngre, men fortfarande, att de på något sätt supportar mig.”²⁸

Även ålder var en aspekt som lyftes i förhållande till elitidrottsstödet. För en idrottare med lång karriärväg kan det ekonomiska stödet dröja, och därmed inverka på både privatekonomi och familjeåtaganden.

²⁷ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 59.

²⁸ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 57.

Slutligen kan vi konstatera att paraidrottarens karriärvillkor är mer komplexa än övriga toppidrottarens, sett till de ekonomiska, personella och materiella stöd de har tillgång till. Detta kan delvis förklaras av att tränings- och tävlingsverksamhet organiseras olika inom olika paraidrotter, vilket gör att villkoren kan se ganska olika ut.

Styrkor och svagheter i Sveriges elitidrottssystem

Vad som bör ingå i ett konkurrenskraftigt och hållbart svenskt elitidrottssystem är en komplex fråga. I en värld där idrotten blir alltmer professionell och marknadsdriven är det lätt att tappa insikten om att elitidrottaren är en social varelse, påverkad av sitt sociala, kulturella och miljömässiga sammanhang. I forskningsstudien *Vägar till världstoppen* framgår att det är ett samspel av stödfaktorer som möjliggjort vägen till absolut världsklass. Denna resa började i en föreningsmiljö, ibland omnämnd som ”den svenska modellen”. För flera av idrottarna slutade den, särskilt inom lagidrotter, i en tränings- och tävlingsmiljö utomlands. Utifrån de erfarenheter dessa utvalda idrottare delade med sig av går det att peka på några styrkor och svagheter med det svenska elitidrottssystemet.

Idrotten som ett kulturellt och socialt kapital

En styrka med den svenska modellen är att den, genom sin statliga finansiering och ideella föreningsstruktur med oavlönade eldsjälarna, bidrar till att skapa ett socialt sammanhang för att utöva idrott. För de intervjuade världsklassidrottarna, liksom för många barn och unga i dag, var och är det en självklarhet att kunna pröva på en eller flera idrotter under uppväxtåren. Flera deltagare beskrev att de befann sig i en läromiljö där både social fostran och utveckling av idrottsliga färdigheter ingick. Det pekar på att det finns en social och kulturell beredskap och legitimitet kring att utöva organiserad föreningsidrott i Sverige. Idrotten anses bidra med såväl ett egenvärde för den enskilda individen, som investeringsvärden för samhället i stort. För idrottarna i *Vägar till världstoppen* delades dessa värden många gånger av familj och vänner, vilket medförde att utövarna ingick i en stark kulturell och social gemenskap. Majoriteten hade en familjebakgrund med ett starkt idrottsligt engagemang och erfarenhet av föreningsidrott. I flera fall innebar detta engagemang även att någon av föräldrarna, eller ett syskon, fanns med i bilden som tränare eller ledare, med kompetens på hög nivå. På så sätt kunde många av dessa idrottare få ett omfattande och mångfacetterat stöd av familj och andra nära anhöriga, till exempel partners. De lokala idrottsföreningarna erbjöd också ofta en trygg och väl fungerande utvecklingsmiljö, där fokus just låg på utveckling. Utan stödet och kompetensen från anhöriga, och de initiala utvecklingsmiljöerna, skulle de aldrig ha tagit sig hela vägen till toppen, menade de intervjuade idrottarna. Det gäller

oavsett vilken idrott de representerar. Även detta kan ses som en styrka i den svenska idrottsmodellen.

I det som beskrivs som styrkor kan emellertid också svagheter spåras, dels i relation till hur elitidrottsstöd organiseras och struktureras, dels i det starka beroendet av en stödjande familj. Svagheterna rör vidare bristande insikter kring vilken typ av stöd som behövs i olika faser av en elitidrottskarriär. En kritisk fas är perioden fram till elitnivå, där olika stöd och resurser från familjen (sociala, ekonomiska eller idrottsliga) verkar vara avgörande; en annan är vid övergången från en prestationsnivå till nästa. Vissa deltagare i *Vägar till världstoppen* kände sig dessutom ganska ensamma i att hantera de sidoeffekter som en förändring eller övergång kunde medföra.

Ett systematiskt och långsiktigt elitidrottsstöd?

Det elitidrottsstöd de intervjuade hade haft tillgång till skiljde sig tydligt åt. De som under sin karriär hade tillgång till SOK:s topp- och talangprogram, eller SPK:s stöd till paraidrottare (stöden gällde främst individuella idrotter), beskrev det som avgörande för att nå världseliten. Stödet gav, förutom en bekräftelse på deras talang, tillgång till särskild expertis kring fysiologi, psykologisk rådgivning, fysioterapi och nutrition (dock i olika omfattningar). Det gav även ekonomiska möjligheter till att kunna träna i rätt miljö eller satsa på elitidrotten fullt ut. För paraidrottare samt idrottare som ännu inte fått del av topp- och talangprogrammet spelade stipendier, sponsorer och elitidrottsstöd vid studier en viktig roll. I likhet med vad *#elitidrott2030* lyfter, framkom dessutom en oro kring långsiktigheten i de stödformer som finns. Ur ett ekonomiskt perspektiv är stöden generellt sett alltför låga för att tillåta träning på heltid över en längre tid (undantag är de kommersiellt gångbara idrotterna). Stöden är inte heller anpassade till att karriären tar fart lite senare i livet i flera idrotter. Att bilda familj (få barn) medför behov av andra stödformer, för att kunna kombinera ett vardagsliv med en fortsatt elitidrottskarriär. För paraidrottare i behov av extra resurspersoner och utrustning tillkommer särskilda utmaningar.

Möjligheten till dubbla karriärer finns sedan ett antal år tillbaka i Sverige. Det möjliggörs genom samarbetet mellan Riksidrottsförbundet (RF) och ett antal utsedda riksidrottsuniversitet och elitidrottsvänliga lärosäten. Syftet är att stötta elitidrottares fortsatta idrottskarriär parallellt med högre studier. Framväxten av denna typ av organisatoriskt och strukturellt stöd är långsiktigt, nödvändigt och positivt. Men i jämförelse med förutsättningarna för collegeidrotter i till exempel USA och Storbritannien saknas såväl kompletta träningsmiljöer inom korta avstånd

från lärosätena, som resurser för att bemöta specifika individuella stödbehov som elitidrottare på vägen mot världsklass behöver.

En summering av världsklassidrottarens erfarenheter

I forskningsstudien *Vägar till världstoppen* ombads de intervjuade idrottarna att ge kritiska synpunkter på det svenska elitidrottsystemet utifrån sina egna erfarenheter. Dessa kan sammanfattas i fem teman/råd, som berör svagheter kring alltifrån struktur till organisationsform och innehåll:

1. Förbättra koordineringen av stödsystemen.
2. Säkerställ mer differentierade stöd.
3. Säkerställ rätt typ av supportteam.
4. Förbättra möjligheterna till flexibilitet och individuell anpassning.
5. Skapa rätt miljö för utveckling.²⁹

Det första temat rör hur stöden organiseras och koordineras inom och mellan organisatoriska enheter (till exempel SOK, SPK, RF och specialidrottsförbunden). De olika organisationerna behöver samarbeta mer och lägga prestige åt sidan. Detta råd ligger i linje med utvecklingsarbetet som pågår inom #*elitidrott2030*-programmet. Vidare betonade idrottarna i vår studie att organiseringen av det *individuella* stödet är centralt, och behöver utvecklas. Ett exempel på individuell stöd är att ha tillgång till förstärkt generell hjälp med de olika behov som finns eller uppstår, det vill säga en person/personer med ansvar att agera som spindeln i nätet rörande logistik, kontakt med medicinsk stödsupport och träningsanläggningar med mera.

Det andra temat handlar om att se över och fördela resurserna så att de används på rätt sätt. Enligt elitidrottarna bör man till exempel satsa på finansiellt och organisatoriskt stöd till unga talanger, i stället för att lägga resurser på onödigt resande för dem som redan är etablerade i världseliten. Parallellt lyftes värdet av att säkerställa stöd till att kunna tävla internationellt. Värt att uppmärksamma är också behovet av stöd till så kallade "late bloomers" med långa karriärvägar. Inom temat om differentiering av stöd återfinns även ett undertema: karriärvägledning. Detta rör både dubbla karriärer och att kunna erhålla vägledning i ett bredare avseende. Det sistnämnda handlar om elitidrott som del i en lärandemiljö. Idrottarna betonade vikten av att redan från ung ålder, och oavsett idrott, få mer kunskap (utbildning) på vägen mot världsklass. En elitidrottare behöver exempelvis kunskap

²⁹ Schubring, A. m.fl. (2022), s. 68–71.

om kost, träningsplanering, prestationsutveckling, hälsa och välmående, men även kring karriärutveckling under och efter elitidrottstiden.

Rådet att ha rätt team runt sig är kanske inte överraskande utifrån en toppidrottarens perspektiv. Bakom detta råd finns likväl en erfarenhet som majoriteten av svenska elitidrottare delar, det vill säga att vägen mot världsklass gått via föreningsmiljöer. Specialidrottsförbunden har därför en viktig uppgift i att säkerställa att tränare har den kompetens och utbildning som krävs, för att verka på den yttersta elitnivån. Däri föreligger stora skillnader. För många idrottare är det just i en trygg och kompetent klubbmiljö karriären sker. Men det saknas många gånger förutsättningar för att ge (indirekt) ekonomiskt stöd till elitidrottaren. Studien visar att vissa världsklassidrottare hade ett bra medicinskt team kopplat till klubbtag eller landslag, medan andra själva fick söka lämplig vård vid till exempel en skada eller för rehabilitering.

Ytterligare en svaghet kring det organisatoriska och strukturella stödet till elitidrottare är bristen på flexibilitet och individuell anpassning. Detta fjärde tema rör möjligheter till ett individualiserat upplägg av träning och tävling, oavsett utövande av lagidrott eller individuell idrott. Individuell anpassning handlar om att kunna få vara en individ (även i laget) och ges möjlighet till inflytande, bland annat kring tränings- och tävlingsupplägg.

Det femte temat, och den kanske viktigaste återkopplingen från deltagarna i studien, var värdet av att finnas i en utvecklande tränings- och tävlingsmiljö. Idrotten är oförutsägbar, vilket skapar utmaningar för dem som finns i miljön runt elitidrottare. De behöver ha förutsättningar för att skaffa sig ett helhetsperspektiv, som inkluderar kunskap om hur idrottarna upplever sitt mående och hur träningsgruppen fungerar. *Vägar till världstoppen* visar att ett flertal av deltagarna tvingats hitta egna lösningar för att komma till rätta med bristande stimulans eller upplevd ohälsa i träningsmiljön.

I vissa länder kan svenska elitidrottare inom en rad idrotter söka stipendier för att studera och bedriva sin idrott i en resursstark träningsmiljö utomlands. För andra består alternativen i att försöka få, eller bli erbjuden, ett kontrakt med någon högt rankad elitklubb för att komma åt en konkurrenskraftig elitidrottmiljö. I vår studie framgår att svenska lagidrottare många gånger var påtagligt oförberedda på den/de kravbilderna, eller den ledarskapskultur, som den nya miljön medförde.³⁰ Något förenklat går detta att beskriva som att idrottare från Sverige går från en miljö med

³⁰ Schubring, A. m.fl. (under granskning). *Exploring professionalization processes in sports coaching from the athletes' point of view: A study with Swedish top-level athletes.*

fokus på utveckling, inflytande och medverkan, till en många gånger starkt kommersialiserad och professionaliserad miljö inriktad på prestation, där spelarna ses som schackpjäser i klubbens/tränarens jakt på poäng. Med detta uppstår kulturkrockar som kan utmana elitidrottarnas identitet och tilltro till sig själva, något de ofta har att hantera helt själva eller tillsammans med sin familj.³¹ För kvinnliga professionella elitidrottare blir frågan om att tillåta sig bli förälder speciellt utmanande. Här finns en tydlig ojämställdhet kring vad som ses som strategiskt klokt eller rätt. Det finns anledning för svensk idrottsrörelse att fundera på vilken typ av stöd, i form av utbildning eller annan förberedelse, som kan vara relevant för elitidrottare inför övergångar till internationella ligor, eller andra professionella sammanhang.

Slutligen bör paraidrottares behov av ett systematiskt elitidrottsstöd uppmärksammas. Paraidrottarna i forskningsstudien konstaterade att såväl de personella som ekonomiska resurserna var otillräckliga inom svensk paraidrott; en bild som förstärktes i jämförelser med förutsättningarna i andra liknande länders elitidrottsystem. Dessa brister framkom både i beskrivningen av den egna karriärvägen, och svårigheterna att finansiera sitt elitidrottande på heltid. Ofta fick de själva betala de extra kostnader som är förenade med paraidrott (specifik utrustning, tränare eller paraspecifik stödpersonal). En annan faktor de framhöll som osäker var tillgången till interna eller externa personella resurser, såsom fysioterapeuter, materialförvaltare eller tränare. Flera paraidrottare agerade därför på egen hand för att förbättra sina förutsättningar. De rekryterade resurspersoner med paraspecifik kompetens, införskaffade utrustning som möjliggjorde träning, eller använde sig av en privat fysioterapeut eller fystränare.

Avslutande reflektioner

Utifrån världsklassidrottarnas erfarenheter ska vi som avslutning i sju punkter reflektera över hur man skulle kunna skapa ett mer hållbart och konkurrenskraftigt svenskt elitidrottsystem. Vilka aspekter är viktiga att upprätthålla och förstärka, och vilka områden kräver ett förändringsarbete?

1. Vi vill understryka att det med nuvarande system faktiskt är möjligt för idrottare, med eller utan funktionsnedsättning, från olika idrotter och av olika kön, att nå den internationella toppnivån och ta medalj vid världsmästerskap och olympiska eller paralympiska spel. Det nuvarande systemet gör det dessutom möjligt att ta olika karriärvägar. Vissa av världsklassidrottarna i studien

³¹ Schubring, A. m.fl. (2022).

nådde toppnivå tidigt i elitidrottskarriären, andra senare. Många, men inte alla, var aktiva i olika idrotter under ungdomsåren och specialiserade sig relativt sent. Att ta hänsyn till elitidrottarens behov av individualisering och spelutrymme (egen planering) i sina karriärvägar är alltså en viktig pusselbit i ett mer hållbart elitidrottsystem. En fortsatt ökad flexibilitet samspelar dessutom väl med insikten att idrottare är sociala varelser. Som verksamhet med statligt stöd har elitidrotten i Sverige ett ansvar att verka för en mer holistisk utveckling av en idrottarens karriärväg – snarare än att ha ett ensidigt fokus på prestationsutveckling.

2. I dagsläget kräver utformningen av det svenska elitidrottsystemet, att idrottaren ofta tar stora personliga och ekonomiska risker för karriärens skull. Många idrottare är också benägna att på kort eller lång sikt hamna i en prekärr situation, där de är beroende av familjestöd, stipendier, bisysslor eller studielån för att hålla sig flytande samtidigt som de satsar på sin elitidrott. Denna situation är varken hållbar på ett individuellt eller organisatoriskt plan, och äventyrar förutsättningar för idrottare att nå och förbli på den högsta internationella nivån. På politisk och samhällelig nivå måste Sverige ta hänsyn till att elitidrott utgör ett globaliserat spelfält, där många länder gör stora investeringar för att säkerställa att deras idrottare har tillgång till utmärkt coaching, välutbildade supportteam samt väl fungerande träningsanläggningar och miljöer. I det här läget räcker det inte med en omvärldsbevakning. Det krävs konkreta strategier och större avsättning av resurser.
3. Svensk elitidrott, eller snarare strukturen för svensk elitidrott, ger intrycket av att vara utestängande mot idrottande ungdomar från familjer med en lägre socioekonomi, och familjer med icke-svensk eller icke-idrottslig bakgrund. För att motverka att denna segregation upprätthålls, och ytterligare förstärks under en elitidrottskarriär, behövs ett strategiskt arbete på alla organisatoriska nivåer. Det finns annars en risk att svensk idrott går miste om många talangfulla framtida idrottare och ledare.
4. ”Idrott för alla” har traditionellt sett varit den organiserade idrottens motto i Sverige. För närvarande finns i Sverige en trend mot att finansieringen av elitidrott i allt högre grad riktas mot utvalda grupper av idrotter, till exempel de olympiska och paralympiska. Att det finns andra idrotter med många medlemmar eller hög internationell status verkar vara mindre viktigt att ta hänsyn till. Om trenden fortsätter, kan detta medföra att idrotter förbises och löper

riskan att förtvina eller försvinna. Professionaliseringsprocessen kommer att intensifiera denna utveckling, vilket får långsiktiga konsekvenser för idrottare, tränare och elitmiljöer i Sverige.

5. Forskning om elitidrottarens karriärvägar visar att det är viktigt att lära sig av de vändpunkter i karriären som idrottare möter längs vägen. Det handlar många gånger om ett informellt lärande, som kan utvecklas genom idrottarens egna analyser och reflektioner. Lärandet sker även i mötet med andra idrottare i tränings- eller tävlingsmiljön, med tränare eller andra typer av personella resurser. I vissa fall har idrottarna haft många års lärande som förberedelse inför en karriär på världsklassnivå. I andra fall kastas de in i en karriär helt utan förberedelser. Inte sällan händer detta om karriären startar tidigt. Därför är det viktigt att ha tillgång till stöd, som kan bidra till det nödvändiga lärandet för att klara en toppidrottskarriär. Särskilt viktigt är att ett sådant stöd finns i övergången till senioridrott, liksom i övergången till en professionell karriär. Här skulle specialidrottsförbundet i samordning med RF, SOK och SPK även kunna inkludera förberedande insatser i form av utbildning för potentiella elitidrottare. Det gäller särskilt i idrotter där steget från junior- till seniorelit är väldigt kort.
6. För elitidrottare med en lång väg till toppen kan ett sviktande stöd (såväl ekonomiskt och materiellt som personligt) vara en utmaning, som i värsta fall kan leda till att de inte kan fullfölja karriärvägen till världsklassnivå. Om elitidrottsstödet främst är uppbyggt för dem med en kort eller medellång karriärväg riskerar svensk elitidrott att gå miste om framtida medaljer. Idrottare som når världsklassnivå i en relativt sett högre ålder kan möta utmaningar avseende elitidrottsstödet, då detta inte alltid är förenligt med ansvaret som familjeförsörjare. För att kunna bibehålla också långa karriärer behöver medvetenhet kring världsklassidrottarens vardagsliv och behov av särskilt stöd utvecklas. Även elitstödet långsiktighet och hållbarhet behöver förstärkas för att stödja fler idrottare med långa karriärvägar, respektive de som gör karriär senare i livet, och de vars karriärer pågår länge.
7. Sist men inte minst måste skyddandet av idrottarens hälsa och välbefinnande betraktas som en oumbärlig del av ett hållbart elitidrottsystem. Även om idrottare i studien *Vägar till världstoppen* rapporterade om skadeupplevelser, hälsoproblem och toxiska miljöer, dominerade inte dessa upplevelser berättelsen. Huruvida ett mindre kommersialiserat elitidrottsystem skulle kunna ge

ökat skydd för idrottares hälsa och välbefinnande är omöjligt att uttala sig om, utifrån våra data. Emellertid är elitidrottsmiljöerna och stödsystemen i dag under noggrann granskning. Särskilt granskas ledarskapskulturer, och om dessa följer fastställda värdegrunder och ett etiskt förhållningssätt. Därtill håller maktrelationerna inom elitidrotten på att förändras. Dagens elitidrottare är redo att säga ifrån och samverkar inom intresseföreningar och sociala medier. Allmänheten har också fått upp ögonen för elitidrottens hållbarhetsfrågor. Det får konsekvenser, även för svensk elitidrott. Vi rekommenderar därför ett fortsatt arbete kring etiska riktlinjer, utveckling och implementering av skyddspolicyer samt uppföljning av desamma. Till detta bör läggas ett proaktivt och internt finansierat arbete för att främja och skydda idrottares hälsa och välbefinnande. Dessa åtgärder är oundgängliga både för en hållbar utveckling av idrottare, och för elitidrottssystemens hållbarhet.

De sju reflektionspunkterna tydliggör att det svenska elitidrottssystemet står inför ett komplext förändringsarbete. Vi vill därför också poängtera vikten av praktisk forskning för framgångsrika elitidrottssystem.³² En nära samverkan med akademien skapar en viktig kunskapsresurs och har visat sig vara en framgångsfaktor i elitidrottens utvecklingsarbete.

³² De Bosscher, V. m.fl. (2008).

Referenser

Barker, D., Barker-Ruchti, N., Wals, A. & Tinning, R. (2014). "High performance sport and sustainability: A contradiction of terms?" I *Reflective Practice*, vol. 15, nr. 1, s. 1–11.

Barker-Ruchti, N., Schubring, A., Aarresola, O., Kerr, R., Grahn, K. & McMahon, J. (2018). "Producing success: A critical analysis of athlete development governance in six countries". I *International Journal of Sport Policy and Politics*, vol. 10, nr. 2, s. 215–234.

De Bosscher, V., Bingham, J., Shibli, S., Van Bottenburg, M. & De Knop, P. (2008). *The global sporting arms race: An international comparative study on sports policy factors leading to international sporting success*. SPLISS-studie. Oxford: Meyer & Meyer Sport.

Fahlström, P. G., Andersson, F., Gerrevall, P., Hedberg, M. & Linnér, S. (2023). *Våra framtida stjärnor: Om urval och antagning till idrottsgymnasier*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Ferry, M. (2014). *Idrottsprofilerad utbildning: I spåren av en avreglerad skola*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Hauser, L. L., Höner, O. & Wachsmuth, S. (2023). "Links between environmental features and developmental outcomes of elite youth athletes: A cross-sectional study within the German talent pathway". I *Psychology of Sport and Exercise*, vol. 71, art. 102569.

DOI: 10.1016/j.psychsport.2023.102569.

Henriksen, K., Diment, G. & Kuettel, A. (2023). "The Team Denmark applied model of athlete mental health". I *International Journal of Sport and Exercise Psychology*. E-pub före tryck.

DOI: 10.1080/1612197X.2023.2281525.

Hodkinson, P. & Sparkes, A. C. (1997). "Careership: A sociological theory of career decision making". I *British Journal of Sociology of Education*, vol. 18, nr. 1, s. 29–44.

McAuley, A. B. T., Baker, J. & Kelly, A. L. (2022). "Defining 'elite' status in sport: From chaos to clarity". I *German Journal of Exercise and Sport Research*, vol. 52, s. 193–197.

Riksidrottsförbundet (2021). *#elitidrott2030: På väg mot ett nytt idrottsövergripande elitidrottsprogram för fler idrottsliga framgångar internationellt*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Schubring, A., Grahn, K., Rylander, P., Lundvall, S. & Bergström, E. (2022). *Vägar till världstoppen: En studie av svenska toppidrottarens karriärerfarenheter*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

Schubring, A., Lundvall, S. & Rylander, P. (under granskning). *Exploring professionalization processes in sports coaching from the athletes' point of view: A study with Swedish top-level athletes*.

Storm, R. & Nielsen (2022). *Elite Sports in Finland: External international evaluation* (2:a utg.). Aarhus: Idrættens Analyseinstitut.

<https://www.idan.dk/media/cpnbeono/report-on-finnish-elite-sport-2022.pdf>
(Hämtad 19 mars 2024.)

Wals, A. E. J. & Corcoran, P. B. (2010). *Learning for sustainability in times of accelerating change*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

SWE

Regel- och skattesystem som påverkar elitidrotten

Mikael Lindman

Inledning

Dagens diskussion om den svenska elitidrottens förutsättningar handlar i stor utsträckning om ekonomiska resurser. Inte minst idrottsrörelsen själv har varit aktiv i debatten, och efterlyst kraftigt ökat statligt idrottsstöd för att stärka svensk elitidrott i en hårdnande internationell konkurrens. Det offentliga stödet till svensk idrott består dock inte enbart av det ekonomiska stödet över statsbudgeten, eller kommunernas än mer omfattande stöd via direkta bidrag och subventionerade anläggningar. Idrotten stöds också genom förmånlig behandling i olika offentliga regelverk, framför allt på skattesidan, vilken utgör en viktig men ibland förbisedd del av det samlade offentliga stödet till idrottsrörelsen. Även i detta ligger ett avsevärt statligt stöd till svensk elitidrott.

Det här kapitlet är en studie av offentliga regel- och skattesystem av betydelse för svensk elitidrotts internationella konkurrenskraft. Studien har fokus på svenska förhållanden, men innehåller i relevanta delar även jämförelser med våra nordiska grannländer. Den bygger till stor del på mina egna erfarenheter som skattejurist på Skatteverket och som idrottspolitisk handläggare vid Regeringskansliet, samt på intervjuer med tjänstemän på idrottsförbund och myndigheter i de nordiska länderna.

Sammanfattningsvis visar denna studie att våra offentliga regel- och skattesystem i stor utsträckning både gynnar och underlättar för idrottsverksamhet i stort. I synnerhet gäller det den kommersiellt gångbara elitidrotten, som får sägas ha goda yttre förutsättningar för sin egenfinansiering. Svensk elitidrotts konkurrensförutsättningar skiljer sig heller inte nämnvärt från de nordiska ländernas i detta avseende. Studien belyser också det stöd idrottsrörelsen har och har haft från regering och riksdag för sin verksamhet och organisering, men lyfter även fall då stödet varit svagare, till exempel när viss skatte- och spellagstiftning utformats. Idrottsrörelsens egna agerande är självklart viktigt för att säkerställa ett varaktigt samhälleligt stöd, och därmed stöd från regering och riksdag. Den ökande och med åren allt bättre mediala granskningen av idrottsrörelsens förtjänster och tillkorta-

kommanden, är i detta sammanhang viktig för såväl idrottsrörelsen själv som för den statliga idrottspolitiken. Några av studiens reflektioner är följande:

- Det bör beaktas att det är den redan starka delen av elitidrotten som framför allt gynnas av skattebefrielser.
- Idrottsrörelsen bör gemensamt diskutera vilka sponsorer som generellt sett är lämpliga, samt vilket förhållande idrotten ska ha till spelpolitikens olika delar.
- Det kan finnas ett behov av att inrätta ett idrottsskattekonto för enskilda elitidrottare.
- Idrottsrörelsen bör beakta det sociala skyddsnätet för elitidrottare vid användandet av stipendielösningar i stället för regelrätta löneutbetalningar.
- Idrottsföreningarnas skattebefrielse bygger på att verksamheten och organisationen faktiskt är allmännyttig i alla sina delar, något som i vissa fall kan ifrågasättas.
- EU-rätten utmanar såväl den europeiska som svenska idrotten, vilket ställer än högre krav på föreningsidrottens allmännyttighet. Behovet av en EU-lagstiftning för idrotten bör därför övervägas.

Elitidrottens kommersiella finansieringsmöjligheter

Den svenska idrottsrörelsen är samlad, i det att elitidrott bedrivs i samma organisationer och strukturer som breddidrott och barn- och ungdomsidrott. Det är den ideella idrottsföreningen som utgör stommen i idrottsrörelsen, även om många idrottsförbund tillåter att föreningar upplåter rättigheten att delta i förbundets tävlingsverksamhet till ett hel- eller delägt så kallat IdrottsAB.¹

En idrottsförenings rättsliga utrymme att på egen hand finansiera sin elitverksamhet skiljer sig inte från dess möjligheter att finansiera sin övriga verksamhet. Många föreningar också utan elitverksamhet har betydande inkomster av mer eller mindre kommersiell natur, till exempel sponsorintäkter och diverse försäljningsverksamhet. Samtidigt lever olika idrotters elitverksamhet under diametralt skilda förutsättningar vad gäller möjligheten till kommersiella intäkter, beroende framför allt på den specifika elitidrottens kommersiella gångbarhet. Eftersom idrottsrörelsens kommersiella intäkter i normalfallet är undantagna beskattning, leder

¹ Det finns mycket att säga om IdrottsAB och idrottsrörelsens skäl till att använda sådana, men det ryms inte i denna studie. IdrottsAB kan emellertid ge ökat utrymme för att få in framför allt externt kapital till elitverksamheten. I vissa fall har detta utrymme begränsats av idrottsrörelsen själv, för att undvika en idrottslig snedvriden konkurrenssituation. Inom t.ex. svensk fotboll finns den så kallade elitlicensen, vars krav såväl idrottsföreningar som IdrottsAB måste uppfylla. Licensen infördes 2001 efter krav från UEFA. Syftet var bl.a. att värna tävlingsbalansen och motverka s.k. ekonomisk dopning.

denna förmån till att detta offentliga stöd blir mer fördelaktigt för ekonomiskt redan starka idrotter, än för svagare idrotter.

Idrottsföreningars faktiska utrymme till olika slags kommersiella intäkter begränsas i praktiken av skattelagstiftningen, vilken bygger på och skattebefriar inkomster som typiskt sett förekommer inom idrotten och det övriga föreningslivet. En idrottsförening kan därför bedriva kioskverksamhet vid träning och tävling, samt ha sponsrande företag – men knappast frisör- eller annan föreningsfrämmande näringsverksamhet. För kommersiellt gångbar elitidrott är det framför allt sponsorsamarbeten och sändningsrättigheter som ger de stora kommersiella intäkterna.

Sponsorintäkter

Utrymmet för olika slags sponsorsamarbeten, där idrottsföreningar² mot ersättning ofta erbjuder sponsorpaket innehållande alltifrån tröjreklam till fribiljetter och representationsmöjligheter, begränsas av ordinarie marknadsföringsregler i lagstiftning. Detta innebär till exempel att särskild måttfullhet ska iakttas vid all marknadsföring av alkoholdryck. Särskilt höga krav ställs på marknadsföring som riktar sig till eller berör barn.

Utrymmet för sponsorsamarbeten begränsas i praktiken också av skattelagstiftningen, då sponsrande företag inte alltid ges full avdragsrätt för den ersättning som idrottsföreningen erhåller. Företaget måste visa att reklamvärdet och andra motprestationer står i proportion till ersättningen; den del av sponsringen som endast är avsedd att ge sponsorn förbättrad image och goodwill är inte avdragsgill. Det har förekommit några uppmärksammade fall där fullt avdrag inte medgivits. Skattereglerna har ibland beskrivits som ojämsställda och att särskilt missgynna damidrott. Huruvida denna beskrivning stämmer, eller om det snarare är så att potentiella sponsorer till damidrott ibland skyller på skattelagstiftningen för att hålla ersättningarna nere, kan säkert diskuteras eller utredas närmare. Riksdagen har emellertid gjort ett så kallat tillkännagivande till regeringen om att göra en översyn av regelverket, för att säkerställa en jämställd sponsring och skapa ett hållbart regelverk.³ Detta tillkännagivande bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

² Även enskilda elitidrottare kan ha sponsorer.

³ Riksdagen biföll 4 maj 2022 reservation nr. 23 under punkt 10 till skatteutskottets betänkande (2021/22:SkU14, rskr. 2021/22:268).

Problematisering – den omreglerade spelmarknaden

Historiskt sett, och även fortsatt i dag, har delar av idrotten i relativt stor utsträckning låtit sig sponsras av företag vars varor och tjänster setts som problematiska, åtminstone av delar av idrotten och allmänheten. Det gäller till exempel varumärken för öl och cider, men också spelbolag. I och med omregleringen av den svenska spelmarknaden 2019 finns nu ett fyrtiotal spelbolag med licens att erbjuda vadhållning, och även så kallat onlinecasino. Det är en utmaning att delar av idrottsrörelsen låter sig sponsras av vissa spelbolag, inte enbart utifrån ett spelberoendeperspektiv utan även när det gäller riskerna för idrottens integritet, bland annat så kallad matchfixning. Inom ramen för denna studie är det ogörligt att fullt ut beskriva den problematik som uppstått på grund av den omreglerade spelmarknaden och vilka utmaningar idrotten därmed ställts inför, men några aspekter för tjänar att belysas.

Det bör först klargöras att bara för att en verksamhet är laglig är det inte säkert att den är lämplig som sponsor till idrotten. Om sponsringen ska upprätthålla idrottens allmännyttiga karaktär och i sig inte vara skadlig för idrotten eller dess medlemmar, måste det bedömas om det sponsrande spelbolaget lever upp till värden som idrotten kan ställa sig bakom. Av Riksidrottsförbundets policy för samverkan med spelbolag⁴ framgår att samverkan endast ska ske med spelbolag som respekterar samtliga specialidrottsförbunds krav på spelutbud, och inte bara det egna förbundets. Det innebär att spelbolaget endast ska erbjuda spel på tävlingar, serier och enstaka händelser som respektive specialidrottsförbund har godkänt. Enligt policyn ska samverkan dessutom endast ske med spelbolag som ”inte utnyttjar konsumenter med risk att hamna i spelberoende eller omfattande spelskulder samt inte heller på ett oansvarigt sätt erbjuder spelprodukter som forskningen visar har särskilt stor risk att leda till spelberoende”. Att det inom svensk idrottsrörelse finns sponsringssamarbeten som bryter mot denna policy i dessa delar står klart.

Ett särskilt problem för idrottens integritet kopplat till potentiella sponsorer från den omreglerade spelmarknaden, utgörs av Spelinspektionens föreskrifter och allmänna råd på området.⁵ Dessa föreskrifter, som alltså ska motverka matchfixning inom idrott, gäller till stor del endast för svensk fotboll. Spelbolagens möjlighet att erbjuda vadhållning på fotboll i utlandet eller annan idrott var den än bedrivs, eller utifrån vilken nivå idrottandet sker, begränsas inte. Föreskrifterna hindrar heller

⁴ Riksidrottsförbundet (2018). *Policy för samverkan med spelbolag*. Onlinebroschyr.

⁵ SIFS 2020:2. *Spelinspektionens föreskrifter och allmänna råd om begränsningar och förbud mot viss vadhållning för att motverka manipulation av resultat (bl.a. matchfixning) inom sport samt rapportering av misstänkt manipulation*.

inte spelbolags möjligheter att erbjuda vadhållning med till exempel obegränsade insatser och vinster, eller spel på enstaka tävlingar eller händelser. Avseende det som regleras, svensk fotboll, medger föreskrifterna att vadhållning får erbjudas på de fyra högsta serierna. Detta innebär att herrarnas division 2, den del av fotbollens seriesystem som varit mest utsatt för matchfixning, är öppen för vadhållning. Det var också Svenska Fotbollförbundets vilja när föreskrifterna togs fram. Delar av idrotten uppvisar här en tydligt ambivalent hållning till spelmarknaden och dess potentiella sponsorer till idrotten.

En sponsorfrågan närliggande spelrelaterad fråga, är den om idrottsrörelsens rätt till ersättning för att idrott används som spelobjekt. I dag utnyttjar spelbolagen, och även indirekt staten genom skatteintäkter, idrott som en fri nyttighet för sin vadhållningsverksamhet. Detta är en av de så kallade centrala marknadsfrågor som inte slutbehandlades i propositionen *En omreglerad spelmarknad*.⁶ I samband med omregleringen framförde Riksidrottsförbundet och Svenska Fotbollförbundet till regeringen att en ersättning bör utgå till idrotten då idrottsevenemang utnyttjas som vadhållningsobjekt. Frågan är ännu inte avgjord och bereds inom Regeringskansliet.

Nordisk utblick

Den nordiska elitidrottens möjligheter till sponsring uppvisar inga större olikheter. De nationella marknadsföringsreglerna är i stort desamma, även om Danmark i större utsträckning tillåter marknadsföring av alkohol. Danmark har liksom Sverige öppnat upp spelmarknaden för ett licenssystem, vilket nu också aviserats i Finland samtidigt som Norge ser ut att behålla spelmonopolet. När det gäller idrottens samhällsansvar och allmännyttighet i vidare bemärkelse, kan särskilt lyftas att det i Norge pågår en debatt inom idrottsrörelsen om vilka sponsorsarbeten som ska accepteras. Debatten rör till exempel sponsring från statskontrollerade företag i diktaturer, men även läskedrycksföretag har stoppats som sponsorer till norsk idrott.

Några reflektioner

Att det är de ekonomiskt starka idrotterna som framför allt gynnas av skattebefrielser kan möjligen i högre grad behöva vägas in i idrottsrörelsens diskussioner om fördelningen och användningen av det statliga stödet till idrotten, särskilt det elitidrottsstöd som lämnas till specialidrottsförbunden. Vad gäller sponsorsarbeten, men även exempelvis hur tv-rättigheter säljs, bör idrottsrörelsen stän-

⁶ Prop. 2017/18:220. *En omreglerad spelmarknad*, s. 278–279.

dig ställa sig frågan om hur dessa avtal påverkar idrotten. Detta såväl för idrottsrörelsens eget bästa, som för allmänhetens intresse och förtroende för rörelsen på längre sikt; att sträva efter det för tillfället mest lukrativa kan vara kontraproduktivt. Det är uppenbart att olika delar av idrotten drar åt olika håll i förhållande till spelmarknaden, varför det blir än viktigare att man inom Riksidrottsförbundet efterlever gemensamt fattade beslut. Idrottsrörelsen bör kanske också mer aktivt reflektera över den spelmarknad vi fått sedan omregleringen, och landa i en gemensam och genomtänkt hållning gentemot regering och riksdag.

Elitidrottens olika skatteregler

Att mer detaljerat beskriva elitidrottens skattesituation i Sverige låter sig inte göras inom denna studies avgränsning. I stället ges en övergripande beskrivning av enskilda elitidrottarens jämte idrottsföreningars och idrottsförbunds situation. Då elitidrotten är en del av den samlade idrottsrörelsen och det saknas en tydlig avgränsning av vad som är elit, kan heller ingen skattemässigt tydlig avgränsning göras. Till saken hör också att elitidrottens olika aktörer har vitt skilda organisatoriska och ekonomiska verkligheter för sin verksamhet. Bland enskilda idrottare berörs endast medlemmar i svenska idrottsföreningar och i Sverige bosatta. Svenska idrottsföreningar och idrottsförbund har alltid säte i Sverige och därmed sin skatterättsliga hemvist här.

Den enskilde elitidrottarens beskattning

Svenska enskilda elitidrottare måste alltid vara medlemmar i en svensk idrottsförening för att kunna delta i nationella eller internationella tävlingar. En idrottare representerar alltid sin förening eller det förbund föreningen tillhör. Ägnar du dig åt en lagidrott på elitnivå är din skattesituation relativt enkel, då du ses som löntagare i den förening du tillhör och beskattningen sker som för vilken arbetstagare som helst, oavsett vilken lön du erhåller.

För elitidrottare i individuella idrotter är situationen en annan. Deras ekonomiska realitet spänner från mycket goda inkomster, till att knappt kunna dra in några överhuvudtaget. Detta leder till att man också hamnar i skilda skattesituationer, mer eller mindre efter egna val. Det förekommer ofta ett flertal intäktskällor och ersättningsformer som för den enskilde kan vara problematiska att hantera. Stipendier, tävlingsvinster, sponsorerättigheter och diverse förmåner är inkomster som till sin natur ofta är specifika för just idrottare. Inom sig rymmer de en mängd olika variationer, som var för sig måste behandlas på ett särskilt sätt skattemässigt. Till detta kommer att ersättningsformer som traktamente och reseersättning vid tjänsteresa,

samt ersättning för ökade utgifter vid tillfälliga anställningar och uppdrag, är mer vanligt förekommande för idrottare. Allt detta riskerar att leda till medvetna eller omedvetna skattefel.

Den skattemässiga utgångspunkten är att enskilda elitidrottarens ersättningar beskattas som inkomst av tjänst, det vill säga som en vanlig löntagares. Då karaktären av en idrottarens intäkter och kostnader i grunden oftast skiljer sig från en vanlig löntagares blir emellertid den skattemässiga hanteringen långt mer komplicerad, såväl för den enskilde som dess idrottsförening. En elitidrottare som tjänar mer på sitt idrottande kan i stället beskattas som enskild näringsidkare i inkomstslaget näringsverksamhet. Det förutsätter att idrottandet kan bedömas utgöra en förvärvsverksamhet som bedrivs yrkesmässigt och självständigt. Att hantera en enskild näringsverksamhet på ett korrekt sätt såväl bokförings- som skattemässigt är i sig en utmaning utan kvalificerad hjälp. En idrottare som uppfyller kraven för näringsverksamhet kan också bedriva sin idrottsliga verksamhet i bolagsform vilket ofta är fördelaktigt, inte minst skattemässigt, men förutsätter i ännu högre grad goda kunskaper eller kvalificerad hjälp. Oavsett om en idrottare bedriver sin verksamhet som enskild näringsverksamhet eller i bolagsform finns problematiken med idrottsspecifika ersättningar och kostnader, ofta med svåra gränsdragningar mot vad som är ej avdragsgilla personliga levnadskostnader. Tilläggas kan att elitidrottarens ersättningar också kan bedömas och beskattas som hobby i inkomstslaget tjänst. Detta förutsätter dock att vinstsyfte för idrottsverksamheten saknas.

En fördelaktig skatteteknisk modell som inte är specifikt reglerad i lagstiftning, men som Skatteverket godkänner och ger rättslig vägledning om, är ett slags idrotts-skattekonto. Denna modell bygger på inkomst- och därmed skatteutjämning över tid, liknande de däremot lagreglerade skogskontona. Kortfattat går det till så att det är den enskilde idrottarens idrottsförening löpande tar emot till exempel prispengar och sponsorerättningar. Beskattning sker först då föreningen betalar dessa medel vidare till idrottaren.

En intäktskälla som ofta föranleder osäkerhet kring det skatterättsliga läget är stipendier. Sådana är skattefria om de är avsedda för mottagarens utbildning. De är också skattefria om avsedda för andra ändamål, så länge de inte är ersättning för arbete som utförts eller ska utföras för utbetalarens räkning, och inte betalas ut periodiskt. Stipendier till elitidrottare ges i första hand inte av enskilda idrottsföreningar, då risken för en beskattning som lön troligen blir överhängande, utan av idrottsförbund och Sveriges Olympiska Kommitté (SOK). Sådana stipendier är i normalfallet inte skattefria på grunden att de är avsedda för idrottarens utbildning.

Den viktiga frågan blir där i stället om stipendiet kan ses som ersättning för arbete. Enligt skatterättslig praxis finns utrymme för att elitidrottsstipendier ges skattefritt, även om idrottaren deltar i den utbetalande organisationens tävlingsverksamhet. Det måste emellertid göras en bedömning utifrån de speciella omständigheterna i varje enskilt fall.

Nordisk utblick

Beskattningen av elitidrottare i individuella idrotter är i stora drag liknande i de nordiska länderna, och det står klart att samma grundläggande utmaningar finns kring en korrekt, men samtidigt lättadministrerad skattehantering. I såväl Finland som Norge finns emellertid lagreglerade idrottsskattekonton som på olika sätt möjliggör en inkomst- och skatteutjämning för elitidrottare, som ju ofta har varierande inkomster mellan åren, och för vilka det kan finnas goda skäl att låta inkomsterna beskattas när de tas ut även efter avslutad karriär.

Några reflektioner

Även om det inte finns en uttalad opinion i frågan, kan behovet av ett i skattelagstiftning reglerat idrottsskattekonto övervägas. Också för lagidrottare kan det finnas goda skäl att tillåta en sådan inkomst- och skatteutjämning. Det bör även övervägas om det finns behov av andra förenklingar av skattesituationen för elitidrottare i individuella idrotter. Beskattningsverksamhet är till sin natur ofta problematisk när man närmar sig transaktioner och verksamhet av personlig karaktär. Särskatteregler är sällan en bra lösning på ett problem, men elitidrottarens situation skiljer sig mycket från den ordinarie arbetsmarknaden och det ordinarie näringslivet. En generösare schablonbeskattning för elitidrottare i inkomstslaget tjänst skulle kunna underlätta skattehanteringen för den enskilde, idrottsrörelsen och Skatteverket. Detta skulle också kunna motverka situationer där den enskilde idrottaren kan se sig tvingad att bedriva sitt idrottande som näringsverksamhet, med allt vad det innebär. Det är också viktigt att enskilda idrottare och idrottsföreningar upplever att skatteförfarandet är rätt och rimligt. En situation där endast ett fåtal följer reglerna är olycklig, inte bara för skattebortfallet utan också för idrottsrörelsen och den statliga idrottspolitikens förverkligande. Här kan påminnas om den så kallade kassörsstudien i Centrum för idrottsforskning (CIF) uppföljning av statens stöd till idrotten från 2014. Rapporten problematiserar medvetna ekonomiska regelbrott i idrottsföreningar. Bland annat framkommer att ”det finns en inställning i vissa föreningar om att ändamålen helgar medlen, det vill säga att

ekonomiska regelbrott kan tillåtas under förutsättningar att de är till gagn för föreningens ideella strävanden”.⁷

I ett eventuellt arbete enligt ovan är det också angeläget att det sociala skydds nätet för elitidrottare beaktas, främst nivåerna på sjukpenning- och pensionsgrundande inkomst. Det finns redan i dag ett opinionsarbete från Riksidrottsförbundet om att stipendier till elitidrottare ska vara skattefria, men samtidigt sjukpenning- och pensionsgrundande (trots att arbetsgivaravgifter inte ska betalas). Att måna om elitidrottarens sociala skydds nät är en självklarhet. Men idrottsrörelsen bör kanske fråga sig huruvida stipendieutbetalningar i stället för lön är rätt modell, om avsikten är att bidra till den enskilde idrottarens uppehälle. En ständig strävan efter det skatte- och avgiftsfria för att kunna maximera utbetalningar bör rimligen inte gå ut över de mottagande elitidrottarnas sociala situation – bättre då med färre mottagare eller mindre utbetalningar.

Idrottsföreningars och idrottsförbunds beskattning

För enskilda elitidrottare är huvudprincipen den att beskattning ska ske av idrottsrelaterade intäkter. För föreningar och förbund gäller det omvända: de är i praktiken undantagna skatteplikt för alla sina intäkter i den så kallade inkomstbeskattningen. De är heller inte skattepliktiga för mervärdesskatt (moms). Det är samma skatteregler som gäller för den minsta idrottsförening, som för de största lagidrottsföreningarna och idrottsförbunden. I rättslig mening är det heller ingen skillnad mellan föreningar och förbund, varför vi i fortsättningen här talar om idrottsföreningar.

Skattefrihetens egentliga omfattning

En idrottsförening, oavsett om den bedriver elitverksamhet eller inte, har vanligen en mycket varierad flora av intäkter och kostnader. På intäktssidan ligger bland annat medlems- och träningsavgifter, offentliga bidrag, lotterier, sponsorintäkter, entréavgifter, souvenirförsäljning och kioskverksamhet. För vissa föreningar tillkommer också intäkter från tv-rättigheter. På kostnadssidan finner vi alla kostnader för föreningens och dess verksamhets bedrivande, inklusive lönekostnader. Vad som i grunden skiljer idrottsföreningar från till exempel aktiebolag, är att i föreningen blandas intäkter och kostnader som egentligen tillhör skattefria respektive skattepliktiga sfärer. Medlemsavgifter och bidrag är inte skattepliktiga till sin karaktär, vilket till exempel sponsorintäkter och diverse försäljningsverksamhet är.

⁷ Centrum för idrottsforskning (2014). *Etik och ekonomi i idrottsföreningar*. Rapport 2014:3.

Samtliga dessa intäkter används emellertid för alla kostnader som uppkommer i den föreningsverksamhet som ligger i den skattefria sfären. Det är dessutom ofta omöjligt att hänföra en specifik kostnad till en specifik intäkt i den skattepliktiga sfären.

Till detta kommer det grundläggande faktum att idrottsföreningar inte strävar efter ekonomisk vinning, utan endast efter att bedriva idrottsverksamhet för sina medlemmar. En förening visar helt enkelt inte ekonomiskt överskott, åtminstone inte sett över tid. För den förening som bedriver en ekonomiskt omfattande elitverksamhet, med såväl stora intäkter som kostnader för elitverksamheten – i den mån den låter sig särskiljas, är skattebefrielsen för inkomstskatt mer eller mindre ovidkommande i skattehänseende, då det saknas ett överskott att beskatta. Visst skulle det gå att med skattelaglig heder i behåll beskatta enskilda delar av en idrottsförenings verksamhet, till exempel kiosken. Men att beskatta elitverksamhet driven utan ekonomiskt vinstsyfte är långt mer tveksamt. Däremot är befrielsen av stor vikt i det att den i mycket hög grad förenklar föreningens skatteadministration.

För elitföreningen är i stället momsbefrielsen den ekonomiskt gynnande, då det saknas så kallad ingående moms att dra av på lönekostnader, vilka utgör den stora kostnadsposten i elitverksamhet. Hur omfattande detta skattegynnande av svensk elitidrott egentligen är kan säkert diskuteras, men uppskattningar från regeringen för alla ideella förenings momsbefrielse landar på drygt en halv miljard kronor årligen.⁸ Idrotten, och framför allt de stora lagidrotternas elitverksamhet, står utan tvekan för den absoluta merparten av detta belopp. Den stora vinnaren på momsbefrielsen är kanske ändå samhället i stort, då de samlade samhällskostnaderna för en momshantering inom föreningslivet skulle vara betydande, dels i administrativ börda för föreningar, myndigheter och domstolar, dels i medvetna och omedvetna skattefel. Staten och EU⁹ ska troligen vara nöjda med att svenska ideella föreningar precis som privatpersoner är så kallade slutkonsumenter i momshänseende; det är de som slutligen betalar skatten.

Grunden för skattebefrielsen av idrottsföreningar

Att idrottsföreningar på samma sätt som annat föreningsliv är undantagna beskattning, grundar sig i en vilja från statens sida att gynna och främja det demokratiska föreningsliv som genom föreningsintern eller utåtriktad verksamhet anses vara till nytta för enskilda eller samhället i stort. Det är så kallade allmännyttiga ideella

⁸ Finansdepartementet (2023). *Redovisning av skatteutgifter 2023*, skr. 2022/23:98.

⁹ EU:s budget utgörs till viss del av den moms som uppbärs av varje medlemsstat.

föreningar som åtnjuter skattebefrielse. Ett utmärkande drag för dessa föreningar är att de är självvägande enheter, det vill säga att det inte är medlemmarna som äger föreningens tillgångar, utan den äger sig själv. Medlemskapet är också det av rent ideell natur, även i en förening som bedriver elitidrottsverksamhet.

De grundläggande kraven för skattebefrielse är att föreningens ändamål är allmännyttigt, och att den också främjar det ändamålet.¹⁰ Verksamheten föreningen bedriver får endast i ringa eller mycket ringa omfattning främja andra ändamål, och dess intäkter måste i skälig omfattning användas för det allmännyttiga ändamålet. En skattebefriad förening får alltså inte lägga alltför mycket pengar på hög. Men det finns utrymme för att mer eller mindre långsiktigt kunna växa, från till exempel en liten amatörförening till en förening med omfattande ekonomi och professionella elitidrottare. Avgörande krav för skattebefrielse är också att föreningen inte får vägra någon medlemskap utan godtagbara skäl, och att föreningsdemokrati med samma rösträtt för alla medlemmar råder. Föreningen får heller inte främja medlemmarnas eller andra bestämda personers ekonomiska intressen.

Vad som i skattehänseende ska bedömas vara ett allmännyttigt ändamål vållar oftast inga besvär, och idrottsverksamhet är ett givet sådant ändamål. När denna skattelagstiftning arbetades fram på 1970-talet, talade lagstiftaren om ”ändamål som enligt utbredd uppfattning anses som allmännyttiga”.¹¹ Det får idrott med råge ha ansetts göra såväl då som i dag. Men lagstiftaren lyfte att professionell idrott inte borde ses som allmännyttigt och föranleda skattebefrielse. Detta gjordes alltså för snart 50 år sedan, då elitidrotten och särskilt dess professionella del hade en helt annan karaktär och omfattning än i dag. Lagstiftaren fortsatte med:

”Å andra sidan får det anses uteslutet att en idrottsförening skall förlora sin skattefrihet enbart av den anledningen att ett litet elitskikt bland medlemmarna får avsevärda belopp i ersättning för sina insatser. Enligt min mening bör frågan lösas på det sättet att professionella inslag i till exempel fotbolls-, ishockey- eller basketbollsklubbar inte äventyrar en förmånligare skattebehandling så länge antalet professionella utövare är obetydligt jämfört med det totala antalet aktiva föreningsmedlemmar.”¹²

Denna syn från regering och riksdag på professionell idrott som ej allmännyttigt justerades emellertid 2017, då man förtydligade lagstiftningen om skattskyldighet för vissa rättighetsinkomster för föreningslivet. Trots att den egentliga skattefrågan

¹⁰ Se inkomstskattelagen (1999:1229) 7 kap. 3–11§§.

¹¹ Prop. 1976/77:135. *Om ändrade regler för beskattning av ideella föreningar, m.m.*

¹² *Ibid.*

var en annan talade lagstiftaren nu om att det ”för ett vitalt föreningsliv är nödvändigt även med inslag av andra slag än de rent ideella och frivilliga”, samt att ”inom de flesta idrotter är det till exempel nödvändigt med anställda idrottare och tränare för att nå idrottsliga framgångar”.¹³ Bland annat påpekades att professionella idrottare i sig bidrar till ett ökat intresse för idrott, inte minst hos barn och unga. Det är tydligt att det är den samlade idrottsrörelsen, där bredd- och elitidrott bedrivs inom samma strukturer som barn- och ungdomsidrotten, som ska ses som allmännyttig och förtjänt av skattebefrielse.

Att en idrottsförening också har en omfattande professionell verksamhet är alltså inget som hindrar skattebefrielse. Men det har sedan 1970-talet hänt andra saker inom delar av idrottsrörelsen som skulle kunna utgöra problem i detta hänseende. Själva grunden för skattebefrielsen är fortsatt att varje idrottsförening och varje idrottsförbund ska ”främja ändamål som enligt utbredd uppfattning anses som allmännyttiga”.¹⁴ Även om det vore ett stort steg för Skatteverket och domstolarna att underkänna en ideell förenings allmännyttiga status, kan det möjligen vara än mer uppseendeväckande att det inte görs oftare.

Företeelser som var för sig eller tillsammans skulle kunna bedömas som ej allmännyttiga enligt utbredd uppfattning, torde inom dagens elitidrott bland andra kunna vara följande:

- Alltför tidiga elitsatsningar och problematisk selektering inom barn- och ungdomsidrotten. Idrottsföreningar som bedriver barn- och ungdomsidrott mer eller mindre endast i syfte att få fram elitidrottare. Särskilt allvarligt är det i de fall barn inte ges samma stimulans och möjlighet till fortsatt idrottande som andra barn. Sådan slags verksamhet kan förekomma på såväl förenings- som förbunds nivå.
- Samarbeten med sponsorer vars tjänster eller produkter är problematiska ur ett idrotts- eller folkhälsoperspektiv. Till exempel reklam för godis och läsk samt reklam för ”alkoholfri” öl eller cider, men även reklam för spelbolag som erbjuder vadhållning och annat spel, vilket kan vara problematiskt för konsumenter eller för idrottens integritet.
- Innehav av så kallat IdrottsAB där elitverksamhet bedrivs. Att idrottsrörelsen släpper in privata vinstintressen utgör i sig en utmaning för idrotten som allmännyttig folkrörelse. Särskilt i de fall sådana bolag bedriver sin verksamhet

¹³ Prop. 2016/17:192. *Vissa skattefrågor för ideella föreningar, registrerade trossamfund och kollektivavtalsstiftelser.*

¹⁴ *Ibid.*

på ett ur allmän synvinkel problematiskt sätt, eller har delägare och investerare med ur allmän synvinkel problematisk karaktär.

- Odemokratisk föreningsstruktur. Idrottsföreningar som i praktiken är enskild näringsverksamhet eller styrs av ett fåtal individer. Det finns även en problematik med föreningar där till exempel möjligheten till medlemskap är begränsad eller motarbetas.
- Kriminell infiltration, eller oförmåga att stävja kriminalitet inom och runt idrottsföreningen.

Även idrottsförbund som inte tar tag i problematik i sina medlemsföreningar enligt ovan, bör kunna ifrågasättas utifrån ett allmännyttigt perspektiv.

Nordisk utblick

Skattebefrielse av idrottsrörelsen är i stora drag densamma i de nordiska länderna, och där Finland synes ha en skattelagstiftning som i stor utsträckning liknar den svenska i sin uppbyggnad. Noterbart är att norska idrottsföreningar med stor ekonomisk aktivitet, till exempel toppklubbarna inom fotbollen, inte är skattebefriade. I stället har man en konstruktion med samarbetsavtal mellan idrottsföreningar och aktiebolag, där det totala skatteutfallet synes bli i stort detsamma som för svenska föreningar, med eller utan IdrottsAB.

En specifik skattefråga där det går att göra jämförelser mellan de nordiska länderna rör inte idrottsföreningarnas egna beskattning, utan deras villkor för att ta in utländska idrottare i sin professionella lagidrottsverksamhet, den så kallade expertskatten. Danmark och Sverige är de länder i Norden som har sådana regler som ger utländska experter, men även välbetalda idrottare,¹⁵ en viss skattelättnad.

Några reflektioner

Den skattebefrielse svensk idrottsrörelse åtnjuter är ett fundament i kontraktet mellan den folkrörelsebaserade idrotten och staten. Befrielsen bygger på att idrotten enskilt och samlat samt över tid uppvisar sin allmännyttighet. Skattebefrielsens grunder har visat sig vara mycket töjbara. Trots återkommande medie-rapportering om missförhållanden inom både idrottens verksamhet och dess organisering, har det med något enstaka undantag inte föranlett Skatteverket att ifrågasätta skattebefrielsen. Inte heller inom medierna, hos allmänheten eller inom politiken har frågan lyfts. Möjligen kan dessa frågor komma att aktualiseras när EU-rättens inverkan på svensk idrott nu blir allt större.

¹⁵ Idrottare med drygt 100 000 kr i månadslön ges denna skattelättnad under högst fem år.

EU-rättens inverkan på elitidrottens verksamhet

Det är inte bara nationell lagstiftning som har betydelse för svensk elitidrotts möjligheter till finansiering. I stor och ökande grad gäller det också EU-rätten. Denna rättsutveckling stannar heller inte vid idrottens ekonomiska förutsättningar, utan påverkar även dess möjligheter att organisera sig och bedriva sin elitverksamhet efter egna beslut. I det följande ges en översiktlig och i första hand politisk beskrivning av EU-rättens inverkan på elitidrotten; det är ingen ansats till en fullständig rättslig analys.

Kommersiellt gångbar elitidrott innefattar med nödvändighet större eller mindre ekonomiska intressen och möjligheter hos såväl idrottsförbund som deras föreningar och klubbar samt dess idrottsutövare. EU-rätten, som bland annat reglerar konkurrensrätt och fri rörlighet för arbetstagare, ska enligt rättspraxis appliceras på sådan elitidrott trots att idrottens idé, verksamhet och organisering i grunden skiljer sig från den näringsverksamhet och arbetsmarknad EU-rätten utformats efter. Det kan redan här noteras att det, åtminstone enligt EU-domstolen, saknas speciallagstiftning för idrotten vad gäller till exempel konkurrensrätt och fri rörlighet för arbetstagare. Däremot finns det, och har länge funnits, en bred och tydlig politisk vilja från unionens medlemstater att skydda den europeiska idrottens idé, verksamhet och organisering.

EU-domstolen, unionens högsta rättsliga instans, har haft ett relativt stort antal idrottsrelaterade mål att avgöra sedan 1970-talet. Under denna tid har en rättspraxis vuxit fram som i vissa stycken skyddat den organiserade idrotten, till exempel idrottens rätt att ha och tillämpa egna antidopningsregelverk och att utan inblandning ta ut idrottare till landslagsverksamhet. Vid sidan av denna rättspraxis har det emellertid också skapats en praxis, som på allvar utmanar den organiserade idrottens utrymme att bedriva en etiskt och ekonomiskt hållbar elitidrottsverksamhet. Än mer oroande är att det i EU-domstolens rättspraxis saknas tydliga tecken på att idrotten på egen hand kan vända denna rättsutveckling, genom att till exempel stärka den egna demokratiska organiseringen eller ta bort privata vinstintressen.

Rättsfall som ändrar elitidrottens spelregler

Det första rättsfallet från EU-domstolen som på allvar hindrade idrottens självbestämmanderätt var den så kallade Bosmandomen¹⁶ från 1995, vilken bland annat innebar ett slut på de övergångsersättningar som på den tiden ofta förekom inom lagidrotter vid spelarövergångar mellan klubbar, även när spelares kontrakt löpt ut. Domstolen underkände i detta fall därmed en regel den samlade fotbollsrorelsen gemensamt beslutat, och öppnade till stor del dörren för den utveckling mot allt högre spelarlöner och dominans av ett fåtal starka klubbar vi sett inom den europeiska fotbollen.

Bland unionens medlemsstater blev de politiska reaktionerna på Bosmandomen förhållandevis starka, och de kom från högsta möjliga håll. I Europeiska rådets idrottsdeklaration från 2000 bekräftades ett stöd för idrottens rätt att verka inom lämpliga föreningsstrukturer. Den demokratiska föreningsidrottens sammanhållna och solidariska karaktär skulle skyddas, enligt rådet.¹⁷ Redan i Europeiska kommissionens Helsingforsrapport om idrott från året innan framhålls att när unionens konkurrensregler tillämpas på idrotten bör hänsyn tas till dess särart och särskilt det ömsesidiga beroendet mellan idrotten och den ekonomiska verksamhet den genererar. Rapporten är dessutom relativt utförlig angående konkurrensrättens tillämpning på idrottsområdet, och ifrågasätter inte de av idrottsrorelsens regelverk som kan anses nödvändiga för idrottens och dess tävlingars organisering.¹⁸ Kommissionen har därefter förtydligat stödet för idrottens behov av att upprätthålla tävlingsresultats ovisshet, och att en jämvikt mellan klubbar som deltar i en och samma tävling kan behållas. Man har även givit stöd för idrottens pyramidstruktur för tävlingar från gräsrotsnivå till elitnivå, samt åt principen om ett enda förbund per idrottsgren.¹⁹ Denna genomgång av politiskt stöd från EU:s institutioner för idrottens självbestämmanderätt är inte uttömmande, men pekar på några av de viktigaste tillfällena och aspekterna rörande stödet för elitidrottens finansiering och organisering.

Nästa två verkligt stora rättsfall som utmanade idrottens självbestämmanderätt kom i december 2023, genom EU-domstolens avgörande av målet om fotbollens så

¹⁶ Union Royale Belge des Sociétés de Football-Association ASBL (URBSFA) vs Bosman, mål C-415/93.

¹⁷ Europeiska rådet (2000). "Bilaga IV". I *Ordförandeskapets slutsatser*, Europeiska rådet i Nice 7–10 december 2000.

¹⁸ Europeiska kommissionen (1999). *Rapport från kommissionen till Europeiska rådet om hur man kan bevara den nuvarande uppbyggnaden av idrotten och upprätthålla idrottens sociala funktion inom gemenskapen*. Rapport KOM(99) 644.

¹⁹ Europeiska kommissionen (2007). *Vitbok om idrott*. Vitbok KOM(2007) 391.

kallade superliga²⁰ och målet om det Internationella Skridskoförbundet, ISU²¹. Även om målen handlar om så pass skilda elitidrottsföreteelser som europeisk klubb fotboll och internationella skridskotävlingar, är de centrala frågeställningarna till stor del desamma. I superligamålet handlade det om Internationella Fotbolls-förbundets (FIFA) och dess europeiska motsvarighets (UEFA) utrymme att agera mot ett antal klubbar, vars avsikt var att delta i en fotbollsliga som inte organiserades eller sanktionerades av UEFA. I målet om Internationella Skridsko-förbundet handlade det om förbundets utrymme att agera mot skridskoåkare som deltagit i tävlingar som inte sanktionerats av förbundet. Något förenklat kan dessa mål sägas handla om den organiserade idrottens möjligheter att organisera och kontrollera sina tävlingar. Inte minst idrottsförbundens möjligheter att förfoga över de inkomster som kommersiellt gångbar elitidrott genererar.

Utan att närmare gå in på den EU-rättsliga analysen och vilka följder dessa domar kan komma att få för såväl europeisk som svensk idrott, står det klart att EU-domstolen inte dömt till idrottsförbundens fördel utan till fördel för vad som kan beskrivas som illojala medlemmar av idrottsrörelsen. I detta fall medlemmar som vill vara kvar i idrottsrörelsen, men inte godtar eller erkänner idrottsrörelsens beslut. De skäl dessa medlemmar har för sitt agerande får i högsta grad anses vara ekonomiskt motiverade. Det domstolen kortfattat slagit fast är att idrottsförbund inte kan hävda ensamrätt att organisera tävlingar. Förbunden måste dessutom ha tydliga regler som möjliggör för utomstående vinstintressen att organisera och göra ekonomisk vinst på idrottstävlingar. I vilken utsträckning detta faktiskt kommer att bli möjligt är emellertid ännu oklart, då domstolen pekar på att idrottsförbunden kan ha så kallade legitima syften för att inte tillåta konkurrerande aktörer. Sådana syften kan vara att skydda förbundens egna matchkalendrar, krav på öppna ligor samt även omfördelningen av ekonomiska överskott till breddidrott. Men även aspekter som effektivitetsvinster och konsumentintressen ska vägas in när förbundens agerande granskas. Mot bakgrund av bland andra de politiska markeringar som gjorts av Europeiska rådet och kommissionen enligt ovan, kan det också konstateras att domstolen visat föga lyhördhet för unionens politiska vilja. Till saken hör också att ett stort antal medlemsstater, bland andra Sverige, ställde sig på idrottens sida under förhandlingarna i superligamålet, samt att medlemsstaternas stöd till motparten i det närmaste var obefintligt.

²⁰ European Super League vs UEFA och FIFA, mål C-333/21.

²¹ International Skating Union vs Europeiska kommissionen, mål C-124/21 P.

Det finns några aspekter i domstolens avgöranden av dessa mål som förtjänar särskild uppmärksamhet. I båda fallen behandlas elitidrotten som vilken marknad som helst, utan att det reflekteras över att det är idrotten i sig som under lång tid skapat denna marknad, samt att hela dess fortsatta omfattning och existens till stor del är beroende av en organiserad idrottsrörelse. Den europeiska fotbollen under UEFA har enligt EU-domstolens logik varit så framgångsrik att det blivit något av en mänsklig rättighet att delta i verksamheten, och framför allt att ta del av det ekonomiska överskottet. Domstolen talar till och med i termer av att utomstående intressen måste få komma in och göra fotbollen mer attraktiv för konsumenterna – som om fotboll eller annan idrott primärt skulle vara till för några andra än idrottarna och idrottsrörelsens medlemmar. Domstolen synes heller inte i något av fallen visa förståelse för att idrottens självbestämmanderätt och ensamrätt till de ekonomiska överskotten är nödvändiga för en sammanhållen och långsiktigt hållbar idrottsrörelse.

En annan problematik är att domstolen i dessa två fall inte heller synes ge någon rättslig tyngd åt hur idrotten är organiserad och bedriven. Det i en svensk idrottspolitisk kontext högst problematiska i privat ägande eller privata vinstintressen inom idrotten berörs inte av domstolen. Inte ens den oroande utvecklingen mot multipelt ägande av europeiska fotbollsklubbar verkar spela roll vid bedömning av idrottens rätt till självbestämmande. Inte heller förekomsten eller graden av den specifika idrottens föreningsdemokrati och allmännyttighet i ett bredare perspektiv synes vara avgörande.

Det finns därutöver några grundläggande problem som rör EU-rättens tillämpning på idrotten. Det första är att idrotten har ett politiskt stöd för sitt självbestämmande, som endast marginellt materialiserats i unionens lagstiftning eller rättstillämpning. Det försök till att ge idrotten rättsligt skydd i lagstiftningen underkänns nu av EU-domstolen, vilket ger oss situationen att unionen enligt sitt fördrag ska stödja ”utvecklandet av idrottens europeiska dimension genom att främja rättvisa och öppenhet i idrottstävlingar”, samtidigt som dess domstol inte ska ge dessa ord vederbörlig rättslig tyngd.²² Ett andra grundläggande problem är att den praxisdrivna rättsutvecklingen gör att idrottens organisationer ständigt befinner sig i en betydande osäkerhet om rättsläget. De nya avgörandena från domstolen förvärrar uppenbart denna osäkerhet och öppnar upp för många kommande rättsprocesser i medlemsstaterna, liksom inom unionens rättsliga institutioner. Ett tredje grundläggande problem är då också att idrottsförbund kan lockas att blidka EU-rätten

²² Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, art. 165.

genom att till exempel tilldela en större andel än annars av det ekonomiska överskottet till potentiellt illojala medlemmar, något som sedan snarare kan missgynna förbunden vid en rättslig prövning. Det finns här en uppenbar risk för en ond spiral. Ett fjärde och möjligen sista grundläggande problem, är att avsaknaden av EU-lagstiftning för idrotten riskerar leda till att idrottens organisering och finansiering i ökande utsträckning präglas av odemokratiska, rent affärsmässiga och även korrupta tillvägagångssätt.

Den svenska regeringens agerande i förhållande till EU-rätten

Åsikten att idrott i stort, även specifikt elitidrott, ska ha goda rättsliga och andra förutsättningar för sin verksamhet har brett politiskt stöd i Sverige. Även om idrottsrörelsen stundom klagat på nationell lagstiftning, och stundom kan ha haft goda skäl för detta, har regering och riksdag ofta levererat vad idrotten önskar. Detta blev inte minst tydligt under coronapandemin, då stödet till idrotten över statsbudgeten ökade stort och där den kommersiellt gångbara elitidrotten fick sin beskärda del. Andra exempel på statlig lyhördhet finns inom skatteområdet, såsom när regering och riksdag såg till att ändra i inkomstskattelagen för att säkra idrottens skattefrihet för rättighetsinkomster från framför allt lukrativa tv-avtal.²³ I detta sammanhang kan det också framhållas att Sverige inte notifierar stöd till idrotten som så kallat statsstöd till EU-kommissionen. Statsstöd enligt EU:s regler är när stat, kommun eller region stöttar en viss verksamhet med offentliga medel, syftet med reglerna är att säkerställa att konkurrensen på EU:s inre marknad inte snedvrids. Att Sverige då inte notifierar stödet till idrotten för EU-kommissionens godkännande kan ses som ett uttryck för en uppfattning om att den svenska idrottsrörelsen inte befinner sig i samma faktiska och rättsliga situation som det vanliga näringslivet. Det är i sig ett tecken på regeringens förhållningssätt gentemot idrottsrörelsen och skiljer sig närmast i grunden från det förhållningssätt och den rätts-tillämpning EU-domstolen nu ägnat sig åt.

När det gäller idrottens förhållande till EU-rätten har den svenska regeringen vid ett flertal tillfällen agerat till stöd för idrottsrörelsens intressen. När EU-kommissionen 2008 inledde ett så kallat överträdelseärende²⁴ för att den svenska moms lagen inte ansågs följa unionens moms direktiv, eftersom våra ideella föreningar undantas från skatteplikt, valde den svenska regeringen att ta strid mot kommissionen. Att behålla vårt generella momsundantag för allmännyttiga ideella föreningar var viktigt för hela idrottsrörelsen, och inte minst ur ekonomisk syn-

²³ Prop. 2016/17:192.

²⁴ IP/08/1032.

vinkel för den kommersiellt gångbara elitidrotten. År 2015 lade kommissionen ned ärendet. Det finns också exempel på att regeringen inte synes ha uttömt möjligheterna att driva idrottens intressen inom ramen för EU-arbetet. Kanske mest iögonfallande var när regeringen 2015 övergav spelmonopolet och inledde arbetet med den omreglerade spelmarknaden, som blev verklighet 2019.

Den svenska regeringen har även aktivt deltagit i EU- och EFTA-domstolarnas förhandlingar i för idrotten viktiga mål, och med relativt stor tydlighet tagit ställning för den samlade idrottsrörelsens rätt att på olika sätt värna sin verksamhet och dess intäkter. När den norske landslagsskidåkaren Henrik Kristoffersen hamnade i konflikt med det norska skidförbundet om sina planer på ett individuellt sponsor-kontrakt med Red Bull, hamnade saken 2017 i EFTA-domstolen.²⁵ Domstolen gick i stor utsträckning på den svenska regeringens argumentation om att skidförbundets egna och exklusiva sponsoravtal är nödvändiga för att upprätthålla idrottens viktiga roll i samhället, genom att sponsorintäkter då kan fördelas till den samlade skididrottens och dess medlemmars bästa.

Regeringen deltog också vid EU-domstolens förhandling i superligamålet och gav då ett tydligt stöd till principen om ett förbund per idrott, och därmed FIFA:s och UEFA:s rätt att agera mot klubbar som inte respekterar förbundens roll att organisera fotbollens tävlingsverksamhet. Regeringen argumenterade också mot stängda ligor och för fotbollsförbundens möjlighet att skydda sin idrott, inte minst de intäkter matcherna genererar. Regeringen underströk emellertid att det förutsätter att förbunden är demokratiska, transparenta och ansvarstagande, samt att de ekonomiska överskotten från de europeiska cuperna fördelas av UEFA för den samlade fotbollens bästa. Överskotten ska då även gå till breddfotbollen och inte minst till barn- och ungdomsverksamhet.

Slutligen deltog regeringen vid EU-domstolens förhandling i målet om UEFA:s regler om så kallade hemmafostrade spelare, som likt superligamålet också avgjordes i december 2023.²⁶ Det svenska yttrandet var här ett tydligt stöd för fotbollens rätt att säkerställa ett lägsta antal inhemska spelare i klubbefotbollen. Regler om hemmafostrade spelare kan enligt regeringen bidra till att skapa en lokal identitet hos fotbollsklubbarna. De kan samtidigt motverka rika klubbars dominans inom den europeiska fotbollen. Regeringen lyfte också särskilt skyddet av barn och unga,

²⁵ Henrik Kristoffersen vs Norges Skiforbund, mål E-8/17.

²⁶ SA Royal Antwerp Football Club vs Union Royale Belge des Sociétés de Football-Association ASBL (URBSFA), mål C-680/21.

samt vikten av att alla fotbollsklubbar har en egen omfattande barn- och ungdomsverksamhet.

Några reflektioner

EU-rättens påverkan på den europeiska idrotten och framför allt fotbollen är stor. Den praxisdrivna utvecklingen har inte lyckats med vare sig att göra den europeiska idrotten mer demokratisk och ansvarstagande, eller med att säkerställa en ekonomiskt och idrottsetiskt hållbar elitidrottsverksamhet. Om den europeiska idrottsmodellen ska kunna upprätthållas, måste såväl politiken som idrotten själv börja problematisera i synnerhet förekomsten av de privata vinstintressen som av idrottsförbunden tillåts inom den europeiska idrottsrörelsen. För svenskt vidkommande blir det viktigt att hävda den demokratiska föreningsidrottens särprägel vid all nationell tillämpning av EU-rätt. Att svenska idrottsförbund ska påtvingas besluta om regler som möjliggör privata vinstintressens utnyttjande av deras idrottsverksamhet är inte i linje med vår nationella idrottspolitik. Med detta sagt bör också svensk idrott nu analysera konsekvenserna av att tillåta så kallade IdrottsAB. Privat ägande utgör i sig grundläggande utmaningar för idrottens integritet. Även förekomsten av uppenbara missförhållanden av olika slag inom delar av den svenska idrottsrörelsen bör analyseras utifrån ett EU-rättsligt perspektiv.

Att få till en EU-lagstiftning som reglerar idrottens ekonomiska och organisatoriska dimensioner är inte önskvärdt av flera skäl, men kan visa sig nödvändigt mot bakgrund av såväl Bosmandomen som superliga- och skridskomålen. Skattelagstiftningen vi har i Norden, där grundläggande krav om allmännyttighet läggs fast, kan i så fall tjäna som förebild för EU-lagstiftning. Den europeiska idrottsmodellen har ett starkt folkligt stöd. Om den faller sönder återstår kanske endast att kopiera den nordamerikanska modellen för professionell idrott, vilken också det kommer att kräva särslagstiftning. Att bibehålla dagens situation, där idrotten i stora och avgörande stycken behandlas som vilken näring som helst, är hur som helst ohållbart.

Referenser

Centrum för idrottsforskning (2014). *Etik och ekonomi i idrottsföreningar*. Rapport 2014:3.

European Super League vs UEFA och FIFA, mål C-333/21.

Europeiska kommissionen (1999). *Rapport från kommissionen till Europeiska rådet om hur man kan bevara den nuvarande uppbyggnaden av idrotten och upprätthålla idrottens sociala funktion inom gemenskapen*. Rapport KOM(99) 644.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/ALL/?uri=CELEX:51999DC0644>.

Europeiska kommissionen (2007). *Vitbok om idrott*. Vitbok KOM(2007) 391.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/ALL/?uri=CELEX:52007DC0391>.

Europeiska rådet i Nice (2000). "Bilaga IV". I *Ordförandeskapets slutsatser*.

https://www.europarl.europa.eu/summits/nice2_sv.htm#an4.

Finansdepartementet (2023). *Redovisning av skatteutgifter 2023, skr. 2022/23:98*.

<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/skrivelse/2023/04/skr.-20222398>.

Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt.

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0006.02/DOC_2&format=PDF

Henrik Kristoffersen vs Norges Skiforbund, mål E-8/17.

Inkomstskattelagen (1999:1229).

International Skating Union vs Europeiska kommissionen, mål C-124/21 P.

Prop. 1976/77:135. *Om ändrade regler för beskattning av ideella föreningar, m.m.*

Prop. 2016/17:192. *Vissa skattefrågor för ideella föreningar, registrerade trossamfund och kollektivavtalsstiftelser*.

Prop. 2017/18:220. *En omreglerad spelmarknad*.

Riksidrottsförbundet (2018). *Policy för samverkan med spelbolag*. Onlinebroschyr.

https://www.rf.se/download/18.407871d3183abb2a6133cf/1665042791800/Policy_Samverkan_spelbolag.pdf.

SA Royal Antwerp Football Club vs Union Royale Belge des Sociétés de Football-Association ASBL (URBSFA), mål C-680/21.

SIFS 2020:2. *Spelinspektionens föreskrifter och allmänna råd om begränsningar och förbud mot viss vadhållning för att motverka manipulation av resultat (bl.a. matchfixning) inom sport samt rapportering av misstänkt manipulation*.

Union Royale Belge des Sociétés de Football-Association ASBL (URBSFA) vs Bosman, mål C-415/93.

Projekt Elitidrott2030

– Om idrottsrörelsens vägval för framtidens elitidrott

Peter Mattsson, Riksidrottsförbundet

Inledning

Är svensk elitidrott på väg att sluta upp i den globala elitidrottsliga kapprustningen? Vilka konsekvenser får det i så fall för den traditionella svenska idrottsmodellen och för statens idrottspolitik? Frågorna identifierades av dåvarande ordföranden i Centrum för idrottsforskning, Per Nilsson, i förordet till rapporten *För framtidens segrar: En analys av det svenska elitidrottssystemet*, från 2012.¹ När detta skrivs, drygt tio år senare, har idrottsrörelsen möjligen börjat närma sig några av svaren på dessa tämligen komplicerade frågor. Ett viktigt steg togs våren 2021, då Riksidrottsförbundets (RF) stämma beslutade att ställa sig bakom ett program kallat *#elitidrott2030*.² Två år senare enades idrottsrörelsens tre stödorganisationer: RF, Sveriges Olympiska Kommitté (SOK) samt Svenska Parasportförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté (SPK), om att gemensamt verka för en väsentlig förstärkning av stödet till elitidrotten, samt fortsätta utveckla verksamheten enligt det nya elitidrottsprogrammet.³

Hur kom idrottsrörelsen till denna samstämmighet? Vad innebär *#elitidrott2030*, och vad är det egentligen idrottsrörelsen vill? Hur står sig det svenska elitidrottsystemet i dag, när det gäller styrkor och svagheter, i relation till vad den samlade idrottsrörelsen vill med elitidrotten?

En tillbakablick

Även om huvudinriktningen för detta kapitel är framtiden, blickandes mot 2030, är det relevant att börja med historien. I *För framtidens segrar* skriver Johan R Norberg om hur ett arbete med att reformera den så kallade "samlade elitidrottssatsningen" inleddes hösten 2011.⁴ Begreppet refererar till ett regeringsbeslut från 2009, vilket innebar att RF skulle få disponera medel till en flerårig, samlad, förbundsöver-

¹ Centrum för idrottsforskning (2012). *För framtidens segrar: En analys av det svenska elitidrottssystemet*, s. 3. Rapport 2012:2.

² Riksidrottsförbundet (2021). "*#elitidrott2030*". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2021*.

³ Riksidrottsförbundet (2023). "Elitidrotten ska stärkas". Webbartikel; Sveriges Olympiska Kommitté (2023). "Historiskt förslag om samverkan för elitidrotten". Pressmeddelande; Svenska Parasportförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté (2023). "Historiskt förslag om samverkan för elitidrotten". Webbartikel.

⁴ Centrum för idrottsforskning (2012), s. 48.

gripande och behovsprövad elitsatsning, som skulle stärka olika idrotters internationella konkurrenskraft.⁵ Av Norbergs text framgår dock att de två första åren av denna satsning varit förknippade med vissa utmaningar, framför allt i form av samarbetssvårigheter mellan RF, SOK och SPK. Resultatet blev att RF:s stämma i maj 2011 beslutade att förändra arbetsformerna för satsningen. Dåvarande idrottsministern, Lena Adelsohn Liljeroth, förmedlade sina synpunkter offentligt i en debattartikel i Dagens Nyheter i december 2010.⁶ Liljeroth konstaterade där att en ny enighet inom idrotten är nödvändig, då idrottens stödorganisationer inte har råd att dra åt olika håll.

Kanske är det förmätet att påstå att denna enighet nu är nådd, i och med de senast fattade besluten på stödorganisationernas stämmor 2023. Det är nog ändå rimligt att fastslå att situationen är betydligt bättre i dag, än vad den var 2011. Varför kräver dock en något djupare förklaring.

Den samlade elitsatsningen revideras

Med början 2009 fanns 212 miljoner kronor i statliga medel tillgängliga för den tidigare nämnda behovsprövade, förbundsövergripande satsningen på att stärka svensk idrotts internationella konkurrenskraft.⁷ Äntligen hade regeringen upplåtit särskilda pengar till en tydlig elitidrottssatsning, något som idrottsrörelsen hade diskuterat nödvändigheten av under lång tid. Trots detta visar Riksidrottsstyrelsens (RS) rapport över satsningens inledande år att det samlade arbetet varit svårt, med många meningsskiljaktigheter stödorganisationerna emellan.⁸ En nystart var nödvändig.

I RS förslag till reviderad satsning ingick att man ville ge varje specialidrottsförbund (SF) tydlig information om helheten av stödet till elitidrotten, där varje SF hade en ingång till satsningen.⁹ Det senare innebar bland annat att varje landslag fick en ansvarig kontaktperson på RF, SOK eller SPK som de kunde vända sig till. De reella effekterna av dessa försök till ökad samordning kan diskuteras, eftersom flera förbund (friidrott, fäktning, golf och innebandy) några år senare, 2017, motionerade till såväl Riksidrottsstämman som SOK:s årsmöte (hit även Fotboll-

⁵ Prop. 2008/2009:126. *Statens stöd till idrotten*.

⁶ Adelsohn Liljeroth, L. (2010). "Ny enighet om svensk elitidrott är nödvändig". Webbartikel. *dn.se* 16 december 2010.

⁷ Riksidrottsförbundet (2011) s. 29. "En samlad elitsatsning". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2011*.

⁸ Riksidrottsförbundet (2011), s. 27–31.

⁹ Riksidrottsförbundet (2011), s. 26.

förbundet). I stort uttryckte motionerna en önskan just om ökad samverkan och mer effektiv användning av gemensamma resurser.¹⁰

De båda styrelserna bemötte motionerna på olika sätt. SOK:s styrelse stödde motionerna och underströk särskilt behovet av ökat operativt samspel mellan idrottens stödorganisationer, ökad effektivisering av elitstödet liksom en betydande resursförstärkning till förbundens talangutveckling och internationella verksamhet.¹¹ RS valde att presentera ett eget förslag, innehållande en översyn av hur svensk idrott skulle kunna få störst effekt av det samlade elitidrottsstödet. Även behovet av en modell för samordnad optimering av varje organisations kompetens och resurser uttrycktes.¹² Båda styrelserna tryckte på vikten av att snabbt få till stånd den ökade samordningen och effektiviseringen, där också SPK och den paralympiska verksamheten borde ingå. RS kommenterade därtill den ekonomiska utvecklingen för svensk elitidrott i såväl ett nationellt som internationellt perspektiv. Man konstaterade att det samlade elitidrottsstödet ökat med 84 procent mellan 2002 och 2014, till totalt 197 miljoner kronor, att jämföra med till exempel Storbritannien, som under tioårsperioden 2002–2012 ökade sin satsning med 363 procent. Cirka 90 miljoner av det svenska stödet utgjordes av kommersiella intäkter inom ramen för SOK:s och SPK:s satsningar.

Vidare refererade RS till en analys av svensk elitidrotts styrkor och svagheter som 2016 tagits fram i dialog med specialidrottsförbunden. Enligt analysen var den omfattande föreningsverksamheten en styrka, vilken i ett internationellt perspektiv ger många en god start i idrotten. En annan styrka som identifierades var ett i många avseenden redan målstyrt elitidrottsstöd riktat mot att möjliggöra för svenska framgångar internationellt. Även SOK:s topp- och talangprogram och RF:s utvecklingscentrum Bosön framhölls som styrkor. Specialidrottsförbunden ansåg dock att Bosön behöver utvecklas, och gärna få motsvarigheter på andra håll i landet, samt få tillgång till spetskompetens i form av gemensamma stödresurser.

Oenigheten mellan RF och SOK upplevde förbunden vara en svaghet. Detta resulterade (vilket förmodligen gäller än i dag) i suboptimering av resurser, att kompetensstöden från olika organisationer inte var samordnade, att resurserna var för små, samt att elitstödsmodellen, totalt sett, var otydlig och gav en ojämn fördelning av medel över tid, vilket försvårade långsiktig planering.

¹⁰ Riksidrottsförbundet (2017). "Styrelsens motionssvar". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2017*; Sveriges Olympiska Kommitté (2017). "Ärende 12a: Styrelsens svar på motionen"; I *SOK:s årsmöte 2017*.

¹¹ Sveriges Olympiska Kommitté (2017).

¹² Riksidrottsförbundet (2017). "Ett samordnat elitidrottsstöd". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2017*.

Såväl Riksidrottsstämman som SOK:s årsmöte biföll sina respektive styrelsers förslag. Därmed kunde ett mer uttalat arbete med samordning av elitidrottsstödet börja.

Samordning av elitidrottsstödet

Hösten 2017 skapades en arbetsgrupp bestående av RF:s idrottschef (Peter Mattsson), avdelningschef för elitidrottsstödet (Liselotte Ohlson), SOK:s verksamhetschef (Peter Reinebo) och Parasport Sveriges chef för elitutveckling och utbildning (Hans Säfström). Uppgiften var att ta fram principer, grundläggande värderingar och planer för hur stödet från de tre organisationerna skulle kunna samordnas framöver. Utöver att hålla interna möten och samtala med specialidrottsförbunden studerade arbetsgruppen även hur elitidrottsstödet fungerar i andra länder. En sammanställning med förslag överlämnades därefter till styrelserna för RF, SOK och SPK.¹³ Arbetsgruppen ansåg att det befintliga elitidrottsstödet borde avgränsas till ett färre antal SF än tidigare, genom att skärpa kriterierna för mottagandet. Vidare efterfrågade arbetsgruppen ett mer behovsriktat extra landslagsstöd, ett individuellt stöd (i olympiska och paralympiska idrotter) samt olika typer av kompetensstöd och utbildningsinsatser. Utifrån årsredovisningar från 2016 beräknade arbetsgruppen det då befintliga och totala stödet till elitidrotten till 223 miljoner kronor. I denna summa ingick 43 miljoner till riksidrottsgymnasierna och 86 miljoner i kommersiella intäkter från SOK respektive SPK.

Baserat på möten med specialidrottsförbunden och internationella jämförelser, identifierade arbetsgruppen dessutom ett behov av vad som skulle kunna kallas för ett väsentligt resurstillskott – en ny injektion och långsiktig satsning. Arbetsgruppen benämnde detta *Samordnat elitidrottsstöd 2.0*. Dess syfte var att möjliggöra för individer och lag att stanna kvar i världstoppen, eller göra en full satsning mot den. Här föddes idén om en ny enhet med tydligt mandat, som kanske till och med skulle kunna vara fristående från övrig verksamhet. Sådana lösningar hade arbetsgruppen funnit i flera länder. Ett förbättrat socioekonomiskt stöd till aktiva behövdes också, menade man.

En annan hörnsten i arbetsgruppens förslag var att specialidrottsförbunden inte längre skulle behöva söka stöd från tre organisationer, med separata krav på utvecklingsdokument. Arbetsgruppen föreslog i stället att en gemensam utvecklingsplan skulle börja användas från och med 2019.

¹³ Riksidrottsförbundet (2017). "Samordnat elitidrottsstöd". Bilaga till RS utlåtande 3c till RS möte 28–29 november 2017.

Samtliga styrelser ställde sig bakom förslaget i sin helhet, inklusive utkastet till *Samordnat elitidrottsstöd 2.0*, men önskade en tydligare beskrivning av stödets innebörd. Det fanns även en viss tveksamhet till idén om en fristående struktur. Man uppdrog till sina tjänstepersoner att arbeta vidare med frågan.

Samordnat elitidrottsstöd 2.0

Nästa gång konceptet *Samordnat elitidrottsstöd 2.0* dök upp på de tre styrelsernas bord var i augusti 2018, nu i form av ett direktiv till en utredning om hur ett framtida förstärkt elitidrottsstöd skulle finansieras, organiseras och operationaliseras, för att bidra till fler internationella idrottsliga framgångar för svensk idrott.¹⁴ Utredningen skulle, enkelt uttryckt, besvara frågan vad som behövde göras för att uppnå resursförstärkningen – och därigenom fler internationella framgångar. Förhoppningen var att ett förslag från utredningen skulle kunna föreläggas respektive organisations stämma. En central del i utredningens direktiv var att identifiera de viktigaste lärdomarna gällande bärande idéer, strategiska val och den kärnverksamhet som finns i andra, framgångsrika länders satsningar, och hur dessa skulle kunna implementeras i en svensk kontext. Vidare skulle utredningen föreslå en plan för processen framåt, och ge förslag på hur ett nytt elitidrottsstöd skulle kunna förverkligas i svensk idrott. I tillägg antog RF- och SISU-stämmorna 2019 en verksamhetsinriktning, där styrelserna förklarade att man skulle ta fram ett idrottsövergripande elitidrottsprogram som såväl fortsatte samordningen och optimeringen av varje organisations kompetens respektive resurser, som såg över förutsättningarna för en väsentlig resursförstärkning. Dessutom skulle elitidrottsprogrammet tydliggöra hur idrottsrörelsen kan samverka med akademien, för att utveckla en satsning på möjligheten att kombinera elitidrott och studier (dubbla karriärer), elitidrottsnära forskning samt tränar- och utbildningsinsatser.

Hösten 2019 kom en första rapport,¹⁵ i vilken det går att läsa att det som dittills kallats *Samordnat elitidrottsstöd 2.0* och det idrottsövergripande elitidrottsprogrammet från och med nu ska betraktas som ett och samma. Detta eftersom elitidrottsprogrammet handlade om just en förstärkt elitidrottssatsning. Rapporten till styrelserna målade upp en bild av det aktuella läget i svensk elitidrott, som kort uttryckt beskrevs som allvarligt. Svenska resultat i internationell toppidrott visade på en nedåtgående trend. Samtidigt fanns ett omfattande ekonomiskt underskott relativt de utvecklingsbehov specialidrottsförbunden identifierat. Vid sidan om

¹⁴ Riksidrottsförbundet (2018). "Samordnat elitidrottsstöd 2.0". RS utlåtande 3c till RS möte 22 augusti 2018.

¹⁵ Riksidrottsförbundet (2019). "Samordnat elitidrottsstöd 2.0: Ett nytt svenskt elitidrottsprogram". RS utlåtande 2h till RS möte 27–28 november 2019.

detta hade den gjorda omvärldsanalysen visat att resurserna till svensk elitidrott var alltför små i jämförelse med andra länder. Rapporten pekade på tre olika tillvägagångssätt för att få till stånd en väsentlig resursförstärkning:

1. ökat statligt stöd,
2. ökat kommersiellt stöd,
3. en av idrottsrörelsen genomförd omfördelning av dagens statliga stöd.

Dessa vore möjliga att kombinera och utesluter inte varandra, menade arbetsgruppen. Alternativ ett och tre ansågs ha bäst potential att generera störst intäkter för elitidrotten totalt sett. Alternativ två var helt oprövat, åtminstone inom ramen för en samordnad, samlad, idrottsövergripande elitidrottssatsning. SOK:s topp- och talangprogram, liksom motsvarande satsning på den paralympiska sidan, genererade emellertid kommersiella medel till olympiska och paralympiska idrotter.

#elitidrott2030 tar form

Inför Riksidrottsstämman 2021 skickade RS ett nytt elitidrottsprogram, kallat *#elitidrott2030*, på remiss till sina medlemsförbund. Varken SOK eller SPK hade dock frågan på sina dagordningar för vårens stämmor. Å andra sidan var det bara RS som tydligt ägde uppdraget, från en tidigare stämma. RS var också tydlig med att underlaget arbetats fram gemensamt av de tre organisationerna. I det underlag som sedermera förelades Riksidrottsstämman i maj noterade RS vidare att en referensgrupp bestående av förtroendevalda från alla tre organisationer hade medverkat, och att ett antal avstämnings-/informationsmöten om frågan hade genomförts med specialidrottsförbunden.

RS konstaterade att syftet med det nya elitidrottsprogrammet var att ta itu med de brister som identifierats under arbetet med samordningen och genomlysningen av elitidrottsverksamheten, men att det var långt kvar innan programmet var färdigt att sjösättas. Att formulera ett tänkt framtida läge var ett medvetet ställningstagande av RS. Detta då frågan om finansiering av insatserna fortfarande var olöst.

Det idrottsliga perspektivet

Det är svårt att jämföra idrottsliga prestationer nationer emellan, konstaterade Centrum för idrottsforskningens utredare Johan R Norberg i rapporten *För framtids segrar*.¹⁶ Många idrotter har mer eller mindre sofistikerade rankingsystem. Till exempel rankades Sverige som nummer ett i världen i fotboll för damer efter att VM avslutades sensommaren 2023, trots att Sverige inte vann turneringen. Att svara på

¹⁶ Centrum för idrottsforskning (2012), s. 50.

frågan vilket som är världens bästa idrottsland är dock svårare. Vanligtvis är det olympiska respektive paralympiska medaljtabeller som används för att jämföra prestationerna. Sedan 2008 finns en bredare ranking, publicerad på webbplatsen Greatest Sporting Nation,¹⁷ som tar hänsyn också till andra mästerskap. Denna ranking inkluderar dock inte resultat inom paraidrott.

I arbetet med *#elitidrott2030* har bland annat dessa tre parametrar använts för att beskriva Sveriges position i den internationella elitidrotten.¹⁸ Enligt underlaget till programmet placerar vi oss bland världens 20 främsta idrottsnationer. Över tid har Sverige pendlat mellan placering 11 och 19. När det gäller OS och Paralympics är resultatutvecklingen mer negativ, med undantag från i vinter-OS. *#elitidrott2030* innehåller också en djupare resultatanalys, där topprestationer registrerats ihop med antalet svenska individuella idrottare som återfinns bland de 100 bästa i världen i sin idrott (50 bästa i idrotter med liten spridning).

Analysen baseras på utvecklingen i sammanlagt 20 individuella idrotter under 2009–2019 (se Tabell 1). Eftersom 18 av idrotterna är uppdelade i dam- respektive herridrott – i två tävlar damer och herrar tillsammans, ger detta totalt 38 discipliner. Sverige hade när det gäller topprestationer förbättrat resultaten i nio idrotter, medan 26 idrotter hade utvecklats i negativ riktning. För tre idrotter var situationen oförändrad. När det gäller antalet individer i, eller i närheten av, världstoppen uppvisade sju idrotter en positiv utveckling. Hela 18 idrotter hade ett sämre facit än tio år tidigare, medan det för 13 idrotter såg likadant ut.

Utöver detta visade analysen på också ett urval av idrotter, där världsrankingen inte speglar det aktuella landslagets slagstyrka på ett adekvat sätt. Därför användes i stället placering i VM eller EM som ett prestationsmått. Av 14 analyserade idrotter hade tre utvecklats i positiv riktning, medan fyra backat och sju presterat på samma nivå som tio år tidigare. Tabell 1 visar sammantaget att den svenska toppidrotten inte var lika stark 2019 som den var 2009, samt att toppen blivit smalare.¹⁹

Tabell 1. Svensk idrotts resultatutveckling 2009–2019

Utveckling	Ranking	Antal topp 100 (50 i mindre idrott)	Placering VM/EM
Förbättrad	9	7	3
Oförändrad	3	13	7
Försämrad	26	18	4

¹⁷ Greatest Sporting Nation (2023). <https://greatestsportingnation.com/>. Webbplats.

¹⁸ Riksidrottsförbundet (2021), s. 27.

¹⁹ Riksidrottsförbundet (2021), s. 30–31.

Vad vill idrottsrörelsen med #elitidrott2030?

Redan vid Riksidrottsstämman 2015 antogs målet att svensk idrott ska nå fler idrottsliga framgångar internationellt. Samtidigt har SOK som mål att öka antalet olympiska medaljer, och SPK har motsvarande ambitioner på den paralympiska sidan. I programmet #elitidrott2030 förtydligas målen. Sverige ska placera sig:

- topp 5 som vinterolympisk nation
- topp 20 som sommarolympisk nation
- topp 20 som paralympisk nation*
- topp 10 i Greatest Sporting Nation.

*Beräknat som medelvärdet av placeringen i medaljtabellen för sommar- och vinterspelen.

Vägen dit ska gå genom åtta steg:

1. nya resurser till SF och landslag
2. stärkt långsiktig och strategisk ledningsfunktion i SF
3. förbättrad social situation för internationella elitidrottare
4. starkare koppling till idrottsforskning
5. förstärkt och utvecklat tränar- och ledarutvecklingsprogram
6. adekvata och förstärkta utvecklingsmiljöer för aktiva
7. kompetenta och närvarande tränare för unga
8. centralt stödsystem för utveckling av individer och lag.

Åtgärds paketet som presenteras i #elitidrott2030 springer ur det samordnade arbete med elitidrottsstödet som gjorts sedan 2017. Genom detta har specialidrottsförbunden fått formulera sina planer och behov i en gemensam mall, framtagen av RF, SOK och SPK ihop. De har också fått möjlighet att muntligen presentera sina planer, som kallas *Mot världstoppen och medaljer*, för tjänstepersoner från de tre organisationerna.

Nästan alla specialidrottsförbund, inklusive flera av de större lagbollidrotternas, har vittnat om bristande ekonomiska resurser. För det stora flertalet förbund är den ekonomiska situationen riktigt svår, där resurserna inte räcker för att genomföra önskvärd landslagsverksamhet. Många har svårt att ens komma i närheten av de landslagsprogram konkurrerande nationer genomför. Överlag har specialidrottsförbunden lyft att fler globala tävlingar anordnas, vilket kräver större landslagsprogram. Många har också fler landslag än tidigare, då nya grenar etableras och erbjuder internationell tävlingsverksamhet. Internationella förbund ställer krav på specialidrottsförbunden och deras landslag att delta i kval för att få poäng eller rankas, för att medverka i mästerskap. Vissa internationella förbund kräver

dessutom att de bidrar med domare och funktionärer med internationella licenser, för att få delta vid internationella tävlingar och mästerskap. Paraidrottens grenar har ytterligare fördyringar, i deras fall som ett resultat av krav på internationella klassificeringar.

Sammantaget anser idrottsrörelsen att det svenska elitidrottssystemet är i behov av renovering och ett betydande resurstillskott.

Elitidrottarens socioekonomiska situation

Ett för idrottsrörelsen viktigt område i #elitidrott2030 är den socioekonomiska situation många internationella elitidrottare befinner sig i. Det är ingen ny fråga för svenska idrottare, men möjligen har avståndet till aktiva i andra länder blivit större i och med den kapprustning som ägt rum på elitidrottens område.

I *För framtids segrar* finns ett kapitel där författarna Josef Fahlén och Paul Sjöblom tittat på olika idrotters skilda förutsättningar, samt på situationen för individuella idrottare. Där redogör de bland annat för tidigare studier gjorda mellan 1980 och tidigt 2000-tal av Bengt Wallin och Sten Eriksson. Bristen på ekonomiska resurser var den gemensamma nämnare som på den tiden överskuggade all annan problematik, visar dessa studier.²⁰ Huvuddelen av idrottarna levde mer eller mindre på inga pengar alls. Samtidigt fanns det förstås redan då idrotter vars inkomster det gick att leva gott på, och kanske framför allt, vari resurser till idrottslig utveckling fanns tillgängliga.

Hösten 2022 presenterade SOK en rapport, där man även där konstaterade att många idrottare i topp- och talangprogrammet har svårt att få inkomster och utgifter i vardagen att gå ihop.²¹ De blir visserligen hjälpta av det stipendiesystem som finns inom SOK, men stödet är otillräckligt. Bidrag från föräldrar, partners och andra välvilligt inställda blir då en förutsättning för att klara ekonomin. Eftersom stipendier av detta slag inte räknas som sjukpenninggrundande inkomst (SGI) får inte idrottarna tillträde till socialförsäkringssystemet. Med den inkomst man kan redovisa är det också svårt att låna pengar till bostad. Allt detta sammantaget gör, enligt SOK, att många väljer att lämna idrotten innan de nått sin potential.

Studien *Vägar till världstoppen* visar att steget till att kunna ägna full tid åt sin idrott är centralt för idrottarens fortsatta utveckling. Detta kräver dock ekonomiskt

²⁰ Centrum för idrottsforskning (2012), s. 85–86.

²¹ Dahlberg, A. & Kalén, A. (2022). *Rapport om svenska olympiers socioekonomi*. Rapport.

stöd. En stor utmaning i övergången till professionell verksamhet är också att hitta en tillräckligt stark tränings- respektive tävlingsmiljö att ingå i.²²

Situationen för många svenska elitidrottare på internationell nivå liknar den som kulturarbetare brottas med. Den senare fick dåvarande kulturministern Amanda Lind att tillsätta en utredning, med uppdraget att ge förslag på hur bättre trygghet och förutsebarhet skulle kunna skapas. Utredningen *Ett trygghetssystem för alla: Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst* föreslår i sitt betänkande, att statliga konstnärspolitiska stipendier ska inkluderas då en individs sjukpenninggrundande inkomst beräknas.²³ RF uppmärksammade förslaget och pekade på att det saknas statliga stipendier för idrottare, och att deras behov av det sociala trygghetssystemet är lika stort. Man menade därför att RF – likt de konstnärspolitiska stipendier utredningen nämner – borde ges möjligheten att dela ut statliga stipendier till elitidrottare, och att dessa borde räknas som inkomst av anställning.²⁴ Ett närmast identiskt utspel gjorde också Norges elitidrottsorganisation, Olympiatoppen. Man konstaterade att runt 50 procent av de norska idrottarna hade en inkomst under EU:s fattigdomsgräns och att stipendiebeloppen, i ett system likt SOK:s, inte justerats upp sedan 2010.²⁵

Mot ett gemensamt manifest

Idrottsrörelsens överskuggande ambition för framtiden är att öka de ekonomiska resurserna till elitidrotten. Den senaste jämförelsen av hur mycket pengar olika länder anslår som stöd till elitidrott, i form av statliga bidrag, lotterier samt via respektive lands olympiska kommitté, finns i studien *Tokyo 2020: Evaluation of the elite sport expenditure and success in 14 nations*.²⁶ Sverige parkerar på sista plats bland de 14 undersökta länderna, bakom både Finland och Danmark. Forskarna visar i studien att den tydligaste faktorn att förutsäga framtida medaljer är länders totala elitidrottsnota. Då allt fler länder satsar stora resurser, har priset för framgång ökat över tid.²⁷

²² Schubring, A. m.fl. (2022), s. 63. *Vägar till världstoppen: En studie av svenska toppidrottarens karriärerfarenheter*.

²³ SOU 2023:30. *Ett trygghetssystem för alla: Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst*, s. 243.

²⁴ Riksidrottsförbundet (2023). "Konstnärer och elitidrottare behöver samma ekonomiska trygghet". Webbartikel.

²⁵ Al-Samarai, Z. & Øvrebø, T. (2023). "Toppidrettsutøvere under fattigdomsgrensen". Webbartikel. *tv2.no* 3 oktober 2023.

²⁶ De Bosscher, V. & Shibli, S. (2021). *Tokyo 2020: Evaluation of the elite sport expenditure and success in 14 nations*, s. 18. Rapport.

²⁷ *Ibid.*, s. 22.

Begränsade resurser får, förutom socioekonomiska effekter, även konsekvenser för de satsningar förbunden har möjlighet att göra. När SOK 2022 samlade sina medlemsförbund till ordförandekonferens konstaterade dåvarande ordföranden, Mats Årjes, att Storbritanniens seglingssatsning hade större resurser än SOK:s stöd till samtliga olympiska idrotter.²⁸ Under den olympiska cykeln 2016 till 2021 (ett år längre på grund av coronapandemin) fördelade SOK enligt sina årsredovisningar drygt 217 miljoner kronor till sina medlemsförbund. Under samma period erhöll brittisk segling strax över 290 miljoner kronor²⁹ från UK Sport.³⁰ På den paralympiska sidan hade parakanot över fyraårsperioden mot Rio 2016 ett stöd på dryga 25 miljoner kronor.³¹ I Sverige uppgick Paraspportförbundets totala idrottsliga aktiviteter under samma period, inklusive stöd till alla paralympiska idrotter, enligt förbundets årsredovisningar till ungefär 40 miljoner. I nuvarande paralympiska cykel har parakanotsatsningen i Storbritannien tagit ytterligare kliv och förfogar i dag över 50 miljoner kronor fram till 2025, enbart i stöd från UK Sport.

Allt ovan sagt är Storbritannien ett land med större folkmängd och en annan ekonomi än Sverige. En jämförelse på närmare håll är Norge. Landets totala anslag till toppidrott från staten uppgick för 2022 till knappa 180 miljoner svenska kronor.³² Detta anslag utgjorde 71 procent av Olympiatoppens budget för året, vilken totalt därmed landade på 253 miljoner. En väsentlig skillnad jämfört med Sverige är att dessa medel riktas till relativt sett färre idrotter. De fördelas utslutande via formaliserade samarbetsavtal mellan Olympiatoppen och 30 idrotter/grenar, i en satsning som också inkluderar idrottare med funktionsnedsättning.³³

I Danmark redovisar motsvarigheten till Olympiatoppen, Team Danmark, en omsättning på 237 miljoner svenska kronor för 2022.³⁴ Även här är en skillnad mot i Sverige att organisationen endast har samarbetsavtal med 25 SF, inklusive parasport. En annan olikhet är att Team Danmark satsar mycket begränsat på vinteridrott (samarbete enbart med ishockey och skridsko). I Danmark hör dessutom de olympiska och paralympiska kommittéerna till Danmarks Idrottsförbund, varför inga utgifter för deltagande i dessa spel ingår i Team Danmarks kostnader.³⁵

²⁸ Sveriges Olympiska Kommitté (2022). "Elitidrottens förutsättningar i fokus". Webbartikel.

²⁹ I samtliga fall där konvertering mellan valutor gjorts har Riksbankens genomsnitt för valutakurser använts.

³⁰ UK Sport (2023). "Sailing". Webbplatssektion.

³¹ UK Sport (2023). "Para-canoe". Webbplatssektion.

³² Kulturdepartementet (2021). *Tilskuddsbrev för 2022*.

³³ Norges idrettsforbund (2023). *Årsrapport 2022*, s. 72.

³⁴ Team Danmark (2023). *Team Danmarks årsrapport 2022*.

³⁵ Danmarks Idrætsforbund (2023). *Årsmøde 2022*.

Också i Danmark har en debatt förts om internationella elitidrottarens förutsättningar. I augusti 2023 meddelade regeringen att man inför 2024 stärker Team Danmark med 70 miljoner danska kronor, vilket i 2023 års penningvärde motsvarar nästan 108 miljoner svenska kronor.³⁶

Den svenska elitidrottsmodellen

I Sverige är den olympiska kommittén en ideell förening med de olympiska förbunden som medlemmar. Den paralympiska kommittén är däremot samma juridiska person som Parasportförbundet, vars medlemmar är de föreningar som beviljats medlemskap i organisationen. Därav det fullständiga namnet Svenska Parasportförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté. Utöver i Parasportförbundet bedrivs paralympisk verksamhet i 18 SF. RF är i sin tur en ideell förening, vars medlemmar utgörs av de SF som valts in av Riksidrottsstämman. På uppdrag av sina respektive medlemmar driver alla dessa tre organisationer en form av stöd till elitidrottsutveckling. RF gör det genom ekonomiska bidrag och stöd till verksamhetsutveckling såsom nätverksträffar, utbildningar, samt tillhandahållande av stödmaterial. Man ger därutöver stöd till prestationsutveckling för av SF utsedda tränare, ledare och aktiva. RF utvecklar och underhåller också system för att kombinera elitidrott och studier, både i form av gymnasiestudier (riksidrotts-gymnasier) och högre utbildningar (riksidrottsuniversitet och elitidrottsvänliga lärosäten), liksom bedriver utbildning för tränare och samverkar med akademien inom forskning.

När det gäller verksamheten inom SOK finansierar i stället organisationens kommersiella partners programmet *Topp och talang*. Detta inkluderar de resurspersoner, specialister och medicinsk personal, som SOK tillhandahåller för att stärka förbundens kompetens och service, samt bidra till utveckling av aktiva och tränare. Sponsormedel finansierar också övriga långsiktiga satsningar hos SOK inom ramen för satsningen Olympisk Offensiv, vilken innefattar projekt med unga aktiva, tränarutbildningar och forsknings-/ utvecklingsprojekt. Ambitionen med *Topp och talang* är att ge aktiva i världstoppen, eller med bedömd potential att nå dit, möjlighet att göra en hundra procentig satsning, oavsett den egna idrottens eller familjens ekonomi. Programmet ska stötta i det sista utmanande steget i satsningen mot och i världstoppen genom att finansiera träningsläger, tid med tränare och resurspersoner samt projekt. Här ingår också ett stipendiesystem för dem som saknar andra inkomster över ett bestämt belopp.

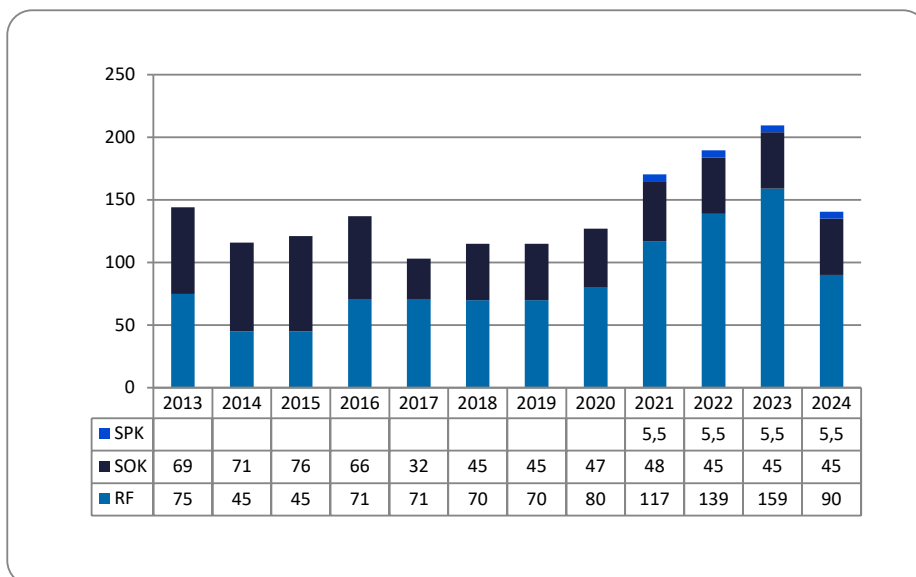
³⁶ Team Danmark (2023). "Regeringen er klar med tiltrængt økonomisk løft til danske eliteatleter". Webbartikel.

Den paralympiska kommittén bedriver, likt SOK, ett program som ska möjliggöra en full satsning på medalj i Paralympics. Programmets ena del av två, benämnd *Medaljlyftet*, riktas mot dem som befinner sig strax under paralympisk medaljnivå och bedöms ha förutsättningar att nå dit. Den andra, *Podium*, ger tidigare medaljörer förutsättningar att fortsätta satsa på kommande spel. Programmet finansieras dels av sponsorer, dels av statliga pengar via RF.

Nivån på de ekonomiska stöden har varierat över tid. Figur 1 illustrerar utvecklingen av stödet till specialidrottsförbunden. Noterbart är att beloppet 2013 var lika högt som för den samlade elitidrottsatsningen 2009–2012. Detta på grund av att RF lyckades tillsätta medel också efter att det särskilda anslaget från regeringen upphört. Under de närmast följande åren sjönk sedan stödet till specialidrottsförbunden, innan RF åter lyckades justera elitidrottsstödet uppåt. Tack vare det extra statliga stödet för att mildra effekterna av coronapandemin ökade bidraget till elitidrotten väsentligt under 2021–2023, innan det inför 2024 föll till en lägre nivå igen. Här bör nämnas att det med elitidrottsstöd avses nationellt koordinerade stöd som fördelas till specialidrottsförbunden för internationell elitverksamhet, enligt hur det beräknas i den tidigare nämnda internationella studien *Tokyo 2020*.³⁷ Ur de så kallade coronapengarna fördelades ett ekonomiskt stöd också till nationell elitidrott, exempelvis till elitföreningar i fotboll och ishockey. Detta stöd var dock ett kompensationsstöd för uteblivna intäkter, och kan därmed inte anses utgöra stöd till internationell elitidrott.

Det kommersiella stödet från SOK till specialidrottsförbunden varierar även det över tid. Varken siffrorna för 2023 eller 2024 är emellertid bekräftade. Dessa fastställs först i organisationens årsredovisning och ska därför ses som mycket preliminära. Det kommersiella stödet från SPK är svårt att uppskatta, eftersom den paralympiska verksamheten bedrivs i såväl Svenska Parasportförbundet som ett antal SF. Siffrorna för 2020–2024 bygger därför på en beräkning gjord av Hans Säfström, mångårig medarbetare på SPK.

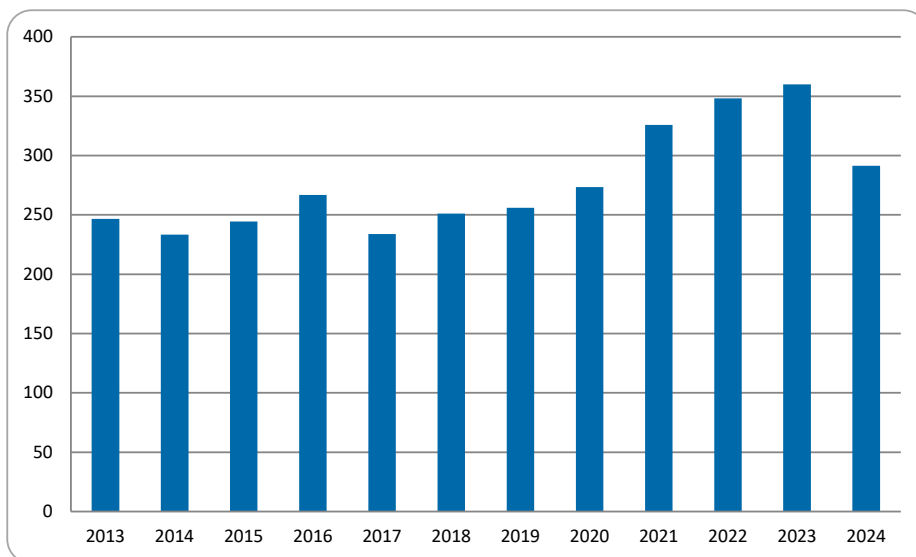
³⁷ De Bosscher, V. & Shibli, S. (2021), s. 18.

Figur 1. Stöd till specialidrottsförbunden för elitidrott 2013–2024 i miljoner kronor

Källa: Årsredovisningar samt interna budget- och resultatdokument

Tittar man på det totala stödet till elitidrotten (se Figur 2), motsvarande de sammanlagda siffror som SPLISS-studien försökt jämföra mellan olika länder, går det likaledes här att notera hur dess nivå varierat över tid. I dessa siffror ingår de statliga pengar RF fördelar till specialidrottsförbunden och huvudmän för riksidrottsgymnasier och riksidrottsuniversitet, samt bidrag till SOK/SPK för förberedelser och deltagande i olympiska och paralympiska spel. Också RF:s stöd till specialidrottsförbunden för prestationsutveckling och verksamhetsutveckling, samt personal verksam i dessa områden, ingår. En mycket liten del utgörs av bidrag till specialidrottsförbunden för internationella evenemang. Vidare omfattas de kommersiella pengar SOK och SPK fördelar till specialidrottsförbunden, samt de som finansierar det personella kompetens- och resurstöd de båda organisationerna ger dem. Även här är siffrorna för 2023 och 2024 preliminära.

Figur 2. Sammanlagt stöd till elitidrott från RF, SOK och SPK 2013–2024 i miljoner kronor

Källa: Årsredovisningar samt interna budget- och resultatdokument

Sverige mot världen

Att tre organisationer är involverade i det totala stödet till elitidrotten är inte unikt för Sverige. Vilka roller organisationerna har varierar tvärtom i olika länder. I Norge har Olympiatoppen det övergripande ansvaret för resultatutvecklingen i norsk toppidrott. Olympiatoppen har också ett genomförandansvar för Norges deltagande i olympiska och paralympiska spel, då dessa kommittéer står under organisationens paraply.³⁸ I Storbritannien har i stället en organisation, UK Sport, ansvar för utveckling och stöd till idrottare, lag, idrotter och evenemang.³⁹ De olympiska⁴⁰ och paralympiska kommittéerna⁴¹ ansvarar å sin sida för uttagningar, förberedelser och genomförande av de olika spelen. När en särskild organisation ansvarar för stöd till elitidrott har den vanligtvis en tämligen smal inriktning. UK Sport investerar till exempel i 36 idrotter (olympiska och paralympiska), och de aktiva inom dessa som bedöms ha potential att vinna en medalj i något av de kommande två spelen. I Nya Zeeland gör man något annorlunda, genom sin

³⁸ Olympiatoppen (2023). "Om Olympiatoppen". Webbplatssektion.

³⁹ UK Sport (2023). "Who we are". Webbsida.

⁴⁰ British Olympic Association (2023). "About us". Webbplatssektion.

⁴¹ British Paralympic Association (2023). "About the BPA". Webbsida.

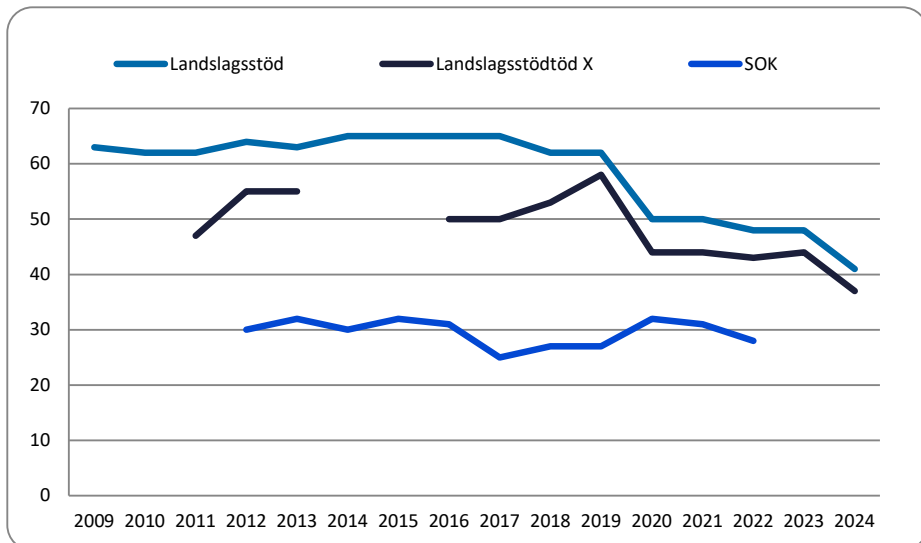
elitidrottsorganisation High Performance Sports New Zealand (HPSNZ).⁴² I ett första segment satsar man dels på elva *Podium Sports*, det vill säga idrotter med en historia av medaljplaceringar, dels på idrotter med hög sannolikhet att ta framtida medaljer, i så kallade *pinnacle events* – evenemang eller mästerskap av särskilt intresse för Nya Zeeland. Andra segmentet i HPSNZ:s satsning består av *Aspirational Sports*. Det rör sig då om idrotter med potential att nå medaljplaceringar, nu eller framtida, eller helt enkelt inspirera landets invånare med sina prestationer. Denna satsning görs inför enskilda evenemang, för individuella idrottare, flera idrottare eller lag, samt på hela idrotter. Totalt omfattar denna del 30 idrotter.

Sverige är med andra ord annorlunda på minst två sätt jämfört med de länder och system vi redogjort för här. I Sverige sysslar alla tre organisationerna i fråga med stöd till idrottslig verksamhet, och stödet till elitidrotten sprids ut på många fler idrotter än i de övriga länderna. Under 2022–2023 tog 50 SF och många fler idrotter del av elitidrottsstödet. I det preliminära arbetet inför 2024–2025 har siffran däremot sjunkit något, vilket den gjort för varje år sedan 2017 och besluten att samordna elitidrottsstödet, som återspeglas i Figur 3. Sedan det preliminära beslutet om fördelning av elitidrottsstödet 2024–2025 fattades har vissa förändringar skett. Dessa beskrivs längre fram i texten. Det som i Figur 3 betecknas *Landslagsstöd X* har förekommit i några olika skepnader genom åren. 2011–2013 betecknades stödet *Riktat stöd* och syftade till att ge individer och lag ett specifikt stöd mot världstoppen. Stödet försvann helt under 2014–2015, för att sedan återkomma som ett projektstöd i landslagsverksamheten 2017–2019. Därefter omvandlades stödet till ett extra landslagsstöd, baserat på specialidrottsförbundens uttryckta behov och formulerade utvecklingsplaner.

Att Sverige, i alla fall i RF-sammanhang, gärna talar om SF snarare än om specifika idrotter, kan nog förklaras av den organisatoriska uppbyggnaden. I och med denna vilar också ett ansvar på respektive SF att göra avvägningar mellan de idrotter som ingår i deras verksamhet.

Slutligen kan vi konstatera att åtminstone SOK:s och SPK:s specifika roller kopplade till de olympiska och paralympiska sammanhangen känns igen från andra länder. Dessa roller kan likväl – om man vill – inrymmas i en bredare kontext, såsom i Norge, där de olympiska och paralympiska kommittéerna som sagt är delar av Olympiatoppen, vilken i sin tur är en del av Norges idrottsförbund.

⁴² HPSNZ (2023). "About our partner sports". Webbsida.

Figur 3. Antal specialidrottsförbund som fått olika former av elitidrottsstöd från RF och SOK

Källa: RF:s bidragsfördelning och SOK:s årsredovisningar

Sveriges väg framåt

När idrottsrörelsen samlades till de tre stödorganisationernas högsta beslutande organ, våren 2023, stod två huvudområden i centrum för de förslag styrelserna presenterade: finansieringen av en förstärkt satsning med hjälp av staten och näringslivet, samt det inre arbetet med att finna en effektiv och ändamålsenlig organisering för att nå målen i *#elitidrott2030*. Dessutom önskade styrelserna få medlemmarnas uppdrag att gemensamt förverkliga de åtta utvecklingssteg som återfinns i *#elitidrott2030*. I och med att målen för elitidrotten nu för första gången prioriterar olympiska, paralympiska eller i Greatest Sporting Nation rankade idrotter, var det kanske föga förvånande att beslutet på Riksidrottsstämman kom att föregås av en debatt. Några idrotter som såg sig falla utanför yrkade på förändring, dock utan framgång. Kanske gav debatten ändå en föräning av de idrottspolitiska utmaningar som sedan väntade, i ljuset av ambitionen att smalna och rikta elitidrottsstödet mot definierade mål.

Fortsatt arbete

En av idrottsrörelsens utmaningar när det gäller *#elitidrott2030* är att det saknas ett tydligt mål i form av ett stort mästerskap på hemmaplan att sikta mot. Enligt Dr Hartmut Sandner, tidigare verksam vid det tyska forskningsinstitutet för elitidrott

Institute for Applied Training Science (IAT) i Leipzig, är olympiska spel på hemmaplan den viktigaste katalysatorn för hållbar utveckling av struktur, organisation och prestation i elitidrott.⁴³ Ett tag såg det ut som att en sådan möjlighet skulle öppnas också i Sverige, när SOK med stöd av SPK och RF sökte värdskap för OS och Paralympics 2030. Däri fanns, baserat på Sandners slutsatser, en förhoppning om att spel på hemmaplan skulle leda till ett ökat intresse för elitidrott, och därmed öka incitamenten för såväl stat som näringsliv att ge ytterligare ekonomiskt stöd till de idrottare som ska försvara Sveriges färger. Denna dörr stängdes tyvärr av Internationella Olympiska Kommittén (IOK) under hösten 2023. I ett kort perspektiv har arbetet med att utreda möjligheterna till tävlingar i Sverige lett till en fördröjning av det planerade påverkansarbetet för att generera nya resurser till elitidrottssatsningen. Det var helt enkelt för svårt att föra båda dessa diskussioner med samma företrädare för staten och näringslivet parallellt. Först ville de gärna ha ett svar på om det skulle bli spel på hemmaplan 2030.

Spelar elitidrotten någon roll?

Om idrottsrörelsen, med RF, SOK och SPK i spetsen, ska lyckas övertyga staten och näringslivet att avsätta större resurser till elitidrott, gäller det att presentera tilltalande argument, där elitidrott och internationella framgångar kan vara svaret på någon eller några av de utmaningar dessa aktörer står inför. Hartmut Sandner pekar på att de incitament idrotten använder sig av har förändrats över tid. Tidigare, kanske framför allt i de forna öststaterna, var en motivering för länderna att helt enkelt besegra sina motståndare och visa sitt nationella systems överlägsenhet. En annat vanligt förekommande motivering har varit att elitidrottliga framgångar stimulerar andra till idrottslig aktivitet. På så vis skulle elitidrott bidra till ökad folkhälsa. Men kopplingen mellan elitidrott och breddidrott har visat sig svår att göra. På senare tid har idrottsligt deltagande minskat i de flesta länder, trots att investeringarna i elitidrott ökat. I stället, menar Sandner, har uppmärksamheten alltmer kommit att riktas mot hur idrottares framgångar kan inspirera människor och få dem att känna stolthet över sin nation, liksom över landets idrottare. Idrottare får också gärna rollen som etiska och moraliska förebilder för både barn och vuxna. För idrotten som helhet innebär detta att man på ett övertygande vis måste vara beredd att handla i enlighet med dessa värden, även om man därigenom tvingas till obekväma beslut.⁴⁴

⁴³ Föredrag av Dr Hartmut Sandner på Norges idrettshøgskole 20 september 2023.

⁴⁴ Ibid.

Idrott kan skapa attraktionskraft för Sverige

Det finns länder som väldigt medvetet använder sig av idrott i sina internationella relationer; där idrotten görs till ett fönster för att lyfta landets värderingar. Dessutom är det ett vanligt antagande att idrotten och dess evenemang kan bidra till ekonomiska effekter genom ökad handel och turism. Enligt en studie av Svenska institutet har människor med en positiv uppfattning om Sverige som idrottsnation också en större kännedom, och mer positiv uppfattning, om vårt land. Det gäller särskilt för länder som deltar i idrottsliga sammanhang med oss. Med den genomslagskraft idrotten har finns det, menar Svenska institutet, ytterligare utrymme för att med idrottens hjälp synliggöra Sverige. För att kunna nå ut visar deras studie däremot att det krävs idrottsliga framgångar över tid. Global exponering, och möjligheten att visa upp ett lands karaktär och värderingar med hjälp av evenemang, kräver en tillställning med exponering, intresse och spridning av olympiska spels mått, framhåller Svenska institutet i studien.⁴⁵

Avslutande diskussion

Idrott och internationella framgångar engagerar och samlar oss som nation på ett sätt som få andra företeelser. Stora lagidrotter, till exempel fotboll, ishockey och handboll, samt andra framgångsrika idrotter med stark tradition, skapar gemenskap, stolthet och glädje då Sverige och svenska idrottare placerar sig i topp. Mindre idrotter, där aktiva kanske överträffar både sig själva och omvärldens förväntningar, får uppmärksamhet och väcker intresse med hjälp av de globala evenemang de är en del av. Paralympiska idrottare, som presterar på en nivå de flesta av oss inte kan förstå, blir förebilder långt utanför idrotten och bortom sin funktionsnedsättning. Att nå dessa prestationsnivåer och resultat kräver dock mer och mer, i takt med att konkurrensen hårdnar. Finansiering, organisering och ledning behöver stärkas och utvecklas. I resultatlistorna klarar sig svensk idrott fortfarande förhållandevis bra, mycket tack vare några få individer som på världsnivå mer eller mindre dominerar sin idrott. Bakom dessa är situationen dock en annan, och vägen från att vara en lovande junior till att bli en framgångsrik internationell senioridrottare kantas för många av en svår ekonomisk situation, bristande stöd och många andra svårigheter.

⁴⁵ Svenska institutet (2023). "Idrottens betydelse för bilden av Sverige". Webbartikel.

Vad kan idrotten göra?

”Enbart pengar vinner inga medaljer – ett effektivt organiserat elitidrottssystem är nödvändigt.” Så summerar Hartmut Sandner en grundläggande förutsättning för att lyckas i internationell elitidrott.⁴⁶ I den slutsatsen ligger att göra prioriteringar baserade på vad man vill uppnå, samt att styra resurser i den riktningen. Svensk idrott har över 200 landslag. Ska Sverige klara att prestera ett effektivt organiserat elitidrottssystem krävs prioriteringar. Landslag och elitidrottare kan grovt förenklat delas in i fyra kategorier. I den första återfinns stora, kommersiellt starka lagidrotter. Här tjänar idrottaren sina pengar i klubbtag och landslaget drivs till största delen med kommersiella intäkter. Inom denna kategori är det ofta stora skillnader mellan män och kvinnor, då de kommersiella intäkterna i högre grad tillfaller männen. Kategori två utgörs av individuella idrotter med ett stort kommersiellt intresse. Väl på världstoppen tjänar idrottaren stora pengar, men vägen dit är ofta utmanande och förbundets intäktsmöjligheter är sällan kopplade till utövarens kommersiella potential. Också inom denna kategori finns skillnader mellan män och kvinnor, men de tycks vara mindre påtagliga än i den första. Den tredje kategorin består av idrottare och idrotter med betydligt svagare kommersiell styrka som, med hjälp av de stödsystem som finns i olika länder, ändå bedriver verksamheten på mer eller mindre heltidsbasis. Dessa idrotter är företrädesvis olympiska eller paralympiska, alternativt har ett tydligt nationellt intresse. Slutligen innehåller den fjärde kategorin idrotter och idrottare vars verksamhet fungerar mera som traditionell amatör-idrott. Idrotten är där inte kommersiell, men utövas på högsta nivå av individer som får tjäna sina pengar på annat håll.

Organisationer och individer i samtliga fyra kategorier kan i ett effektivt organiserat elitidrottssystem lära av varandra, samt dra nytta av gemensamma insatser som utbildning, forskning och utveckling av vissa system, till exempel möjligheten till en dubbel karriär. Alla är i behov av ekonomiska resurser. De pengar som finns att tillgå i ett nationellt elitidrottsstöd skulle emellertid nog göra allra störst nytta längs vägen mot världstoppen för idrottarna i kategori två och tre. Svenska idrottare i dessa kategorier tävlar i dag mot en omvärld med betydligt bättre ekonomiska förutsättningar. Idrottsrörelsen har här en möjlighet att göra nya vägval. De första stegen i en annan riktning togs i och med stödorganisationernas stämmobeslut 2023.

Framtida vägval skulle också kunna baseras på vilka idrotter som har förutsättningar att via framgångar påverka bilden av Sverige internationellt, samt bidra till

⁴⁶ Se fotnot 44.

gemenskap, glädje och stolthet för den svenska befolkningen. Detta förutsatt att idrottsrörelsen vill bidra med just dessa värden till det omgivande samhället. Sammanfattningsvis kan idrottsrörelsen, i större utsträckning än i dag:

- fortsätta driva ett systematiskt påverkansarbete för att utöka statens ekonomiska stöd till elitidrotten
- prioritera och stärka långsiktiga satsningar på idrottare och tränare i steget från junior till internationell seniorelit
- paketera om och skapa nya rättigheter för samarbeten och partnerskap med företag, intresseorganisationer, universitet och högskolor, myndigheter samt turist- och sverigefrämjande organisationer.

Vad kan staten göra?

Det är omöjligt att blunda för att statliga pengar till elitidrott är större på andra håll, och att de länder Sverige konkurrerar med följaktligen har andra förutsättningar. Ökade statliga resurser till elitidrotten är därför mycket viktiga för att förbunden ska kunna driva landslagsprogram och stödja de bästa mot världstoppen. Staten kan samtidigt göra än mer för att bidra till att elitidrottssatsningar genomförs på ett för utövarna hållbart sätt. En idrottslig motsvarighet till konstnärspolitiska stipendier, som räknas som sjukpenninggrundande inkomst och därmed ger full tillgång till socialförsäkringssystemet, skulle göra stor skillnad. Ytterligare möjligheter till en dubbel karriär skulle också bidra till att jämna ut förutsättningarna i konkurrensen med andra länder. Förutom studier skulle elitidrott kunna kombineras med arbete inom Försvarsmakten, eller andra myndigheter. Regeringen skulle även kunna låta idrotten spela en större roll i de uppdrag som handlar om Sverigefrämjande och kommunikation om vårt land. Enkelt uttryckt kan staten:

- ge ett utökat ekonomiskt stöd för att möjliggöra för idrottsrörelsen att förbättra internationella elitidrottares villkor
- göra idrottsstipendier till sjukpenninggrundande inkomst, och därmed ge internationella elitidrottare tillgång till socialförsäkringssystemet
- stödja idrottsrörelsens samverkan med företag, organisationer och myndigheter genom att uppmuntra sådan verksamhet.

Vad kan näringslivet göra?

Näringslivet har en helt avgörande roll när det gäller att skjuta till resurser till elitidrotten. Utifrån den kategorisering av idrotter som gjordes tidigare i kapitlet, är det i den första och andra kategorin kommersiella pengar kan göra störst skillnad. När ett svenskt fotbollslandslag möter de bästa i världen är det inte statliga

bidrag som skiljer oss åt, utan snarare ett helt nät av kommersiella möjligheter, på alla nivåer. Svenska mästare 2021 när det gäller intäkter av annat slag än bidrag (Padelförbundet och Islandshästförbundet som nytillkomna SF undantagna) är Skidskytteförbundet.⁴⁷ Därefter följer Fotbollförbundet, Ishockeyförbundet, Golfförbundet och Handbollförbundet. Också för dessa idrotter är bidrag viktiga, men det är förmågan och möjligheterna att generera kommersiella medel som blir avgörande i förhållande till konkurrenterna. Om näringslivet tillika ska göra skillnad för det svenska elitidrottssystemet totalt sett, är det nog i den form som, för 25 år sedan, skulle bli *Topp- och talangprogrammet* inom SOK. Den gången gick staten och näringslivet hand i hand, vilket var avgörande för att ett stödprogram kunde förverkligas, framför allt till nytta för idrotter som inte var kommersiellt starka. Företag som blir partners till idrottsrörelsen, på olika nivåer, kan spela en stor roll för många idrotters och idrottares möjligheter att utvecklas såväl mot som i världstoppen. Till exempel kan man genom partnerskap och nätverk erbjuda idrottare olika former av deltidsarbete, som sedan kan utvecklas till en ny karriär efter att den idrottsliga satsningen är avslutad, till nytta både för individen och för företaget.

- Företag på såväl lokal som nationell nivå kan bli partners och bidra med finansiella medel. De kan även ge idrottare möjligheter till en dubbel karriär via anställningar där man tillåter att arbetsbelastningen varierar med omfattningen av den idrottsliga satsningen.

Nystart genom en effektiv och ändamålsenlig organisering

Är svensk elitidrott alltså på väg att sluta upp i den globala elitidrottsliga kapprustningen? Mot bakgrund av den resa som idrottsrörelsen gjort sedan 2010 verkar det vara så. Om svensk idrott prioriterar sina resurser så som andra länder gjort, vilka konsekvenser får det för den traditionella svenska idrottsmodellen och för statens idrottspolitik? Kräver en svensk variant av ett utvecklat, effektivt och ändamålsenligt elitidrottsstöd att idrotten, staten och näringslivet går samman med en gemensam målbild, att utveckla svensk idrotts internationella konkurrenskraft, nya resurser för att matcha detta?

⁴⁷ Centrum för idrottsforskning (2023). ”Stora skillnader i förbundens bidragsberoende”. Webbisodessektion.

Delvis nytt läge i januari 2024

Sedan det preliminära beslutet om fördelning av elitidrottsstödet 2024–2025 fattades har förbund som lämnats utan varit tydligt kritiska. Det fick Riksidrottsstyrelsen att i januari 2024 besluta om ett övergångsstöd, där ytterligare elva SF tilldelas medel för sin landslagsverksamhet. Därmed erhåller nu 52 specialidrottsförbund elitidrottsstöd för 2024. Med övergångsstödet inräknat uppgår det totala landslagsstödet till 93,9 miljoner kronor för 2024, en ökning med 3,9 miljoner mot året innan.

I januari 2024 samlades också RF:s medlemsförbund till en extra stämma för att välja en ny ordförande. Till stämman hade en motion inkommit gällande RF:s ekonomiska stöd till elitidrotten, varpå medlemmarna beslutade att riva upp det preliminära RS-beslutet gällande ”Verksamhetsstöd Elitidrott” för 2025. En ny beredning ska nu genomföras för beslut i oktober 2024. Vid extrastämman togs också beslutet att till Riksidrottsforum i november samma år presentera förslag på vilka mål för elitidrotten, samt ramar och principer för ekonomiskt stöd till densamma, som ska gälla från och med 2025. Arbetet kommer att ske i nära dialog med en nyligen tillsatt referensgrupp med deltagare från 15 förbund, i samverkan med SOK och SPK.

Hur besluten utformas för framtiden återstår att se. Oavsett vittnar processen om hur utmanande det är för en samlad idrottsrörelse att fatta beslut om prioriteringar och avgränsningar. Diskussionen om vad som är elitidrott och vad idrottsrörelsen vill uppnå därinom lär fortsätta. Därför finns det nog också anledning, för framtida analyser av det svenska elitidrottssystemet, att återkomma till frågan om i vilken utsträckning svensk elitidrott sluter upp i den globala elitidrottsliga kappsträngningen.

Sammanfattning

Sverige är en framstående nation i idrott – särskilt sett till vår relativa litenhet. Vi har världsstjärnor i flera idrotter, som ofta presterar sitt allra bästa i de största evenemangen. Det skänker oss glädje och stolthet, och ger oss något att samlas kring. Framtiden ser samtidigt mycket utmanande ut, och i flera idrotter där vi varit framgångsrika är vi det inte längre. Våra bästa har i många fall till och med svårt att kvala in till stora mästerskap. Sverige riskerar att falla tillbaka ytterligare om vi inte vidtar ordentliga åtgärder. Dessa stavas till stor del ”resurser”, i form av pengar och effektiva och kloka samarbeten.

Ända sedan 1980-talet har det i olika skrifter talats om bristande resurser i elit-idrotten. Detta lär fortsätta, men man ska komma ihåg att idrotten har möjlighet att själv styra över stora delar av sina resurser. Menar man allvar med att Sverige ska nå framgångar med knappa resurser, i idrotter som har genomslagskraften att beröra och engagera såväl det svenska folket som de i utlandet, krävs prioriteringar. Samtidigt behövs trots allt ett förstärkt statligt stöd till elitidrotten, både i form av pengar och systempolitiska åtgärder. Idrotten behöver förtydliga och visa sitt värde för näringslivet, där nya samarbetsformer kan utvecklas, gärna tillsammans med akademien eller regionala och lokala krafter. Sverige behöver starka utvecklingsmiljöer på flera håll i landet. För att unga idrottare ska våga slå in på den många gånger ovissa vägen mot excellens i idrott, och därmed resultat på världsnivå, behöver förutsättningarna rent ekonomiskt och trygghetsmässigt finnas. Annars är risken stor att de förr eller senare tvingas välja bort elitsatsningen.

Referenser

- Adelsohn Liljeroth, L. (2010). "Ny enighet om svensk elitidrott är nödvändig".
Webbartikel. *dn.se* 16 december 2010.
<https://www.dn.se/debatt/ny-enighet-om-svensk-elitidrott-ar-nodvandig/>.
(Hämtad 30 augusti 2023.)
- Al-Samarai, Z. & Øvrebø, T. (2023). "Toppidrettsutøvere under fattigdomsgrensen".
Webbartikel. *tv2.no* 3 oktober 2023.
https://www.tv2.no/mening_og_analyse/toppidrettsutøvere-under-fattigdomsgrensen/16097158/?mode=app&app=sporten. (Hämtad 11 oktober 2023.)
- British Olympic Association (2023). "About us". Webbplatssektion.
<https://www.teamgb.com/about-us/9HsI58MhzOoUWwouZWqdl>.
(Hämtad 12 oktober 2023.)
- British Paralympic Association (2023). "About the BPA". Webbida.
<https://paralympics.org.uk/footer-pages/about-the-bpa>.
(Hämtad 12 oktober 2023.)
- Centrum för idrottsforskning (2012). *För framtidens segrar: En analys av det svenska elitidrottssystemet*. Rapport 2012:2. Stockholm: Centrum för idrottsforskning.
- Centrum för idrottsforskning (2023). "Stora skillnader i förbundens bidragsberoende".
Webbsidessektion.
<https://idrottsstatistik.se/ekonomi-och-etik/forbundens-omsattning/#stora+skillnader+i+f%C3%B6rbundens+bidragsberoende>.
(Hämtad 14 oktober 2023.)
- Dahlberg, A. & Kalén, A. (2022). *Rapport om svenska olympiers socioekonomi*.
Rapport. Stockholm: Sveriges Olympiska Kommitté.
<https://sok.se/download/18.229c152c18529daff52ecd6/1671621632927/221024,%20Rapport%20SOK%20-Topp%20o%20Talang%20idrottares%20socioekonomi.pdf>.
(Hämtad 14 oktober 2023.)
- Danmarks Idrætsforbund (2023). *Årsmøde 2022*.
<https://www.dif.dk/media/precbooq/a-rsm%C3%B8demateriale-2022-danmarks-idr%C3%A6tsforbund.pdf>.
(Hämtad 5 oktober 2023.)
- De Bosscher, V. & Shibli, S. (2021). *Tokyo 2020: Evaluation of the elite sport expenditure and success in 14 nations*. Rapport. Bryssel: Vrije Universiteit Brussel.
<https://prod-cf3821d23109045a-vub.paddlecms.net/sites/default/files/2022-10/Tokyo%202020%20Evaluation.pdf>. (Hämtad 14 oktober 2023.)

Greatest Sporting Nation (2023). <https://greatestsportingnation.com/>. Webbplats.
<https://greatestsportingnation.com/>.
 (Hämtad 7 september 2023.)

High Performance Sport New Zealand. (2023). "About our partner sports". Webbsida.
<https://hpsnz.org.nz/about-hpsnz/our-partner-sports/>.
 (Hämtad 13 oktober 2023.)

Kulturdepartementet (2021). *Tilskuddsbrev for 2022*.
<https://www.idrettsforbundet.no/contentassets/1c0d318340744217bda22ac4e6854777/tilskuddsbrev-for-2022---norges-idrettsforbund-og-olympiske-og-paralympiske-komite-.pdf>.
 (Hämtad 5 oktober 2023.)

Norges idrettsforbund (2023). *Årsrapport 2022*.
https://www.idrettsforbundet.no/siteassets/idrettsforbundet/arsrapport/nif_arsrapport_2022.pdf.
 (Hämtad 5 oktober 2023.)

Olympiatoppen (2023). "Om Olympiatoppen". Webbplatssektion.
<https://olympiatoppen.no/om-olympiatoppen/>.
 (Hämtad 12 oktober 2023.)

Prop. 2008/2009:126. *Statens stöd till idrotten*.

Riksidrottsförbundet (2011). "En samlad elitsatsning". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2011*.
https://www.rf.se/download/18.4b47d66118498cdd98b14e/1669014566868/RS-f%C3%B6rslag_del_1_-_Uppsala_2011.PDF.
 (Hämtad 31 augusti 2023.)

Riksidrottsförbundet (2017). "Ett samordnat elitidrottsstöd". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2017*.
https://www.rf.se/download/18.4b47d66118498cdd98b72/1669014192100/13.03.1%20Proposition_Ett%20samordnat%20elitidrottsst%C3%B6d_v1.o.pdf.
 (Hämtad 31 augusti 2023.)

Riksidrottsförbundet (2017). "Samordnat elitidrottsstöd". Bilaga till RS utlåtande 3c till RS möte 28–29 november 2017.

Riksidrottsförbundet (2017). "Styrelsens motionssvar". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2017*.
<https://www.rf.se/download/18.4b47d66118498cdd98b73/1669014192119/13.03.2-5%20Motionssvar%20elitidrott%204%20SF.pdf>.
 (Hämtad 31 augusti 2023.)

Riksidrottsförbundet (2018). "Samordnat elitidrottsstöd 2.0". RS utlåtande 3c till RS möte 22 augusti 2018.

Riksidrottsförbundet (2019). "Samordnat elitidrottsstöd 2.0: ett nytt svenskt elitidrottsprogram". RS utlåtande 2h till RS möte 27–28 november 2019.

Riksidrottsförbundet (2021). "#elitidrott2030". I *Möteshandlingar RF- och SISU-stämmorna 2021*.

<https://www.rf.se/download/18.407871d3183abb2a6131c09/1665066578213/10.17%20%23elitidrott2030%20%E2%80%93%20ett%20idrotts%C3%B6vergripande%20elitidrottsprogram.pdf>.

(Hämtad 30 augusti 2023.)

Riksidrottsförbundet (2023). "Elitidrotten ska stärkas". Webbartikel.

<https://www.rf.se/underwebbplatser/riksidrottsmotet/nyheter/nyheter/2023-05-27-elitidrotten-ska-starkas>.

(Hämtad 30 augusti 2023.)

Riksidrottsförbundet (2023). "Konstnärer och elitidrottare behöver samma ekonomiska trygghet". Webbartikel.

<https://www.rf.se/nyhetsarkiv/nyheter/2023-06-26-konstnarer-och-elitidrottare-behover-samma-ekonomiska-trygghet>.

(Hämtad 21 september 2023.)

Schubring, A., Grahn, K., Rylander, P., Lundvall, S. & Bergström, E. (2022). *Vägar till världstoppen: En studie av svenska toppidrottarens karriärerfarenheter*. Stockholm: Riksidrottsförbundet.

https://www.rf.se/download/18.7d74975f1859fdf1f76784de/1673853860987/Fou2022_6%20V%C3%A4gar%20till%20v%C3%A4rldstoppen.pdf.

(Hämtad 14 oktober 2023.)

Sveriges Olympiska Kommitté (2017). "Ärende 12a: Styrelsens svar på motionen". I *SOK:s årsmöte 2017*.

Sveriges Olympiska Kommitté (2022). "Elitidrottens förutsättningar i fokus". Webbartikel.

<https://sok.se/pressmeddelanden/2022-10-07-elitidrottens-forutsattningar-i-fokus.html>.

(Hämtad 5 oktober 2023.)

Sveriges Olympiska Kommitté (2023). "Historiskt förslag om samverkan för elitidrotten". Pressmeddelande.

<https://sok.se/pressmeddelanden/2023-04-19-historiskt-forslag-om-samverkan-for>

elitidrotten.html.

(Hämtad 30 augusti 2023.)

SOU 2023:30. *Ett trygghetssystem för alla: Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst.*

https://www.regeringen.se/contentassets/0a34584571e248bc99473d1a9f13298b/sou-2023_30_pdf_a_webb.pdf.

(Hämtad 21 september 2023.)

Svenska institutet (2023). "Idrottens betydelse för bilden av Sverige". Webbartikel.

<https://si.se/app/uploads/2023/09/uppfattningen-om-sverige-som-idrottsnation-1.pdf>.

(Hämtad 13 oktober 2023.)

Svenska Parasportförbundet och Sveriges Paralympiska Kommitté. (2023). "Historiskt förslag om samverkan för elitidrotten". Webbartikel.

<https://parasport.se/folj-oss/nyheter-fran-parasport-sverige/nyheter/2023-04-19-historiskt-forslag-om-samverkan-for-elitidrotten>.

(Hämtad 30 augusti 2023.)

Team Danmark (2023). "Regeringen er klar med tiltrængt økonomisk løft til danske eliteatleter". Webbartikel.

<https://www.teamdanmark.dk/presse/nyheder/2023/august/regeringen-er-klar-med-tiltraengt-oekonomisk-loeft-til-danske-eliteatleter>.

(Hämtad 12 oktober 2023.)

Team Danmark (2023). *Team Danmarks årsrapport 2022*.

<https://umbraco.teamdanmark.dk/media/3436/bilag-5a-team-danmark-aarsrapport-2022.pdf>.

(Hämtad 5 oktober 2023.)

UK Sport (2023). "Para-canoe". Webbplatssektion.

<https://www.uksport.gov.uk/sports/paralympic/para-canoe>.

(Hämtad 5 oktober 2023.)

UK Sport (2023). "Sailing". Webbplatssektion.

<https://www.uksport.gov.uk/sports/olympic/sailing>.

(Hämtad 5 oktober 2023.)

UK Sport (2023). "Who we are". Webbplatssektion.

<https://www.uksport.gov.uk/about-us>. (Hämtad 12 oktober 2023.)